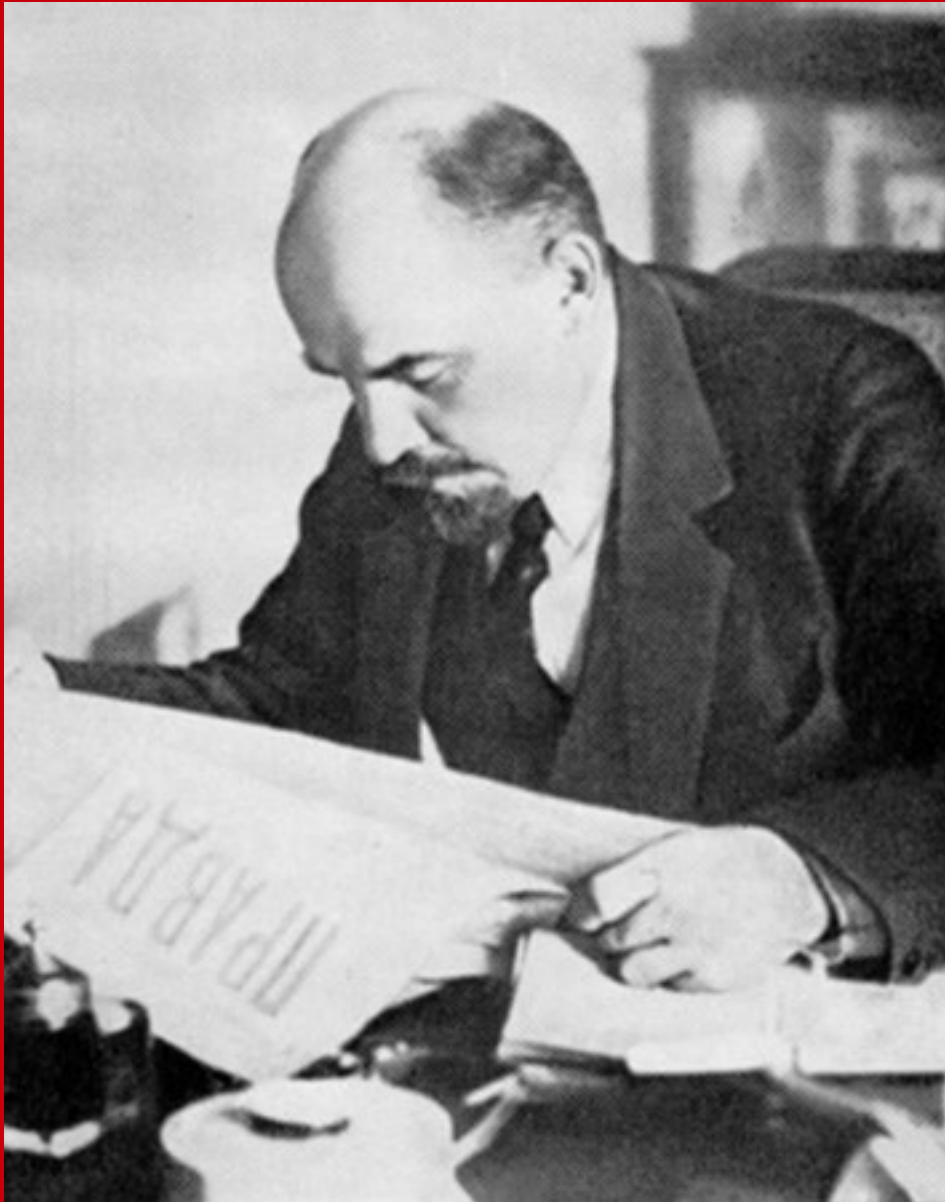

Βλαντίμιρ Ιλίτς Λένιν

Τα φιλοσοφικά Τετράδια

ΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΤΕΤΡΑΔΙΑ

Άπαντα – Γκ. Β. Φρ. Χέγκελ – Τόμ. ΙΙΙ –
(Βερολίνο 1833)

Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

Μέρος 1ο Αντικειμενική Λογική
Βιβλίο 1ο Η Θεωρία του Είναι

Γράφτηκαν: βασικά το 1914-1915 στη Βιβλιοθήκη της Βέρνης με τη μορφή σημειώσεων: παρατηρήσεων ή σχολίων, περιλήψεων και αποσπασμάτων που κρατούσε ο Ν.Λένιν καθώς διάβαζε διάφορα συγγράμματα ή μελέτες φιλοσοφικού περιεχομένου – ιδιαίτερα τα έργα του Χέγκελ, τον οποίο “πάλευε”, με τη σειρά του, ακολουθώντας τους ΜΑΡΞ και ΕΓΚΕΛΣ, «να στείσει στα υλιστικά του πόδια»

Πηγή: Ο τόμος 29 των «Απάντων» της Σύγχρονης Εποχής.

Μετάφραση-Επιμέλεια-Σύνταξη: Θεοδόσης
ΘΩΜΑΛΑΚΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τόμος ΙΙΙ, σελ. 5 – μια διεισδυτική παρατήρηση για τη λογική: είναι μια «προκατάληψη» ότι η λογική σου «μαθαίνει να σκέφτεσαι» (όπως ακριβώς η φυσιολογία «σου μαθαίνει... να χωνεύεις»;).

«...Η επιστήμη της λογικής που είναι το αληθινό περιεχόμενο της γνήσιας μεταφυσικής ή της καθαρής θεωρησιακής φιλοσοφίας...», (6).

...«Η Φιλοσοφία δεν μπορεί να δανειστεί τη μέθοδό της από μια υποδεέστερη επιστήμη, όπως τα μαθηματικά...», (6-7).

...«Αλλά μπορεί να είναι μόνο η φύση του περιεχομένου που αναδύει στην επιστημονική γνώση, ενώ την ίδια στιγμή είναι ακριβώς αυτή η αντανάκλαση του περιεχομένου που η ίδια αρχικά θέτει και παράγει τον προσδιορισμό της...», (7).

(Η **κίνηση** της επιστημονικής γνώσης –αυτό είναι το ουσιαστικό). “Η Κατανόηση (*Verstand*) κάνει προσδιορισμούς” (*bestimmt*). Ο Λόγος (*Vernunft*) είναι αρνητικός και διαλεκτικός, γιατί διαλύει στο τίποτα (“*in Nichts auflöst*”) τους προσδιορισμούς της Κατανόησης, (7).

Ο συνδυασμός αυτών των δυο –“Λόγος που κατανοεί ή Κατανόηση που λογίζεται” = το θετικό.

Άρνηση του “απλού” ... «κίνηση του Πνεύματος», (7). «Μόνο μέσα απ’ αυτόν το δρόμο που αυτο-κατασκευάζεται μπορεί η Φιλοσοφία να είναι αντικειμενική, αποδεικτική επιστήμη», (7-8).

[Ο “δρόμος που αυτοκατασκευάζεται” = **το μονοπάτι**, (αυτό είναι, κατά τη γνώμη μου, η καρδιά του ζητήματος), η πραγματική γνώση, το προτσές της γνώσης, η κίνηση από την άγνοια στη γνώση].

Η κίνηση της συνείδησης, «όπως η ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής», στηρίζεται «στη φύση των καθαρών ουσιαστικοτήτων (Natur der reinen Wesenheiten) που αποτελούν το περιεχόμενο της Λογικής».

Αυτό είναι
χαρακτηριστικό
!

Να αντιστραφεί: Η Λογική και η θεωρία της γνώσης πρέπει να συνάγονται από «την ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής».

Μέχρις εδώ: πρόλογος στην πρώτη έκδοση.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ

«Να παρουσιαστεί το βασίλειο της σκέψης από τη φιλοσοφική του άποψη – δηλαδή, στην ίδια του (NB) την έμφυτη δραστηριότητα, ή (πράγμα που είναι το ίδιο) στην αναγκαία του (NB) ανάπτυξη...», (10).

«Οι πολύ οικείες μορφές σκέψης» – μια σπουδαία Αρχή, «τα χωρίς ζωή κοκάλια ενός σκελετού» (“die leblosen Knochen eines Skeletts”), (11).

εξαιρετικό!

Το πιο σημαντικό δεν είναι τα χωρίς ζωή κόκαλα (leblosen Knochen), αλλά αυτή η ίδια η ζωή.

Η σύνδεση ανάμεσα στη σκέψη και στη γλώσσα, (η κινέζικη γλώσσα, για παράδειγμα, και η έλλειψη (το πρόβλημα) ανάπτυξης της: 11), η δημιουργία ουσιαστικών και ρημάτων, (11). Στη γερμανική γλώσσα, οι λέξεις μερικές φορές “σημαίνουν ταυτόχρονα αντίθετα πράγματα” (“entgegengesetzte Bedeutung”), (12) (περικλείουν όχι απλά “διαφορετικά” αλλά **αντίθετα** νοήματα) «μια απόλαυση για τη σκέψη...».

Η έννοια της **δύναμης** στη Φυσική – και της **πολικότητας** [“τα πιο **αχώριστα** (η υπογράμμιση είναι του Χέγκελ) πράγματα είναι δεμένα μεταξύ τους”], (12). Η μετάβαση από τη δύναμη στην πολικότητα είναι μια μετάβαση “σε ανώτερες σχέσεις σκέψης (Denkverhältnisse)”, (12).

[NB επίσης σελ. 11... «Αλλά αν η Φύση γενικά είναι αντίθετη, σαν φυσικό, προς ότι είναι πνευματικό, τότε θά ’πρεπε να πει κανείς ότι η λογική είναι μάλλον κάτι το υπερφυσικό...»].

Οι λογικές μορφές είναι σε όλους πολύ γνωστές (Allbekanntes Sind), αλλά ... «εκείνο που είναι σε όλους **γνωστό** δεν είναι ακόμα όσο χρειάζεται **κατανοητό**» (“was **bekannt** ist darum noch nicht **erkannt**”), (13).

“Άπειρη πρόοδος” – “απελευθέρωση” των

η ιστορία
της σκέψης
=
ιστορία της
γλώσσας

η Φύση και
 (“das
geistige”)
“το
πνευματικό”

“μορφών σκέψης” από την ύλη (von dem Stoffe), τις ιδέες, τις επιθυμίες, κλπ., επεξεργασία του γενικού (Πλάτωνα, Αριστοτέλης): η αρχή της Γνώσης...

«Οι άνθρωποι άρχισαν να απασχολούνται με τη Φιλοσοφική γνώση, όταν είχαν στη διάθεσή τους σχεδόν όλα τα απαραίτητα», λέει ο **Αριστοτέλης**, (13-14). και επίσης: Οι μαθηματικές επιστήμες άρχισαν στην Αίγυπτο όπου οι ιερείς είχαν ελεύθερο χρόνο (14). Η απασχόληση με την “καθαρή σκέψη” προϋποθέτει «το να έχει ήδη διανύσει ο νους του ανθρώπου έναν μακρύ δρόμο». Σ’ αυτό το είδος σκέψης «αποσιωπούνται εκείνα τα συμφέροντα που κινούν τη ζωή των λαών και των ατόμων», (14).

Οι κατηγορίες της Λογικής είναι **συντομεύσεις** (Abbreviaturen) [“συνοψίσεις” (“epitomiert”) σε άλλη παράγραφο] του “ατέλειωτου πλήθους” των «ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών της εξωτερικής ύπαρξης και δράσης...», (15). Με τη σειρά τους, αυτές οι κατηγορίες **dienen** (εξυπηρετούν) τους ανθρώπους στην πραχτική («στη διανοητική επεξεργασία του ζωντανού περιεχομένου, στη δημιουργία και την ανταλλαγή των ιδεών»...), (15).

«Δεν λέμε ότι τα αισθήματά μας, τα κίνητρα και τα συμφέροντά μας μάς εξυπηρετούν –μάλλον θεωρούνται ανεξάρτητες ικανότητες και δυνάμεις. . . όλα αυτά αποτελούν αυτό ακριβώς που είμαστε», (15).

Και σ’ ότι άφορα τις μορφές της σκέψης (Denkformen) δεν μπορεί να λεχθεί ότι μας εξυπηρετούν, γιατί αυτές διαπερνούν «όλες τις ιδέες μας», (16) είναι «το καθεαυτό Καθολικό».

τα
συμφέροντα
“κινούν” τη
ζωή
των λαών

η σχέση της
σκέψης
με τα
συμφέροντα
και τα
κίνητρα...

Αντικειμενισμός: οι κατηγορίες της σκέψης δεν είναι ένα βοηθητικό εργαλείο του ανθρώπου, αλλά μια έκφραση των νόμων της Φύσης και του άνθρωπου – σύγκρινε παραπέρα την αντίθεση–

της “υποκειμενικής σκέψης” και «της αντικειμενικής ιδέας της ίδιας της ουσίας των πραγμάτων». Δεν μπορούμε να «προχωρήσουμε πέρα από τη φύση των πραγμάτων», (16).

Επίσης μια παρατήρηση ενάντια στην “Κριτική Φιλοσοφία”, (17). Αυτή αντιλαμβάνεται τη σχέση μεταξύ των “τριών όρων” (Εμείς, η Σκέψη, τα Πράγματα) με τέτοιο τρόπο ώστε οι σκέψεις βρίσκονται “στη μέση” ανάμεσα στα πράγματα και σ’ εμάς, και έτσι αυτός ο μέσος όρος μας “διαχωρίζει” (abschließt) μάλλον παρά “μας συνδέει” (zusammenschließen) μ’ αυτά. Αυτή την άποψη την αντικρούουμε, λέει ο Χέγκελ, με την “απλή παρατήρηση” ότι «αυτά τα ίδια τα πράγματα που υποτίθεται ότι βρίσκονται πέρα (jenseits) από τις σκέψεις μας, αποτελούν κι αυτά οντότητες σκέψης (Gedan-kendinge)»... και ότι «το ονομαζόμενο Πράγμα-καθεαυτό δεν είναι παρά μια οντότητα σκέψης της άδειας αφαίρεσης (ein Gedankending der leeren Abstraktion)».

έναντια
στον
ντιανισμό
ό

Κατά τη γνώμη μου, η ουσία του επιχειρήματος είναι η έξης: (1) Στον Καντ, η γνώση διαχωρίζει (διαιρεί) τον άνθρωπο και τη Φύση· στην πραγματικότητα τους ενώνει· (2) Στον Καντ, υπάρχει η “**άδεια αφαίρεση**” του Πράγματος-καθεαυτού αντί για κίνηση (Gang), ολοένα και πιο βαθιά, ζωντανή κίνηση και ανάπτυξη (Bewegung) της γνώσης μας για τα πράγματα.

Στον Καντ, το Πράγμα-καθεαυτό (Ding an sich) είναι μια **άδεια** αφαίρεση ενώ ο Χέγκελ ζητά αφαιρέσεις που να αντιστοιχούν **στην ουσία** (der Sache) των πραγμάτων: «η αντικειμενική έννοια των πραγμάτων συνιστά την ίδια τους την ουσία», πράγμα που αντιστοιχεί –αν μιλήσουμε υλιστικά– στην πραγματική εμβάθυνση της γνώσης μας για τον κόσμο.

Είναι λάθος να πούμε ότι οι μορφές της σκέψης (Denkformen) αποτελούν μόνο “μέσα” (“Mittel”), «για χρήση» (“zum Gebrauch”).

Είναι επίσης λάθος να πούμε ότι είναι “εξωτερικές μορφές” (“äußere Formen”) «μορφές που είναι απλώς προσκολλημένες στο περιεχόμενο και όχι το ίδιο το περιεχόμενο» (“Formen, die nur an dem Gehalt nicht der Gehalt selbst sein”), (17).

NB

Εκείνο που ζητά ο Χέγκελ είναι μια Λογική που οι μορφές της θα είταν μορφές με περιεχόμενο (gehaltvolle Formen), μορφές ενός ζωντανού πραγματικού περιεχομένου, αξεχώριστα δεμένες με το περιεχόμενο.

Και ο Χέγκελ επισύρει την προσοχή στις «σκέψεις όλων των φυσικών και πνευματικών πραγμάτων» στο «υποστασιακό περιεχόμενο...», (18).

—«Το καθήκον είναι να συνειδητοποιηθεί καθαρά ο λογικός αυτός χαρακτήρας που δίνει ζωή στο πνεύμα και δρα μέσα σ' αυτό και το οδηγεί», (18).

Η Λογική είναι η επιστήμη όχι των εξωτερικών μορφών της σκέψης, άλλα των νόμων ανάπτυξης «όλων των υλικών, φυσικών και πνευματικών πραγμάτων», δηλαδή, της ανάπτυξης ολόκληρου του συγκεκριμένου περιεχομένου του κόσμου και της γνώσης του, δηλαδή, το συνολικό-άθροισμα, το συμπέρασμα της **Ιστορίας** της γνώσης του κόσμου.

«Η ενστικτώδης δράση» (instinktartiges Tun) «κατακερματίζεται σε μια άπειρα πολύμορφη ύλη». Απ' την άλλη μεριά «η λογική και συνειδητή δράση» αποσπά «το περιεχόμενο του κίνητρου της δράσης» (den Inhalt des Treibenden) από «την άμεση ενότητα του με το

υποκείμενο» και το κάνει «ένα αντικείμενο γι' αυτό» (για το υποκείμενο).

«Μέσα σ' αυτό το δίχτυ, σχηματίζονται εδώ κι εκεί γεροί κόμποι που αποτελούν εστίες σύλληψης και προσανατολισμού της ζωής και της συνείδησης [του πνεύματος ή του υποκειμένου] ...», (18).

Πως πρέπει να κατανοηθεί
αυτο;

Ο άνθρωπος έρχεται
αντιμέτωπος μ' ένα **δίχτυ**
φυσικών φαινομένων. Ο
ενστιχτώδης άνθρωπος, ο
άγριος, δεν διαχωρίζει τον
εαυτό του από τη Φύση. Ο
συνειδητός άνθρωπος τον
διακρίνει, οι λογικές κατηγορίες
είναι στάδια διαχωρισμού,
δηλαδή, γνωριμίας του κόσμου,
εστιακά σημεία στο δίχτυ που
βοηθούν στη γνώση και στην
κυριαρχία του.

«Η αλήθεια είναι άπειρη», (19) –το πεπερασμένο της είναι η άρνησή της, «το τέλος της». Οι μορφές της σκέψης (Denkformen), αν τις δει κανείς σαν μορφές «ζέχωρες απ' την ουσία και απλώς προσκολλημένες σ' αυτήν», (19), είναι ανίκανες να αγκαλιάσουν την αλήθεια. Η κενότητα αυτών των μορφών της **τυπικής λογικής** τις κάνει άξιες “περιφρόνησης”, (19), και “χλευασμού”, (20). Ο Νόμος της Ταυτότητας $A = A$ είναι μια “ανυπόφορη” (“unerträglich”)

κενότητα,

(19).

Είναι άδικο να ξεχνάμε ότι αυτές οι κατηγορίες «έχουν τη θέση τους μέσα στη γνώση και σ' αυτό το πεδίο πρέπει απαραίτητα να είναι έγκυρες», (20). Αλλά, σαν “αδιάφορες μορφές”, μπορεί να γίνουν «όργανα πλάνης και σοφιστείας», (20), όχι αλήθειας.

“Η αφηρημένη σκέψη” πρέπει να έχει “περιεχόμενο” (“der Inhalt”), όπως ακριβώς και η “εξωτερική μορφή”, (20).

«Με αυτή την εισαγωγή του περιεχομένου στη λογική θεώρηση», δεν είναι πια **NB** τα πράγματα (Dinge) που βρίσκονται σε θέση αντικειμένων αλλά η ουσία, η έννοια των πραγμάτων (die Sache , der Begriff der Dinge).

NB

Όχι τα πράγματα, αλλά οι νόμοι της κίνησής τους, υλιστικά...

...«Ο Λόγος, ο λόγος-ύπαρξης» ..., (21).

Και στην αρχή της σελ. 22, το αντικείμενο της λογικής εκφράζεται με τις λέξεις:

...«*Entwicklung des*
“ανάπτυξη” του σκέ-
Denkens in seiner
πτεσθαι σύμφωνα με
Notwendigkeit».
την αναγκαιότητά του

Οι κατηγορίες πρέπει να εξαχθούν (και όχι να τις πάρουμε αυθαίρετα ή μηχανικά) (όχι με “έκθεση” ούτε με “διαβεβαιώσεις”, αλλά με **αποδείξεις**), (24), προχωρώντας από τις απλούστερες, τις πιο θεμελιώδεις [Είναι, Τίποτα, Γίγνεσθαι (das Werden)] (χωρίς να πάρουμε άλλες) –εδώ μέσα σ’ αυτές «βρίσκεται εν σπέρματι όλη η ανάπτυξη», (23).

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΙΚΗΣ

Όταν λέμε Λογική εννοούμε σαν «επιστήμη του σκέπτεσθαι», τη «γυμνή μορφή της γνώσης», (27). Ο Χέγκελ ανασκευάζει αυτήν την άποψη. Τάσσεται ενάντια στο Πράγμα-καθεαυτό (Ding an sich) σαν «κάτι που απλά και μόνο βρίσκεται πέρα από τη σκέψη», (29).

Οι μορφές της σκέψης προφανώς «δεν έχουν καμιά δυνατότητα εφαρμογής στα Πράγματα-καθεαυτά», (31). Η αληθινή γνώση είναι παράλογη (Ungereimt: wahre Erkenntnis), εφόσον δεν γνωρίζει το Πράγμα-καθεαυτό. Αλλά και η κατανόηση (Verstand) δεν είναι ένα Πράγμα-καθεαυτό, (31).

«Ο υπερβατολογικός ιδεαλισμός άμα φτάσει με μεγαλύτερη συνέπεια στο λογικό του συμπέρασμα έχει αντιληφθεί την ανυπαρξία του φαντάσματος του **Πράγματος-Καθεαυτό** που η κριτική φιλοσοφία είχε επιτρέψει να διατηρηθεί· αυτήν την αφηρημένη, άδεια από κάθε περιεχόμενο σκιά, ο υπερβατολογικός ιδεαλισμός είχε βάλει σαν σκοπό να την καταστρέψει ολοκληρωτικά. Αυτή η φιλοσοφία (Fichte?) σημειώνει επίσης την

αρχή μιας απόπειρας να επιτραπεί στη λογική να αναπτύξει τους προσδιορισμούς της ξεκινώντας από τον εαυτό της. Αλλά η υποκειμενική στάση αυτής της απόπειρας δεν της επέτρεψε να φτάσει ως την ολοκλήρωσή της», (32). Οι λογικές μορφές είναι νεκρές μορφές (tote Formen) –γιατί δεν θεωρούνται σαν μια “οργανική ενότητα”, (33), σαν «η ζωντανή συγκεκριμένη τους ενότητα», (όπ.π.).

Στην Φαινομενολογία του Πνεύματος εξέτασα «την κίνηση της συνείδησης, από την πρώτη άμεση αντίφαση (Gegensatz) ανάμεσα στον εαυτό της και στο αντικείμενο, ως την απόλυτη γνώση, (34). Αυτός ο δρόμος περνά απ’ όλες τις μορφές της σχέσης της συνείδησης με το αντικείμενο...».

«Η αλήθεια, σαν επιστήμη, είναι η καθαρή αυτο-συνείδηση μέσα στην αυτο-ανάπτυξή της...», (35), «αντικειμενικός τρόπος του σκέπτεσθαι» ... «η έννοια σαν τέτοια είναι αυτό που υπάρχει καθεαυτό και για τον εαυτό του», (35). (36: κληρικαλισμός, θεός, το βασίλειο της αλήθειας κλπ. κλπ.).

37: Ο Καντ απόδοσε μια «ουσιαστικά υποκειμενική σημασία» στους «λογικούς προσδιορισμούς». Αλλά οι «προσδιορισμοί της σκέψης» έχουν «μια αντικειμενική αξία και ύπαρξη», (37).

Η παλιά λογική έχει πέσει σε ανυποληψία (Verachtung), (38). Απαιτεί ανασκευή...

39 – Η παλιά, τυπική λογική είναι ακριβώς όπως εκείνο το παιδικό παιχνίδι που προσπαθεί να συναρμολογήσει τα χωριστά κομμάτια μιας

εικόνας [in Verachtung gekommen, (38)].

40 Η Φιλοσοφία πρέπει να έχει τη δική της μέθοδο [όχι των μαθηματικών ενάντια στον Σπινόζα, τον Βολφ και άλλους (und Andere)].

40-41: «Γιατί η μέθοδος είναι η συνείδηση της μορφής της εσωτερικής αυθόρμητης κίνησης του περιεχομένου της»,

και το υπόλοιπο της σελίδας 41 δίνει μια καλή εξήγηση της διαλεκτικής,

«είναι το ίδιο το περιεχόμενο, η διαλεκτική που έχει μέσα του, που το ωθεί προς τα μπρος»,

[«es ist der Inhaltin sich die Dialektik die er an ihm selbst hat welche ihn fort-bewegt», (42)].

«Αυτό που κάνει να κινείται προς τα μπρος η δοσμένη σφαίρα των φαινομένων είναι το ίδιο το περιεχόμενο αυτής της σφαίρας, η διαλεκτική που (αυτό το περιεχόμενο) έχει **μέσα** (an) του», (δηλαδή, η διαλεκτική της ίδιας του της κίνησης).

«Το αρνητικό είναι στον ίδιο βαθμό θετικό», (41) –η άρνηση είναι κάτι καθορισμένο, έχει ένα καθορισμένο περιεχόμενο, οι εσωτερικές αντιφάσεις οδηγούν στην αντικατάσταση του παλιού περιεχομένου μ' ένα καινούργιο ανώτερο περιεχόμενο.

Στην παλιά λογική δεν υπάρχει μετάβαση, ανάπτυξη (των εννοιών και της σκέψης), δεν υπάρχει «**εσωτερική αναγκαία σύνδεση**» (“eines inneren, notwendigen

NB

NB

Zusammenhangs”) (43) όλων των μερών ούτε (“Übergang”) “μετάβαση” ορισμένων μερών σε άλλα.

Και ο Χέγκελ προβάλλει δυο βασικές απαιτήσεις:

- 1) «Την αναγκαιότητα της σύνδεσης» και
- 2) «Την έμφυτη γένεση των διαφορών».

Πολύ σημαντικό!! Αυτό σημαίνει το έξης κατά τη γνώμη μου:

1. Την **Αναγκαία** αλληλουχία, την αντικειμενική σύνδεση όλων των πλευρών, των δυνάμεων, των τάσεων, κλπ., της δοσμένης σφαίρας των φαινομένων.
2. Την «εγγενή **προέλευση** των διαφορών» –την εσωτερική αντικειμενική λογική της εξέλιξης και της πάλης των διαφορών της πολικότητας.

Ατέλειες της Πλατωνικής διαλεκτικής στον «Παρμενίδη»:

«Η διαλεκτική θεωρείται γενικά σαν μια εξωτερική και αρνητική διαδικασία που στο βάθος δεν ανήκει στο ίδιο το υλικό αντικείμενο, –σαν ένα υποκειμενικό πάθος που τείνει, από καθαρή ματαιότητα, να καταρρίψει και να διαλύσει ότι υπάρχει σταθερό και αληθινό– ή

που στην καλύτερη περίπτωση δεν οδηγεί παρά στην ματαιότητα του διαλεκτικά εξεταζόμενου πράγματος», (43).

44 – Η μεγάλη άξια του Καντ βρίσκεται στο ότι απάλλαξε τη διαλεκτική «από την αυθαίρετη Έκφανση» (“den Schein von Willkür”).

Δυο σημαντικά πράγματα:

#

(1) Η αντικειμενικότητα της Έκφανσης: (Objektivität des Scheins),

(2) Η αναγκαιότητα της αντίφασης (Notwendigkeit des Widerspruchs), αυτο-κινούμενη ψυχή (selbstbewegende Seele)... (“εγγενή αρνητικότητα”)... «η Αρχή κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής», (44).

NB: δεν είναι σαφές, να επανέλθω!!

#

Δεν είναι εδώ η σκέψη ότι η Εξωτερική Όψη (Έκφανση) είναι επίσης αντικειμενική, επειδή περιέχει **μια από τις πλευρές του αντικειμενικού κόσμου**; Όχι μόνο η Wesen (Ουσία), αλλά και η Schein (Έκφανση), επίσης, είναι αντικειμενική. Υπάρχει μια διαφορά ανάμεσα στο υποκειμενικό και το αντικειμενικό, **ΑΛΛΑ ΚΙ ΑΥΤΗ ΕΧΕΙ ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ.**

Διαλεκτικό = «να συλλάβεις την αντί-θεση στην ενότητά της...».

45. Η Λογική μοιάζει με τη γραμματική, είναι άλλο πράγμα για τον αρχάριο και άλλο για κείνο που ξέρει τη γλώσσα (και γλώσσες) και το πνεύμα της γλώσσας. *«Είναι άλλο πράγμα για κείνο που πλησιάζει τη Λογική και τις Επιστήμες γενικά για πρώτη φορά και άλλο πράγμα για κείνο που ξαναγυρίζει από τις επιστήμες στη Λογική».*

λεπτό και
βαθύ!

Έπειτα η λογική δίνει «τον ουσιαστικό χαρακτήρα αυτού του πλούτου» [του πλούτου της εικόνας του κόσμου (des Reichtums der Weltvorstellung)] «την εσωτερική φύση του πνεύματος και του κόσμου...», (46).

«Όχι απλώς ένα αφηρημένο καθολικό, αλλά ένα καθολικό που περιέχει μέσα του όλο τον πλούτο του μερικού», (47).

βλέπε Το
Κεφάλαιο

Μια όμορφη διατύπωση: «Όχι απλά ένα αφηρημένο καθολικό, αλλά ένα καθολικό που περιέχει μέσα του όλο τον πλούτο του μερικού, του ατομικού, του μοναδικού», (όλο τον πλούτο του μερικού και του μοναδικού!! Πολύ ωραίο (Tres Bien)!

«Όπως ακριβώς ένα και το ίδιο απόφθεγμα στο στόμα ενός νέου που το καταλαβαίνει σωστά δεν έχει την ίδια σημασία ούτε το ίδιο πλάτος με κείνο που έχει στο μυαλό ενός ηλικιωμένου και έμπειρου ανθρώπου για τον οποίο εκφράζει ολόκληρη τη δύναμη του περιεχομένου του.

μια καλή
σύγκριση
(υλιστική)

Έτσι και η αξία της λογικής, εκτιμάται σωστά μόνο όταν αυτή είναι το αποτέλεσμα της εμπειρίας των επιστημών· τότε παρουσιάζεται στο μυαλό σαν καθολική αλήθεια, κι όχι σαν **ιδιαίτερο** απόθεμα γνώσης **παράλληλα** με άλλα αποθέματα και πραγματικότητες, αλλά σαν η ουσία όλου αυτού του άλλου περιεχομένου...», (47).

“αποτελέσματα
της εμπειρίας
των
επιστημών”
NB
 (“Ουσία”) “Το
ουσιαστικό
περιεχόμενο
κάθε άλλης
γνώσης”

«Το σύστημα της λογικής είναι το βασίλειο των σκιών», (47), απαλλαγμένο από «κάθε συγκεκριμένη αισθητηριακή προσέγγιση...». (50) – ...«όχι αφηρημένο, νεκρό και ακίνητο, άλλα συγκεκριμένο...». [Αυτό είναι χαρακτηριστικό! Το πνεύμα και η ουσία της διαλεκτικής!].

(52) Σημείωση... τα αποτελέσματα της φιλοσοφίας του Καντ...: « η λογική του ανθρώπου δεν μπορεί να γνωρίσει κανένα αληθινό περιεχόμενο, και σ' ότι αφορά την απόλυτη αλήθεια πρέπει να ανατρέχει στην πίστη...».

Ο Κάντ:
περορίζει
το “λογικό”
και
δυναμώνει
την **πίστη**

(53) Για άλλη μια φορά το Πράγμα-καθεαυτό (Ding an sich) = μια αφαίρεση, προϊόν της σκέψης που κάνει αφαιρέσεις.

Βιβλίο Πρώτο

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΕΙΝΑΙ

Με τι θα Έπρεπε να Αρχίζει Κανείς την Επιστήμη;

(59)... –
(παρεμπιπτόντως)
(en passant)...
«η φύση της
γνώσης»
(όπ.π., σελ. 61)

Το θέμα της
Λογικής.
Να συγκριθεί με
τη σύγχρονη
“επιστημολογία”

(60)... «Δεν υπάρχει **τίποτα**» (η υπογράμμιση είναι του Χέγκελ), «στον Ουρανό, στη Φύση, στο Πνεύμα, ή οπουδήποτε αλλού, που να μην περιέχει τόσο αμεσότητα όσο και εμμεσότητα».

NB

- 1) Ουρανός – Φύση – Πνεύμα. Κάτω ο Ουρανός: υλισμός.
- 2) Καθετί είναι vermittelt = διαμεσοποιημένο, δεμένο σε Ένα, συνδεόμενο διαμέσου μεταβάσεων. Κάτω ο Ουρανός –σύνδεση, νομοτελειακή αλληλουχία **ολόκληρου** (του **π ρ ο τ σ έ ς**) του κόσμου.

(62) «Η Λογική είναι καθαρή επιστήμη, δηλαδή καθαρή γνώση σε *ΟΛΗ* την έκταση της *ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ* της...».

η πρώτη γραμμή (1ο) είναι ανοησία
η δεύτερη γραμμή (2ο) είναι μεγαλοφυής

Με τί πρέπει να ξεκινήσουμε; “Το καθαρό Είναι” (Sein), (63) –«δεν πρέπει να προϋποθέτει τίποτε», είναι η αρχή. «Δεν πρέπει να κλείνει μέσα του κανένα περιεχόμενο»... «δεν πρέπει να διαμεσοποιείται με τίποτα...».

(66)... «Η πρόοδος» της γνώσης (des Erkennens)... «πρέπει να καθορίζεται, από τη φύση του πράγματος και του ίδιου του περιεχομένου»...

NB

(68) Η αρχή περιλαμβάνει και το “Τίποτε” (“Nichts”) και το “Είναι” (“Sein”), είναι η ενότητά τους: ...«αυτό που αρχίζει, **δεν** υπάρχει ακόμη· απλά προχωρεί προς το *Είναι...*» (από το **μη-Είναι προς το Είναι** : «μη-Είναι που είναι επίσης Είναι»).

Ανοησίες γύρω από το απόλυτο (68-69). Προσπαθώ γενικά να διαβάσω τον Χέγκελ υλιστικά: ο Χέγκελ είναι υλισμός που έχει στηθεί στο κεφάλι του (σύμφωνα με τον Έγκελς) –δηλαδή, πετάω στην άκρη το θεό, το Απόλυτο, την Καθαρή Ιδέα, κ.λ.π.

(70-71) Δεν μπορεί κανείς ν’ αρχίσει τη φιλοσοφία με το “Εγώ”. Δεν υπάρχει “αντικειμενική κίνηση”.

Μέρος Πρώτο

Η Προσδιοριστικότητα (Ποιότητα)

(77) Καθαρό Είναι – «χωρίς κανένα παραπέρα προσδιορισμό». [Ο Προσδιορισμός (Bestimmung) είναι ήδη ποιότητα (Qualität)].

Μετάβαση
του
Είναι
(Sein) –
στο
Είναι-εδώ
(Dasein)

Παρόν
Είναι (;)
Πεπερασμένο
Είναι (;)

–κι απ’
αυτό
στο
Fürsich
hsein
(Είναι-
για-
τον-
εαυτό-
του;).

Είναι – Τίποτα – Γίγνεσθαι (Sein – Nichts – Werden). «*Το Καθαρό Είναι και το Καθαρό Τίποτε είναι... το ίδιο πράγμα*», (78).

(81: Αυτό φαίνεται να είναι “παράδοξο”). Η ενότητά τους είναι το **Γίγνεσθαι** (**Werden**). «*Η Κίνηση της άμεσης εξαφάνισης του ενός μέσα στο άλλο*»... Αντιθέτουμε το Τίποτε (Nichts) στο **Κάτι** (dem **Etwas**). Αλλά το Κάτι (Etwas) είναι ήδη ένα **προσδιορισμένο** Είναι, που διακρίνεται από ένα άλλο **Κάτι** (Etwas), ενώ εδώ πρόκειται για το απλό Τίποτε (Nichts), (79).

(Οι Ελεάτες και ιδιαίτερα ο Παρμενίδης, έφτασαν πρώτοι σ' αυτή την αφαίρεση του **Είναι**). Σύμφωνα με τον Ηράκλειτο «τα πάντα ρει», (80)... δηλαδή, «καθετί είναι Γίγνεσθαι». Ex nihilo nihil fit? (Από το τίποτα δεν βγαίνει τίποτα;). Από το **Τίποτα** (Nichts) βγαίνει το **Είναι** (Sein) [(Γίγνεσθαι) Werden]...

(81): «Δεν θα ήταν δύσκολο να αποδειχτεί αυτή η ενότητα του Είναι και του Τίποτα... σε **κάθε** (η υπογράμμιση είναι του Χέγκελ) παράδειγμα, σε κάθε γεγονός και σκέψη»... «δεν υπάρχει ούτε στον ουρανό ούτε στη γης τίποτα που να μην περιέχει ταυτόχρονα τόσο το Είναι όσο και το Τίποτα». Οι αντιρρήσεις εισάγονται λαθραία στο **προσδιορισμένο** Είναι (**bestimmtes** Sein) (έχω ή δεν έχω 100 τάλιρα) – άλλα δεν είναι αυτό το ζήτημα...

«Ένα προσδιορισμένο ή ένα πεπερασμένο Είναι είναι τέτοιο στη σχέση του με κάποιο άλλο· είναι ένα περιεχόμενο που βρίσκεται σε μια σχέση αναγκαιότητας μ' ένα άλλο περιεχόμενο ή με ολόκληρο τον κόσμο. Μπροστά στην αμοιβαία προσδιοριστική σύνδεση του όλου, η μεταφυσική μπόρεσε να φτάσει στον ισχυρισμό –που, στην πραγματικότητα, είναι μια ταυτολογία– ότι αν κι ένας κόκκος σκόνης εξαφανιζόταν θα κατέρρεε ολόκληρο το σύμπαν», (83).

(86): «Αυτό που είναι πρώτο στην επιστήμη οφείλει, αναγκαστικά, ν' αποδειχθεί πρώτο και στην ιστορία».

“Η αναγκαία
άλληλουχία
όλου του
κόσμου”...
“η
αλληλοκαθοριστική
σύνδεση του όλου”

Αυτό ηχεί πολύ υλιστικά!

(91): «Το γίγνεσθαι είναι η υπόσταση τόσο του Είναι όσο και του μη-Είναι...». «Η Μετάβαση είναι το ίδιο με το Γίγνεσθαι...», (92 στο τέλος).

(94) «Ο Παρμενίδης, όπως και ο Σπινόζα, δεν παραδέχονται τη μετάβαση από το Είναι ή την απόλυτη Ουσία, στο αρνητικό, το πεπερασμένο».

Όσο για τον Χέγκελ, η **ενότητα** ή το **αδιαίρετο** (σελ. 90 – αυτός ο όρος είναι πολύ καλύτερος από την ενότητα) του “Είναι” και του “Τίποτα” δίνει τη **μετάβαση**, το Γίγνεσθαι (Werden).

Το απόλυτο και το σχετικό, το πεπερασμένο και το άπειρο = μέρη, στάδια ενός και του ίδιου κόσμου. Έτσι δεν είναι; (So etwa?).

(92: «Για το Είναι που έχει διαμεσοποιηθεί θα κρατήσουμε τον όρο: **Υπαρξη** (Existenz)»).

102: Σύμφωνα με τον Πλάτωνα στον “Παρμενίδη”, η μετάβαση από το **Είναι** και από το **Ένα** = “εξωτερική αντανάκλαση” (“äußere Reflexion”).

104: Λένε ότι το σκοτάδι είναι η **απουσία** φωτός. Αλλά «μέσα στο απόλυτο φως βλέπουμε το ίδιο λίγο όσο και στο απόλυτο σκοτάδι...».

107 –Αναφορά σε άπειρα μικρά μεγέθη, που συλλαμβάνονται, στο προτσές της εξαφάνισής τους...

«Δεν υπάρχει τίποτα που να μη βρίσκεται σε μια ενδιάμεση κατάσταση, ανάμεσα στο Είναι και το Τίποτα».
«Το ακατανόητο της αρχής» (“Unbegreiflichkeit des Anfangs”) –αν το **Τίποτα** και το **Είναι** αλληλοαποκλείονταν· αλλά αυτό δεν είναι διαλεκτική, αλλά **Σοφιστεία** (Sophistetei).

NB

«Γιατί η σοφιστεία είναι ένας συλλογισμός που ξεκινά από μια χωρίς βάση προϋπόθεση που την δεχόμαστε χωρίς κριτική ή σκέψη· ενώ ονομάζουμε διαλεκτική εκείνη την ανώτερη κίνηση του Λόγου όπου οι όροι που φαίνονται σαν τελείως ξεχωρισμένοι μετατρέπονται ο ένας στον άλλο από μόνοι τους, όπως έχουν, και η υπόθεση ότι βρίσκονται τελείως ξεχωρισμένοι, καταρρέει», (108).

Σοφιστεία
και
Διαλεκτική

Το Γίγνεσθαι (Werden). Οι στιγμές του: Η Εμφάνιση και η Εξαφάνιση (Entstehen und Vergehen), (109). Η υπέρβαση του Γίγνεσθαι – Το παρόν-Είναι (Das Aufheben des Werdens – das Dasein)

συγκεκριμένο, προσδιορισμένο Είναι (;)

10:

τερ
αίν

= βάζω τέλος
= ein Ende
= machen
= erhalten

και διατηρώ
ταυτόχρονα
aufbewahren

112: Το παρόν-Είναι είναι **προσδιορισμένο** Είναι (Dasein ist bestimmtes Sein) [NB 114 “κάτι συγκεκριμένο” (“ein Konkretes”)] –Ποιότητα ξεχωριστή από το Άλλο (Anderes)–**μεταβλητό και πεπερασμένο** (veränderlich und endlich).

NB

114 «*Η προσδιοριστικότητα, παρμένη έτσι, δηλαδή απομονωμένη και για τον εαυτό της, σαν **υπάρχουσα** προσδιοριστικότητα, είναι η ποιότητα*»... «*Η ποιότητα που θεωρείται σαν κάτι ξεχωριστά υπαρκτό, είναι η Πραγματικότητα*» (115).

117 «... *Η προσδιοριστικότητα είναι άρνηση*...» (Μπ. Σπινόζα). Κάθε προσδιορισμός είναι άρνηση (Omnis determinatio est negatio), «*αυτή η πρόταση είναι, ανυπολόγιστης σημασίας*...».

120: «*Το Κάτι είναι η πρώτη άρνηση της άρνησης*...».

Εδώ η έκθεση είναι
κάπως αποσπασματική
και πάρα πολύ σκοτεινή.

Αφηρημένος και σκο-
τεινός Χεγκελιανισμός
(Abstrakte und abstruse
Hegelei) – Έγκελς

125 –... Δυο ζευγάρια προσδιορισμών: 1) «*Κάτι και Άλλο*». 2) «*Είναι-για-το-άλλο και Είναι-για-τον-εαυτό-του*».

127 –Το **Πράγμα-καθεαυτό** (Ding an sich) – «*μια πολύ απλή αφαίρεση*». Η πρόταση ότι δεν ξέρουμε τι είναι τα Πράγματα-καθεαυτά φαίνεται πολύ συνετή. Το Πράγμα-καθεαυτό είναι μια αφαίρεση από κάθε προσδιορισμό [Είναι-για-το-Άλλο (Sein-für-Anderes)], [από κάθε σχέση με το Άλλο], δηλαδή ένα Τίποτε. Κατά συνέπεια, το Πράγμα-καθεαυτό «*δεν είναι παρά μια αφαίρεση, κενή από κάθε αλήθεια και περιεχόμενο*».

NB

Αυτό είναι πολύ βαθύ: το Πράγμα-καθεαυτό και η μετατροπή του σ’ ένα Πράγμα-για-τους-Άλλους (βλ. Έγκελς). Το Πράγμα-καθεαυτό είναι **ολοκληρωτικά** μια άδεια, νεκρή αφαίρεση. Στη ζωή, στην κίνηση, καθετί και τα πάντα **είναι συνήθως** ταυτόχρονα “καθεαυτά”

Πολύ καλό (Sehr gut)!!!
Αν εξετάσουμε τι είναι
τα Πράγματα-καθεαυτά,
το αδύνατο της
απάντησης περιέχεται,

και “για τους Άλλους” σε σχέση μ’ ένα Άλλο πράγμα που μεταμορφώνεται από τη μια κατάσταση στην άλλη.

χωρίς να το κατάλαβαίνουμε μέσα στην ίδια την ερώτηση (so ist in die Frage gedankenloser Weise die Unmöglichkeit der Beantwortung gelegt)... (127).

129 – παρεμπιπτόντως (en passant): η διαλεκτική φιλοσοφία, είναι άγνωστη στη «Μεταφυσική φιλοσοφία, στην οποία περιλαμβάνεται και η κριτική φιλοσοφία».

Καντιανισμός
= μεταφυσική

Διαλεκτική είναι η θεωρία που δείχνει το πώς τα **αντίθετα** μπορεί να είναι και πώς συμβαίνει να είναι (πώς γίνονται) **ταυτόσημα** –κάτω από ποιες συνθήκες γίνονται ταυτόσημα μεταμορφωνόμενα το ένα στο άλλο– γιατί ο ανθρώπινος νους θα πρέπει να συλλαμβάνει αυτά τα αντίθετα, όχι σαν νεκρά, άκαμπτα, αλλά σαν ζωντανά, υπό όρους, κινούμενα, μεταμορφωνόμενα το ένα στο άλλο. En Iisant Hegel... (Διαβάζοντας Χέγκελ...).

134: «**Το Όριο** (είναι) απλή άρνηση ή πρώτη άρνηση» [des Etwas (κάτι). Κάθε κάτι έχει το **Όριό του**] «ενώ το Άλλο είναι την ίδια στιγμή άρνηση της άρνησης...».

137: “[**Κάτι**, παρμένο από την άποψη του ενυπάρχοντος Ορίου του από την άποψη της αυτο-αντίφασής του, μιας αντίφασης που το ωθεί (αυτό το Κάτι) και το οδηγεί πέρα από τα όριά του, είναι το **Πεπερασμένο**]”.

(“**Etwas** mit seiner immanenten Grenze gesetzt als der Widerspruch seiner selbst, durch den es über sich hinausge-wiesen und getrieben wird, ist das **Endliche**”).

Όταν λέμε ότι τα πράγματα είναι πεπερασμένα, αναγνωρίζουμε μ’ αυτό ότι το μη-Είναι τους είναι η φύση τους (“το μη-Είναι τους αποτελεί το Είναι τους”).

«Αυτά» (τα πράγματα) «**υπάρχουν**, αλλά η αλήθεια της ύπαρξής τους είναι το **τέλος** τους».

«Διεισδυτικό και πνευματώδες! Ο Χέγκελ αναλύει έννοιες που συνήθως φαίνονται να είναι νεκρές και δείχνει ότι σ’

NB

αυτές **υπάρχει** κίνηση. Πεπερασμένο; Αυτό σημαίνει **κινούμενο** προς ένα τέλος! Κάτι; –Σημαίνει **όχι αυτό** που είναι Άλλο. Είναι γενικά; –αυτό σημαίνει μια τέτοια απροσδιοριστία, ώστε Είναι = μη-Είναι. Ολόπλευρη, καθολική ευελιξία των εννοιών, μια ευκαμψία που απλώνει μέχρι την ταυτότητα των αντιθέτων, –αυτή είναι η ουσία του ζητήματος. Η ευελιξία αυτή εφαρμοσμένη υποκειμενικά = εκλεκτικισμός και σοφιστεία. Ευελιξία, εφαρμοσμένη **αντικειμενικά**, δηλαδή αντανakλώντας το ολόπλευρο του υλικού προτσές και την ενότητά του, είναι διαλεκτική, είναι η σωστή αντανάκλαση της αιώνιας ανάπτυξης του κόσμου».

σκέψεις πάνω
στη Διαλεκτική
(en lisant Hegel)
διαβάζοντας Χέγκελ

139 – Το Άπειρο και το Πεπερασμένο, λένε, είναι αντίθετα το ένα στο άλλο; (βλ. τη σελίδα 148 και σύγκρινε με τη σελίδα 151).

141 – Έδει ή Πρέπει και Σύνορο ή Μεθόριος (**Sollen und Schranke**) – Στιγμές του Πεπερασμένου (des Endlichen).

143 – «Στο Έδει η υπέρβαση πέρα από την περατότητα, αρχίζει το Άπειρο».

143 – Λέγεται, ότι η λογική έχει τα όριά της. «Μέσα σ' αυτή τη διαβεβαίωση βρίσκεται η μη συνειδητοποίηση του γεγονότος ότι από τη στιγμή που κάτι έχει προσδιορισθεί σαν όριο έχει ήδη ξεπερασθεί».

Πολύ καλό!
(sehr gut!)

144 – Η πέτρα δεν σκέφτεται και γι' αυτό ο περιορισμένος χαρακτήρας της (Beschränktheit) δεν είναι ένα όριο (Schranke) **γι' αυτήν**. Αλλά και η πέτρα έχει τα όριά της, για παράδειγμα τη δυνατότητα να οξειδώνεται αν είναι «μια υπόσταση ευαίσθητη στη επίδραση των οξέων».

Η Εξέλιξη της Πέτρας

144-145: – Καθετί (το ανθρώπινο) ξεπερνά το όριό του [η Ορμή, ο Πόνος (Trieb, Schmerz), κλπ.] αλλά ο **Λόγος**, αν θέλετε, «δεν μπορεί να ξεπεράσει τα όριά του»!

«Η αλήθεια είναι, ότι κάθε ξεπέρασμα ενός ορίου δεν είναι και μια πραγματική απελευθέρωση απ' αυτό»!

Αν είχε το χάρισμα της συνείδησης, ένας μαγνήτης, θα θεωρούσε τη στροφή του προς το Βορρά σαν μια ελεύθερη πράξη (Λάιμπνιτς). –Όχι, θα γνώριζε τότε **όλες** τις κατευθύνσεις στο διάστημα, και θα θεωρούσε τη μια κατεύθυνση σαν ένα **όριο**

στην ελευθερία του, ένα περιορισμό της ελευθερίας του.

148 ...«Είναι η φύση του πεπερασμένου να περνάει πέρα από τον εαυτό του, να αρνείται την άρνησή του, και να γίνεται άπειρο...». Καμιά εξωτερική (fremde) δύναμη (Gewalt) (149) δεν μετατρέπει το πεπερασμένο σε άπειρο, αλλά η δική του (πεπερασμένη) φύση (seine Natur).

Η διαλεκτική των
ιδίων των
πραγμάτων,
της ίδιας της
Φύσης,
της ίδιας της
πορείας
των γεγονότων

151: “Το Κακό Άπειρο” (“Schlechte Unendlichkeit”)– το άπειρο, που ποιοτικά αντιτίθεται στο πεπερασμένο, που δεν είναι δεμένο μαζί του, αλλά χωρισμένο απ’ αυτό, λες και είναι το πεπερασμένο από τη μια **μεριά** (Dieeseits = εντεύθεν) και το άπειρο (Jenseits = εκείθεν) από την **άλλη**, σάμπως το άπειρο να βρίσκεται **πάνω** από το πεπερασμένο κι **έξω** απ’ αυτό...

153: Αλλά στην πραγματικότητα, (το πεπερασμένο και το άπειρο), **αυτά είναι αχώριστα** (sind sie untrennbar). Είναι **ένα**, (155).

158-159:... «Η ενότητα του πεπερασμένου και του άπειρου δεν είναι μια εξωτερική προσέγγισή τους, ούτε μια ακατάλληλη ένωση, που θα εναντιωνόταν στον προσδιορισμό τους, που θα έδενε μαζί δυο ξεχωριστές οντότητες και αντίθετες και αμοιβαία ανεξάρτητες και επομένως ασυμβίβαστες· αντίθετα, το κάθε ένα από μόνο του είναι αυτή η ενότητα και είναι έτσι μόνο στο βαθμό που **υπερβαίνει** τον εαυτό του· συνάμα κανένα τους δεν έχει απέναντι στο άλλο την υπεροχή του Είναι-καθεαυτό και του καταφατικού Παρόν-Είναι. Πιο πάνω αποδείχτηκε ότι η ιδιότητα του πεπερασμένου υπάρχει μόνο σαν ένα ξεπέρασμα του εαυτού του· και μ’ αυτό τον τρόπο περιέχει το άπειρο, που είναι το Άλλο του...»....

Εφαρμόστε το
στα άτομα
versus στα
ηλεκτρόνια.
Γενικά το άπειρο
της ύλης βαθιά
μέσα του...

«Αλλά η άπειρη πρόοδος εκφράζει πολύ περισσότερα» (από ότι η απλή σύγκριση του πεπερασμένου με το άπειρο): «μέσα σ’ αυτό τίθεται επίσης η **σύνδεση** (η υπογράμμιση είναι του Χέγκελ) των όρων που επίσης είναι διακριτοί...», (160).

Η σύνδεση
(όλων
των μερών) της
άπειρης
προόδου

167 «Η φύση της θεωρησιακής σκέψης...συνίσταται μόνο στη σύλληψη των αντίθετων στιγμών μέσα στην ενότητά τους».

< td>

Το ζήτημα του πώς το άπειρο φτάνει στο πεπερασμένο θεωρείται μερικές φορές σαν η ουσία της φιλοσοφίας. Αλλά αυτό το ζήτημα επανέρχεται στη διασαφήνιση της σύνδεσής τους...

168 ...«Στα αλλά θέματα, επίσης, η τέχνη του να **θέτεις ερωτήματα** απαιτεί κάποια εκπαίδευση· κι αυτό ισχύει, ακόμα περισσότερο στα φιλοσοφικά ζητήματα, γιατί αλλιώςτικά διατρέχουμε τον κίνδυνο να πάρουμε την απάντηση ότι η ερώτηση δεν έχει κανένα νόημα».

Ωραία
διατυπωμένο!
(Bien dit!)

173-174: – Το Είμαι-για-τον-εαυτό-του (**Fürsichsein**) = το άπειρο Είμαι, το ποιοτικά ολοκληρωμένο Είμαι. [Η σχέση με το **Άλλο** έχει εξαφανιστεί· ότι έχει απομείνει είναι η σχέση με τον **Εαυτό** του]. Η ποιότητα σπρώχνεται στο κορύφωμά της (auf die Spitze) και γίνεται ποσότητα.

Ο ιδεαλισμός του Καντ και του Φίχτε... (181) «*παραμένει στο δυϊσμό*» ((ασαφές)) «του *Είμαι-εδώ* και του *Είμαι-για-τον-εαυτό-του...*».

Δηλαδή, πως δεν υπάρχει **μετάβαση** από το Πράγμα-καθεαυτό (που αναφέρεται στην παρακάτω πρόταση) στο φαινόμενο; Από το αντικείμενο στο υποκείμενο;

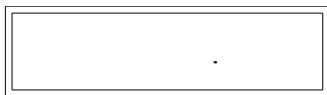
Το γιατί το Fürsichsein είναι **Ένα** (Eins), δεν μου είναι καθαρό. Εδώ ο Χέγκελ είναι πάρα πολύ σκοτεινός κατά τη γνώμη μου.

Το **Ένα** (Eneis) είναι η αρχαία Αρχή του ατόμου (ἄτομον) (και του κενού). Το κενό εθεωρείτο η **πηγή της κίνησης** (Quell der Bewegung) (185) όχι μόνο με την έννοια ότι ο χώρος δεν είναι κατειλημμένος αλλά και περιέχει (enthält) την κίνηση επίσης –«*αυτή τη βαθύτατη ιδέα, ότι το αρνητικό γενικά, περιέχει το θεμέλιο του Γίγνεσθαι, την αναπήδηση της αυτοδύναμης (εσωτερικής) κίνησης*», (186).

N.B:
αυτοκίνηση
(Selbstbewegung)

183: «Έτσι, η ιδανικότητα του Είμαι-για-τον-εαυτό-του σαν ολότητα, περνάει, σε μια πρώτη στιγμή, σε πραγματικότητα, σαν το **ένα**, και, επιπλέον, είναι η πιο σταθερή και πιο αφηρημένη».

Θολά
νερά..

Η σκέψη του περάσματος του ιδανικού σε πραγματικό, είναι **βαθυστόχαστη**: πολύ σπουδαία για την ιστορία. Αλλά και στην προσωπική ζωή του ανθρώπου είναι καθαρό ότι κρύβει μέσα της μια μεγάλη αλήθεια. Ενάντια στο χυδαίο υλισμό. NB. Η διαφορά του ιδανικού από το υλικό δεν είναι επίσης απόλυτη, ούτε υπερβατική (überschwenglich –υπερβατικότητα με την καντιανή έννοια).

189 – Σημείωση: Οι μονάδες του Λάιμπνιτζ. Η Αρχή του **Ενός** (Eins) και οι ατέλειές του στον Λάιμπνιτζ.

Ο Χέγκελ παίρνει, προφανώς, τη δική του αυτο-ανάπτυξη των ιδεών, των κατηγοριών, σε σύνδεση με ολόκληρη την ιστορία της φιλοσοφίας. Αυτό προσθέτει μια ακόμα **νέα** πλευρά σ' ολόκληρη τη **Λογική**.

193... Υπάρχει η παλιά έκφραση ότι το Ένα είναι **Πολλά**, και ειδικότερα ότι τα **Πολλά** είναι Ένα...».

195... Η διάκριση ανάμεσα στο Ένα και στα Πολλά καθορίστηκε να είναι η σχέση του ενός προς το άλλο· κι αυτό χωρίζεται σε δύο σχέσεις: την **Απωση** και την **Έλξη**...».

Γενικά, όλο αυτό το Fürsichsein (Είναι-για-τον-εαυτό-του) είχαν, πιθανόν, ενμέρει αναγκαίο στον Χέγκελ για να αφαιρέσει τη “μετάβαση της **ποιότητας** σε **ποσότητα**” (199) –η ποιότητα είναι προσδιοριστικότητα, προσδιοριστικότητα για τον εαυτό της, που έχει τεθεί (Gesetzte), είναι το Ένα – όλα δίνουν την εντύπωση ενός πολύ βεβιασμένου και άδειου Είναι.

Να σημειώσουμε στη σελίδα 203, την παρατήρηση, που δεν στερείται ειρωνείας, ενάντια «στη διαδικασία εκείνη της γνώσης που σκέπτεται πάνω στην εμπειρία, που **αντιλαμβάνεται** πρώτα τους

προσδιορισμούς μέσα στο φαινόμενο, και κατόπι τους παίρνει για βάση της, και δέχεται για την λεγόμενη **εξήγησή** τους τα αντίστοιχα **θεμελιώδη υλικά ή δυνάμεις** που υποτίθεται ότι παράγουν αυτούς τους προσδιορισμούς του φαινομένου...».

Μέρος Δεύτερο

Το Μέγεθος (ποσότητα)

Ο Καντ έχει 4 “αντινομίες”. Στην πραγματικότητα, **κάθε** έννοια, κάθε κατηγορία είναι **επίσης** αντινομική, (217).

«Ο αρχαίος σκεπτικισμός δεν τσιγκουνεύτηκε προσπαθειών για να αποδείξει αυτή την αντίφαση ή την αντινομία σε κάθε έννοια που εύρισκε στις επιστήμες».

Αναλύοντας τον Καντ πολύ φιλύποπτα (και πανούργα), ο Χέγκελ φτάνει στο συμπέρασμα ότι ο Καντ απλά επαναλαμβάνει στα πορίσματά του αυτό που είχε ειπωθεί στις προϋποθέσεις, επαναλαμβάνει, δηλαδή, ότι υπάρχει μια κατηγορία **Συνέχειας** (*Kontinuität*) και μια κατηγορία **Διακοπής** (*Diskretion*) **Ασυνέχειας**.

Απ’ αυτό συνάγεται απλά «ότι κανένας προσδιορισμός, αν παρθεί απομονωμένος, δεν είναι αληθινός, αληθινή είναι μόνο η ενότητά τους. Αυτή είναι η αληθινή διαλεκτική τους θεώρηση και το πραγματικό τους αποτέλεσμα», (226).

229: «Η **διακοπή** (*die Diskretion*) [μετάφραση; ξεχώρισμα, **διαμελισμός**], όπως και η **συνέχεια** (*die Kontinuität*) [συνάφεια (;), διαδοχή(;), **συνέχεια**], είναι μια **στιγμή της ποσότητας**»...

232: «Το **κβάντο** – που, αρχικά, σήμαινε ποσότητα έχοντας μια γενική προσδιοριστικότητα ή ένα γενικό όριο – είναι, στην πλήρη του προσδιοριστικότητα, **Αριθμός**...».

234: «Το (**Ποσόν**) [*ποσόν* = αρίθμηση ;] και η **Μονάδα** συνιστούν τις στιγμές του Αριθμού».

Ο ρόλος του
σκεπτικισμού
στην ιστορία
της φιλοσοφίας

Αληθινή
Διαλεκτική
(Wahrhafte
Dialektik)

248 – Στο πρόβλημα του ρόλου και της σημασίας του **αριθμού** (πολλά σήμαινε για τον Πυθαγόρα, κλπ., κλπ.), ανάμεσα σ’ άλλα πράγματα και η σωστή αυτή παρατήρηση: «Όσο πιο πλούσιες σε προσδιοριστικότητα, και επομένως σε σχέση, γίνονται οι σκέψεις, τόσο πιο συγκεχυμένη, από τη μια μεριά, και τόσο πιο αυθαίρετη και χωρίς νόημα, από την άλλη, γίνεται η παράστασή τους με τέτοιες φόρμες όπως οι αριθμοί», (248-249).

((Αξιολόγηση των σκέψεων: πλούσιες σε προσδιορισμούς **και κατά συνέπεια** σε σχέσεις)).

Σ’ ότι αφορά τις αντινομίες του Καντ (κόσμος χωρίς αρχή, κλπ.), ο Χέγκελ αποδείχνει και πάλι με λεπτομέρειες (des Längeren) ότι οι όροι του συλλογισμού, οι υποθέσεις, παίρνουν σαν αποδειγμένο αυτό που πρέπει να αποδειχθεί, (267-278).

[Παρακάτω η μετάβαση της ποσότητας σε ποιότητα μ’ έναν αφηρημένο-θεωρητικό τρόπο είναι τόσο σκοτεινή που δεν μπορεί κανείς να καταλάβει τίποτα. Να ξαναγυρίσω σ’ αυτήν!!].

283: Το άπειρο στα μαθηματικά. Μέχρι τώρα η δικαιολόγηση στηρίζονταν **αποκλειστικά** στην **ορθότητα των αποτελεσμάτων** («που έχει αποδειχθεί πάνω σε άλλες βάσεις» – «welche aus sonstigen Gründen erwiesen ist»)... και όχι στη σαφήνεια του θέματος [βλέπε Έγκελς].

NB

285: Στον απειροστικό λογισμό (συνειδητά) δεν λαμβάνεται, υπ’ όψη μια ορισμένη ανακρίβεια, και το αποτέλεσμα δεν θεωρείται κατά προσέγγιση αλλά **απολύτως** ακριβές!

285. Παρόλ’ αυτά, η αναζήτηση μιας δικαίωσης (Rechtfertigung) «δεν είναι τόσο περιττή» εδώ «όσο περιττή εμφανίζεται στην περίπτωση της μύτης μας το να μας ζητάνε μια απόδειξη του δικαιώματος να την χρησιμοποιούμε».

Η απάντηση του Χέγκελ είναι, περίπλοκη, δυσνόητη (abstrus), κλπ., κλπ. Είναι ζήτημα **ανωτέρων** μαθηματικών· βλέπε Έγκελς για τον διαφορικό και ολοκληρωτικό λογισμό.

Ενδιαφέρουσα είναι ωστόσο η παρατήρηση που παρεμπιπτόντως κάνει ο Χέγκελ –«υπερβατικά, δηλαδή πραγματικά, υποκειμενικά και ψυχολογικά»... «με υπερβατικό τρόπο, δηλαδή, μέσα στο υποκείμενο», (288).

Στις σελ. 282-327 και συνεχίζει μέχρι τη σελ. 379. Μια πάρα πολύ λεπτομερή εξέταση του διαφορικού και ολοκληρωτικού λογισμού, με παραπομπές –Νεύτων, Λαγκράνζ, Καρνό, Όιλερ, Λάιμπνιτς, κλπ., κλπ.– δείχνοντας πόσο ενδιαφέρουσα βρήκε ο Χέγκελ αυτή την «εξαφάνιση» των άπειρα μικρών μεγεθών, αυτή την «ενδιάμεση κατάσταση μεταξύ Είναι και μη-Είναι». Χωρίς τη μελέτη των ανώτερων μαθηματικών όλα αυτά είναι ακατανόητα. Χαρακτηριστικός είναι ο τίτλος του **Καρνό**: «Σκέψεις πάνω στη Μεταφυσική του Απειροστικού Λογισμού»!!!

Η ανάπτυξη της εννοίας Σχέση (Verhältnis) (379-394) είναι εξαιρετικά σκοτεινή. Ας σημειωθεί μόνο, στην σελίδα 394, η παρατήρηση για τα **σύμβολα**: ότι δεν υπάρχει τίποτα που πρέπει να λεχθεί ενάντια τους γενικά. Αλλά «**ενάντια σε κάθε Συμβολισμό**» πρέπει να λεχθεί ότι αυτός είναι, μερικές φορές «ένας εύκολος τρόπος αποφυγής της κατανόησης, παρουσίασης και επαλήθευσης των **εννοιακών προσδιορισμών** (Begriffsbestimmungen)». Αλλά αυτό ακριβώς είναι το θέμα που αφορά την φιλοσοφία.

«Οι κοινοί προσδιορισμοί της δύναμης ή της Υποστασιακότητας, της αιτίας και του αποτελέσματος, και άλλων, είναι, αυτοί καθεαυτοί μόνο σύμβολα που χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν, για παράδειγμα, ζωτικές και πνευματικές σχέσεις, δηλαδή, είναι ψεύτικοι προσδιορισμοί αυτών των σχέσεων», (394).

NB;

Μέρος Τρίτο

Το Μέτρο

«Στο Μέτρο – διατυπώνοντάς το αφηρημένα – η Ποιότητα και η Ποσότητα βρίσκονται ενωμένες. Το Είναι, σαν τέτοιο είναι η άμεση αυτο-ταυτότητα των προσδιοριστικότητων. Αυτή η

αμεσότητα της προσδιοριστικότητας έχει ξεπεράσει τον εαυτό της. Η ποσότητα είναι, λοιπόν, Είναι, που έχει ξαναγυρίσει στον εαυτό του με τέτοιο τρόπο που είναι απλή αυτο-ταυτότητα με τον εαυτό του, σαν αδιαφορία απέναντι στην προσδιοριστικότητα», (395). Ο τρίτος όρος είναι το Μέτρο.

Ο Καντ εισήγαγε την κατηγορία της **τυπικότητας** (δυνατότητας, πραγματικότητας, αναγκαιότητας) και ο Χέγκελ παρατηρεί, ότι στον Καντ:

«Αυτή η κατηγορία έχει τη σημασία της σχέσης του αντικειμένου με τη σκέψη. Με την έννοια αυτού του ιδεαλισμού, η σκέψη γενικά είναι ουσιαστικά εξωτερική προς το Πράγμα-καθεαυτό..., η αντικειμενικότητα που είναι μια ποιότητα των άλλων κατηγοριών, λείπει από τις κατηγορίες της τυπικότητας», (396).

Παρεμπιπτόντως (En passant), (397): Η ινδική φιλοσοφία, όπου ο Βράχμα περνά στον Σίβα (αλλαγή = εξαφάνιση, εμφάνιση)...

Οι λαοί θεοποιούν το **Μέτρο**, (399).

; Το Μέτρο περνάει σε Ουσία (Wesen).

(Εξετάζοντας το ζήτημα του Μέτρου δεν είναι χωρίς σημασία να αναφέρουμε παρεμπιπτόντως (en passant) την παρατήρηση που έκανε ο Χέγκελ: «Στην ανεπτυγμένη κοινωνία των πολιτών, σύνολα ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικούς επαγγελματικούς τομείς βρίσκονται σε μια ορισμένη σχέση μεταξύ τους»), 402).

Στο ζήτημα της κατηγορίας του Βαθμιαίου (Allmähligkeit), ο Χέγκελ παρατηρεί:

«Καταφεύγουμε τόσο εύκολα σ' αυτήν την κατηγορία για να κάνουμε φανερό στο μάτι, ή **στο μυαλό** την εξαφάνιση μιας Ποιότητας ή του Κάτι· γι' αυτό δημιουργείται η αυταπάτη ότι μπορεί σχεδόν κανείς να γίνει αυτόπτης μάρτυρας της εξαφάνισης· γι' αυτό, όταν το κβάντο τεθεί σαν εξωτερικό και μεταβλητό όριο από την ίδια του τη φύση, η **αλλαγή** (σαν μια αλλαγή μόνο του Κβάντου) δεν χρειάζεται καμιά εξήγηση. Αλλά στην πραγματικότητα, μ' αυτό τον τρόπο δεν εξηγείται τίποτα· η αλλαγή είναι επίσης ουσιαστικά η μετάβαση μιας Ποιότητας σε μια άλλη, ή (πιο αφηρημένα) μιας ύπαρξης σε μια μη-ύπαρξη· και αυτό περιέχει έναν προσδιορισμό διαφορετικό από κείνο του βαθμιαίου, το οποίο είναι μόνο μια ελάττωση ή μια αύξηση και μια μονόπλευρη καθήλωση στο μέγεθος».

«Αλλά οι αρχαίοι είχαν ήδη προσέξει, τη σύνδεση με την οποία μια αλλαγή που εμφανίζεται απλά σαν ποσοτική μετατρέπεται απότομα σε μια άλλη που είναι ποιοτική, και διέλυσαν τη σύγχυση που προερχόταν από την άγνοια αυτής της σύνδεσης στα λαϊκά παραδείγματα...», (405-406) –(κάνεις τον άνθρωπο «φαλακρό» αν

του αφαιρέσεις μια τρίχα από το κεφάλι; Παύει να υπάρχει ο «σωρός» αν αφαιρέσεις έστω κι έναν κόκκο άμμου απ' αυτόν;...)- «Εκείνο που απορρίπτεται εδώ είναι η μονόπλευρη προσήλωση στην αφηρημένη ποσοτική προσδιοριστικότητα» (das einseitige Fest-halten an der abstrakten Quantumsbestimmtheit), δηλαδή «χωρίς να παίρνονται υπόψη οι πολυποίκιλες αλλαγές και οι συγκεκριμένες ποιότητες», κτλ.).

«Επομένως αυτές οι αλλαγές δεν είναι, άδαιο και σχολαστικό αστείο· είναι, αντίθετα, σε ό,τι υπάρχει σωστό μέσα τους, το προϊόν μιας συνείδησης που ενδιαφέρεται, για τα φαινόμενα που συμβαίνουν στη λειτουργία της σκέψης».

NB

«Το κβάντο, όταν παίρνεται σαν ένα αδιάφορο όριο, είναι εκείνη η άποψη από την οποία ένα Παρόν-Είναι μπορεί χωρίς να το υποψιάζεται να δεχτεί μιαν επίθεση και να καταστραφεί. Οφείλεται στην **πανουργία** της έννοιας το ότι το συλλαμβάνουμε απ' αυτήν την άποψη από την οποία η Ποιότητά του δεν φαίνεται να παίζει κανένα ρόλο, και αυτό τόσο περισσότερο όσο το μέγλωμα ενός κράτους ή μιας ιδιοκτησίας, κ.ο.κ., που οδηγεί στο τέλος σε καταστροφή του κράτους ή του κάτοχου της περιουσίας, μπορεί αρχικά να φανεί πραγματικά σαν μεγάλη τους τύχη» (407).

«Είναι μεγάλο προσόν το να έχεις εξοικειωθεί με τους εμπειρικούς αριθμούς της Φύσης (όπως οι αποστάσεις ανάμεσα στους πλανήτες), αλλά είναι άπειρα πιο μεγάλο προσόν το να κάνεις να εξαφανιστούν εμπειρικά κβάντα, για να τα ανυψώσεις σε μία **καθολική μορφή** των ποσοτικών προσδιορισμών, με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνουν στιγμές ενός νόμου ή ενός Μέτρου»· το προσόν του Γαλιλαίοι και του Κέπλερ... «Αυτοί **απόδειξαν** τους νόμους που ανακάλυψαν δείχνοντας ότι το σύνολο των λεπτομερειών της αντίληψης αντιστοιχεί σ' αυτούς τους νόμους», (416). Αλλά η ανώτερη απόδειξη (höheres Beweisen) αυτών των νόμων πρέπει να απαιτηθεί με το σκοπό οι ποσοτικοί τους προσδιορισμοί να γίνουν γνωστοί ξεκινώντας από τις ποιότητες ή τις προσδιορισμένες έννοιες (όπως ο χώρος και ο χρόνος) με τις οποίες έρχονται, σε σχέση [Qualitäten oder bestimmten Begriffen, die bezogen sind (wie Raum und Zeit)].

Νόμος ή Μέτρο
(Gesetz oder
Maß)

Η ανάπτυξη της έννοιας του Μέτρου (Maßes) σαν μια ιδιαίτερη ποσότητα (spezifische Quantität) και σαν αληθινό Μέτρο (reales Maß) [συμπεριλαμβάνοντας εκλεκτικές συγγένειες (Wahlverwandtschaften) –για παράδειγμα, χημικά στοιχεία, μουσικοί τόνοι], είναι πολύ σκοτεινή.

[Μια εκτεταμένη σημείωση για τη χημεία –με μια πολεμική

ενάντια στον Μπερζέλιους και τη θεωρία του της ηλεκτροχημείας, (433-445)].

Η «ζωτική γραμμή των μετρικών σχέσεων» (Knotenlinie von Maßverhältnissen) – μεταβάσεις ποσότητας σε ποιότητα... Βαθμιαία μεταβολή και **άλματα**.

N.B. Και ξανά, σελ. 448, ότι το βαθμιαίο δεν εξηγεί τίποτε χωρίς τα άλματα.

Σε μια **σημείωση** βρίσκεται, όπως πάντα, στον Χέγκελ, το πραγματικό, τα παραδείγματα, το συγκεκριμένο (γι' αυτό ο Φόιερμπαχ ειρωνεύεται κάπου τον Χέγκελ ότι ξαπόστειλε τη Φύση στις υποσημειώσεις του –Φόιερμπαχ, Έργα, II, σελ.;).

Στις σελίδες 448-452, μια σημείωση που περιλαμβάνεται στον πίνακα των περιεχομένων (όχι στο κείμενο!! Σχολαστικισμός!!): «Παραδείγματα τέτοιων Ζωτικών Γραμμών· πάνω στο ότι δεν υπάρχουν άλματα στη Φύση».

Παραδείγματα: χημεία· μουσικοί τόνοι· νερό (ατμός, πάγος) – σελ. 449 –γέννηση και θάνατος.

Ρήξεις του βαθμιαίου (Abbrechen der Allmähligkeit), σελ. (450).

«Λέγεται ότι δεν υπάρχουν άλματα στη Φύση· και η κοινή φαντασία όταν πρέπει να συλλάβει μια γέννηση ή μια καταστροφή, νομίζει, ότι τα έχει συλλάβει (όπως αναφέραμε) όταν τα φαντάζεται σαν μια βαθμιαία εμφάνιση ή εξαφάνιση».

«Αλλά είδαμε ότι οι αλλαγές του Είναι είναι γενικά όχι μόνο μια μετάβαση ενός μεγέθους σ' ένα άλλο, άλλα μια μετάβαση από το ποιοτικό στο ποσοτικό και αντίστροφα: ένα προτσές του γίνεσθαι άλλο που διασπά τη βαθμιαία μεταβολή και διαφέρει ποιοτικά από το προηγούμενο Παρόν-Είναι. Το νερό όταν παγώνει δεν σκληραίνει λίγο-λίγο, φτάνοντας βαθμιαία στη σύσταση του πάγου αφού πρώτα περάσει από τη σύσταση του κολλώδους, αλλά γίνεται ξαφνικά συμπαγές· έχοντας ήδη φτάσει στη θερμοκρασία του πάγου μπορεί, αν μείνει, ακίνητο, να διατηρηθεί ακόμα σε υγρή κατάσταση, άλλα η παραμικρή ανακίνηση μπορεί να το φέρει στην κατάσταση της πήξης».

«Το βαθμιαίο της εμφάνισης βασίζεται στην ιδέα ότι αυτό που εμφανίζεται, είναι ήδη παρόν με ένα αισθητηριακό ή γενικά πραγματικό τρόπο, και δεν γίνεται αντιληπτό μόνο λόγω της μικρότητάς του· και το βαθμιαίο της εξαφάνισης βασίζεται στην ιδέα ότι το μη-Είναι ή το Άλλο που παίρνει τη θέση του είναι εξίσου παρόντα, μόνο που δεν είναι ακόμα δυνατό να παρατηρηθούν· – και παρόν όχι με την έννοια ότι το Άλλο περιέχεται μέσα στο Άλλο-που-είναι-εδώ, άλλα με την έννοια ότι είναι παρόν σαν Είναι-εδώ, μόνο που δεν είναι δυνατό να παρατηρηθεί. Έτσι αυτό καταργεί ολοκληρωτικά την

NB

Άλματα!

Ρήξεις του

βαθμιαίου

Άλματα!

Άλματα!

εμφάνιση και την εξαφάνιση, ή το Καθεαυτό, αυτό το εσωτερικό πράγμα στο οποίο βρίσκεται, κάτι, προτού αποχτήσει την ύπαρξή του, μετατρέπεται, σε μια μικρή παρουσία της εξωτερικής του ύπαρξης και η ουσιαστική ή εννοιακή διάκριση μετατρέπεται σε μια διαφορά εξωτερική και απλά ποσοτική. –Η μέθοδος που κάνει την εμφάνιση και την εξαφάνιση κατανοητά από το βαθμιαίο της αλλαγής είναι ανιαρή όπως κάθε ταυτολογία· αυτό που εμφανίζεται ή εξαφανίζεται είναι προετοιμασμένο εκ των προτέρων, και η αλλαγή μετατρέπεται, σε απλή μετατροπή μιας εξωτερικής διάκρισης· και τώρα είναι, πραγματικά μια απλή ταυτολογία. Η δυσκολία για μια τέτοια κατανόηση που προσπαθεί να συλλάβει, συνίσταται στην ποιοτική μετάβαση από το Κάτι στο Άλλο του γενικά και στο αντίθετό του· για να αποφύγει αυτή τη δυσκολία η κατανόηση φαντάζεται την ταυτότητα και την αλλαγή σαν ταυτότητα και αλλαγή αδιάφορες και εξωτερικές του ποσοτικού.

Στην ηθική σφαίρα, όσο αυτή θεωρείται σαν σφαίρα του Είναί, πραγματοποιείται η ίδια μετάβαση του ποσοτικού σε ποιοτικό, και οι διάφορες ποιότητες φαίνονται σαν να βασίζονται σε ποσοτικές διαφορές. Ένα “περισσότερο” ή ένα “λιγότερο” αρκεί για να ξεπεραστεί το μέτρο ελαφρότητας του πνεύματος και να εμφανιστεί κάτι το τελείως διαφορετικό, το έγκλημα, με το οποίο το δίκιο μετατρέπεται σε αδικία, και η αρετή σε κακία. Το ίδιο γίνεται και με τα Κράτη: αν όλα τα άλλα είναι ίσα, οφείλουν στις διαφορές μεγέθους τους τον ποιοτικά διαφορετικό τους χαρακτήρα...», (450-452).

Παρακάτω: Η παράγραφος για τη μετάβαση του Είναί σε Ουσία (Wesen) παρουσιάζεται μ’ ένα τελείως σκοτεινό τρόπο.

Τέλος του Ιου τόμου.

Βιβλίο Δεύτερο

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΟΥΣΙΑΣ

Τόμος IV – Αντικειμενική Λογική – Η Θεωρία της Ουσίας

Μέρος Πρώτο

Η Ουσία σαν αντανάκλαση καθεαυτή

«*Η αλήθεια του Είναι είναι η Ουσία*». Αυτή είναι η πρώτη πρόταση, που ηχεί τελείως ιδεαλιστικά και μυστικιστικά. Αλλά αμέσως μετά, ένα φρέσκο αεράκι, ας το πούμε έτσι, αρχίζει να φυσά: «*Το Είναι είναι το άμεσο, η γνώση προσπαθεί να καταλάβει αυτή την αλήθεια που είναι το Είναι **καθεαυτό και για τον εαυτό του** και επομένως δεν σταματά*» (**δεν σταματά**, NB) «*στο άμεσο και τους προσδιορισμούς του, αλλά **δεισδύει*** (NB) *σ’ αυτό υποθέτοντας ότι **πίσω*** (η υπογράμμιση είναι του Χέγκελ), *απ’ αυτό το Είναι υπάρχει κάτι άλλο από το ίδιο το Είναι κι ότι αυτό το υπόστρωμα συνιστά την αλήθεια του Είναι*».

«*Αυτή η γνώση είναι διαμεσοποιημένη γνώση, γιατί δεν βρίσκεται άμεσα μαζί και μέσα στην Ουσία, αλλά αρχίζει μ’ ένα άλλο με το Είναι και πρέπει να κατασκευάσει ένα προκαταρκτικό μονοπάτι, το μονοπάτι της μετάβασης πέρα από το Είναι, ή μάλλον της εισόδου μέσα σ’ αυτό*».

Αυτή η κίνηση (Bewegung), το μονοπάτι της γνώσης, φαίνεται να είναι η “*δραστηριότητα του γνωτίζειν*” (Tätigkeit des Erkennens) “*εξωτερική προς το Είναι*”.

«*Όμως, αυτή η κίνηση είναι η κίνηση του Είναι καθεαυτό*».

«*Η Ουσία... είναι αυτό που είναι... χάρη στη δική της την **άπειρη κίνηση** του Είναι*», (4).

«*Η Απόλυτη Ουσία δεν έχει **προσδιορισμένο Είναι**. Αλλά πρέπει να μετατραπεί σ’ αυτό*», (5).

Η Ουσία βρίσκεται στο ενδιάμεσο μεταξύ του Είναι και της Έννοιας, σαν η μετάβαση προς την Έννοια (=Απόλυτο).

Υποδιαίρεσεις της **Ουσίας**: Έκφανση ή Show (Schein), Εμφάνιση (Φαινόμενο) ή Appearance (Erscheinung), Ενεργός Πραγματικότητα ή Actuality (Wirklichkeit). Das Wesentliche und das Unwesentliche. (Το Ουσιώδες και το Επουσιώδες), (8). Der Schein. (Η Έκφανση), (9).

Στο επουσιώδες, στην Έκφανση υπάρχει μια στιγμή του Μη-Είναι, (10).

Δηλαδή, το επουσιώδες, το φαινομενικό, το επιπόλαιο, εξαφανίζεται συχνότερα, δεν κρατά τόσο “γερά”, δεν “στέκεται τόσο σταθερά”, όσο η “Ουσία”. Κατά προσέγγιση (Etwa): η κίνηση ενός ποταμού –ο αφρός απάνω και τα βαθιά ρεύματα κάτω. **Αλλά** ακόμα κι ο **αφρός** είναι μια έκφραση της ουσίας!

Θεωρία
της
γνώσης

«**μονοπάτι**
»

**Αντικειμενική
σημασία**

Έκφανση και σκεπτικισμός, σε σχέση με τον Καντιανισμό:

«Η έκφανση λοιπόν είναι το φαινόμενο του σκεπτικισμού· ή ακόμα η εμφάνιση του ιδεαλισμού, μια τέτια αμεσότητα, που δεν είναι ούτε Κάτι ούτε Πράγμα, και, γενικά, δεν είναι ένα αδιάφορο Είναι που θα μπορούσε να υπάρχει πέρα από την προσδιοριστικότητά του και τη σχέση του με το υποκείμενο. Ο Σκεπτικισμός δεν τόλμησε να πει με βεβαιότητα “αυτό είναι”· ο σύγχρονος ιδεαλισμός δεν τόλμησε να θεωρήσει το προτσές της γνώσης σαν μια γνώση του Πράγματος καθεαυτού· σύμφωνα με τον πρώτο, η Έκφανση υποτίθεται ότι δεν έχει καμιά βάση σε κανένα Είναι· σύμφωνα με τον δεύτερο το Πράγμα-καθεαυτό υποτίθεται ότι είναι ανίκανο να μπει στο προτσές της γνώσης.

«Αλλά την ίδια στιγμή, ο σκεπτικισμός αποδεχόταν πολυποίκιλους προσδιορισμούς της έκφανσής του, ή μάλλον, η έκφανσή του είχε σαν περιεχόμενο όλα τα πολυποίκιλα πλούτη του κόσμου. Με τον ίδιο τρόπο η Εμφάνιση του ιδεαλισμού συμπεριλαμβάνει ολόκληρη την σειρά των πολυποίκιλων αυτών προσδιοριστικότητων».

NB

Περικλείνεται στην Έκφανση, Semblance ή Show (Schein), όλα τα πλούτη του κόσμου και αρνείστε την αντικειμενικότητα της Έκφανσης!!

«Η Έκφανση και η Εμφάνιση προσδιορίζονται μ’ αυτό τον τρόπο τόσο διαφορετικά. Το περιεχόμενο μπορεί, λοιπόν, να μην έχει καμιά βάση σε κανένα Είναι ούτε σε κανένα Πράγμα καθεαυτού· γιατί το καθεαυτό παραμένει όπως είναι: μόνο που έχει μετατραπεί από Είναι σε Έκφανση· μ’ αυτόν τον τρόπο η Έκφανση περιέχει εκείνες τις πολυποίκιλες προσδιοριστικότητες, που είναι άμεσες, υπαρκτές, και αμοιβαία διαφορετικές. Η Έκφανση καθεαυτή είναι λοιπόν άμεσα προσδιορισμένη. Μπορεί να έχει το ένα ή το άλλο περιεχόμενο· αλλά οποιοδήποτε περιεχόμενο κι αν έχει αυτό δεν έχει τεθεί αφεαυτού αλλά ανήκει σ’ αυτό άμεσα. Ο ιδεαλισμός του Λάιμπνιτζ, του Καντ και του Φίχτε, όπως κι οποιαδήποτε άλλη μορφή ιδεαλισμού, δεν προχωράει περισσότερο από τον σκεπτικισμό, πέρα από το Είναι σαν προσδιοριστικότητα, πέρα απ’ αυτήν την αμεσότητα. Ο σκεπτικισμός επιτρέπει να του δοθεί το περιεχόμενο “που είναι άμεσα δοσμένο” (!!) της Έκφανσής του· γι’ αυτόν, αυτό είναι, **άμεσο**, όποιο περιεχόμενο κι αν έχει. Η μονάδα του Λάιμπνιτζ αναπτύσσει τις παραστάσεις της με αφετηρία τον εαυτό της· αλλά δεν είναι μια δημιουργική και συνεκτική δύναμη· οι παραστάσεις βγαίνουν από μέσα της σαν σαπουνόφουσκες· είναι αδιάφορες και άμεσες μεταξύ τους, και άρα με την ίδια τη μονάδα. Παρόμοια το Φαινόμενο του Καντ είναι ένα **δοσμένο** περιεχόμενο αντίληψης· προϋποθέτει συγκινήσεις, προσδιορισμούς του υποκείμενου που είναι άμεσοι μεταξύ τους

Η αμεσότητα της Έκφανσης

δεν προχώρησαν βαθύτερα

βλέπε Μαχισμός!!

και προς το υποκείμενο. Ο άπειρος περιορισμός ή το εμπόδιο του ιδεαλισμού του Φίχτε αρνείται, ίσως, να βασιστεί σε κάποιο Πράγμα-καθεαυτό ούτως ώστε γίνεται καθαρά μια προσδιοριστικότητα μέσα στο Εγώ. Αλλά αυτή η προσδιοριστικότητα είναι, **άμεση** και ένα **όριο** στο Εγώ, που υπερβαίνοντας την εξωτερικότητά του την ενσωματώνει και μολονότι το Εγώ μπορεί να ξεπεράσει το όριο, αυτό το τελευταίο έχει μέσα του μια πλευρά αδιαφορίας χάρη στην οποία περιέχει ένα άμεσο μη-Είναι του εγώ, αν κι αυτό το ίδιο περιέχεται μέσα στο Εγώ», (10-11). «... Οι προσδιορισμοί που την διακρίνουν» (την Έκφανση) (der Schein) «από την Ουσία είναι προσδιορισμοί της Ουσίας...», (12).

«... Είναι η αμεσότητα του μη-Είναι που συνιστά την Έκφανση μέσα στην Ουσία, το Είναι είναι μη-Είναι. Η μηδαμινότητα του καθεαυτή είναι η αρνητική φύση της ίδιας της Ουσίας»..., (12).

Έκφανση =
η αρνητική φύση
της Ουσίας

«... Έτσι αυτές οι δυο στιγμές συνιστούν την Έκφανση η μηδαμινότητα, που όμως διατηρείται, και το Είναι, που όμως είναι Στιγμή· ή ξανά η αρνητικότητα που είναι καθεαυτή και αντανakλασμένη αμεσότητα. Κατά συνέπεια, αυτές οι στιγμές είναι οι στιγμές της ίδιας της Ουσίας...».

«Η Έκφανση είναι Ουσία καθεαυτή μέσα στην προσδιοριστικότητα του Είναι...», (12-13).

Έκφανση	είναι:
που	–(1) τίποτα, το μη-υπάρχον (Nichtigkeit)
	υπάρχει,
	–(2) Είναι σαν στιγμή.

«Έτσι η Έκφανση είναι Ουσία καθεαυτή, αλλά η Ουσία είναι μια προσδιοριστικότητα, και αυτό με τέτοιο τρόπο που η προσδιοριστικότητα είναι μόνο η στιγμή της: η Ουσία είναι η εμφάνιση του εαυτού της στον εαυτό της», (14).

Αυτό που φανερώνεται είναι η Ουσία σε **έναν** από τους προσδιορισμούς της, σε μια από τις πλευρές της, σε μια από τις στιγμές της. Η **Ουσία** φαίνεται ότι είναι αυτό ακριβώς. Η Έκφανση είναι το φαίνεσθαι (Scheinen) της Ουσίας καθεαυτής στον εαυτό της.

«...Η Ουσία... περιέχει την Έκφανση μέσα της, σαν άπειρη εσωτερική κίνηση...», (14).

«... Σ' αυτήν την αυτο-κίνησή της η Ουσία είναι Αντανάκλαση. Η Έκφανση είναι ίδια με την Αντανάκλαση», (14).

Η Έκφανση (αυτό που φανερώνεται) είναι η **Αντανάκλαση** της Ουσίας σ' (αυτήν) καθεαυτή».

«... Έτσι το Γίγνεσθαι μέσα στην Ουσία –η αντανάκλαστική της κίνηση– είναι η κίνηση από το Τίποτα στο Τίποτα και διαμέσου του Τίποτα πίσω στον εαυτό της»..., (15).

[Αυτό είναι διεισδυτικό και βαθύ. Κινήσεις προς «το τίποτα» γίνονται στη Φύση και στη ζωή. Μόνο που σίγουρα δεν υπάρχει καμιά κίνηση «από το τίποτα». Πάντα από κάτι].

«Συνήθως η Αντανάκλαση παίρνεται με την **υποκειμενική** έννοια της κίνησης της κρίσης που ξεπερνά μια άμεσα δοσμένη παράσταση αναζητώντας καθολικούς προσδιορισμούς γι' αυτήν ή συγκρίνοντάς τους μ' αυτήν», (21). (Ακολουθεί ένα απόσπασμα από τον Καντ – «Κριτική της Κριτικής Λειτουργίας»...). «Εδώ όμως δεν εξετάζεται **ούτε η αντανάκλαση της συνείδησης** ούτε η πιο προσδιορισμένη αντανάκλαση της κατανόησης που έχει για προσδιορισμούς της το μερικό και το καθολικό, άλλα η Αντανάκλαση γενικά...».

Έτσι, εδώ πάλι ο Χέγκελ κατηγορεί τον Καντ για **υποκειμενισμό**. Αυτό NB. Ο Χέγκελ είναι υπέρ της «αντικειμενικής εγκυρότητας» (sit venia verbo –αν μπορούμε να το πούμε έτσι) της Έκφανσης, αυτού που είναι άμεσα δοσμένο (η έκφραση «**αυτό που είναι δοσμένο**» χρησιμοποιείται γενικά από τον Hegel και σ' αυτό εδώ το σημείο βλ. σελ. 21-22). Οι πιο ασήμαντοι φιλόσοφοι φιλονικούν για το αν η ουσία **ή** αυτό που είναι άμεσα δοσμένο πρέπει να παίρνεται σαν βάση (ο Καντ, ο Χιουμ, όλοι οι Μαχιστές). Αντί για **ή** ο Χέγκελ, βάζει **και** εξηγώντας το συγκεκριμένο περιεχόμενο αυτού του “και”.

«Η αντανάκλαση είναι το φανέρωμα της Ουσίας στον εαυτό της», (27) (μετάφραση; Αντανάκλαστικότητα; Αντανάκλαστικός προσδιορισμός; Η Αντανάκλαση δεν ταιριάζει).

... «Αυτή» (η Ουσία) «είναι μια κίνηση μέσα από διαφορετικές στιγμές, απόλυτη αυτο-διαμεσοποίηση...», (27).

Ταυτότητα – Διαφορά – Αντίφαση
+Gegensatz[1]. (Θεμέλιο)...
Ιδιαίτερα
αντί-θεσις

Γι' αυτό ο Hegel διασαφηνίζει το μονόπλευρο, την ανακρίβεια του «νόμου της ταυτότητας» ($A=A$), της κατηγορίας (όλοι οι προσδιορισμοί εκείνου που υπάρχει είναι κατηγορίες –σελ. 27-28).

«Αν κάθε τι είναι ταυτόσημο με τον εαυτό του δεν διακρίνεται απ' αυτό: δεν περιέχει αντίθεση και δεν έχει θεμέλιο», (29).

«Η Ουσία είναι... απλή ταυτότητα με τον εαυτό της», (30).

Η κοινή σκέψη θέτει δίπλα δίπλα (“daneben”) την ομοιότητα και τη διαφορά χωρίς να καταλαβαίνει **«αυτή την κίνηση της μετάβασης καθενός απ' αυτούς τους προσδιορισμούς στον άλλο»**: (31)

Και πάλι ενάντια στο νόμο της Ταυτότητας ($A=A$):

οι οπαδοί του

«μένοντας προσκολλημένοι σ' αυτή την **άκαμπτη Ταυτότητα** που το αντίθετό της βρίσκεται στην Διαφορά [Ποικιλία][2], δεν βλέπουν ότι μ' αυτό τον τρόπο την μετατρέπουν σε μια **μονόπλευρη** προσδιοριστικότητα, που σαν τέτοια δεν έχει καμιά αλήθεια», (33).

NB
οι
υπογραμμίσεις
είναι δικές
μου

(«Άδεια ταυτολογία»: 32).
[(«Αυτό περιέχει μόνο **τυπική** αλήθεια, που είναι **αφηρημένη** και ατελής», (33)].

[Είδη αντανάκλασης: **εξωτερική** κλπ.· εκτίθεται με πολύ σκοτεινό τρόπο].

Οι Αρχές της διαφοράς: «Όλα τα πράγματα είναι διαφορετικά...».
«Το A είναι επίσης $\text{μη-}A$ », (44).

«Δεν υπάρχουν δυο πράγματα που να είναι εντελώς όμοια...».

Υπάρχει μια διαφορά στη μια ή την άλλη πλευρά (seite), Rücksicht, κλπ., “insofern” κλπ.

Bien dit!! (ωραία διατυπωμένο).

«Η συνηθισμένη τρυφερότητα προς τα πράγματα, που το μόνο που την ενδιαφέρει είναι να μην αντιφάσκουν μεταξύ τους, ξεχνά εδώ, όπως και αλλού, ότι δεν υπάρχει μ' αυτό λύση της αντίφασης, που άπλα μεταφυτεύεται αλλού, δηλαδή, στην **υποκειμενική** ή την **εξωτερική αντανάκλαση** και ότι αυτή η τελευταία περιέχει στην πραγματικότητα τις δυο στιγμές –που αυτή η απομάκρυνση και η μεταφύτευση θεωρούν σαν απλή τοποθέτηση– σε μια ενότητα σαν αλληλο-υπέρβαση και αλληλο-συσχέτιση», (47).

(Αυτή η ειρωνεία είναι θαυμάσια! «Τρυφερότητα» για τη Φύση και την ιστορία (μεταξύ των φιλισταίων) –η προσπάθεια να τις απογυμνώσουν από κάθε αντίφαση και πάλη...).

Το αποτέλεσμα της πρόσθεσης του συν και του πλην (+ και –) είναι μηδέν (0). «**Το αποτέλεσμα της αντίφασης δεν είναι μόνο μηδέν**», (59).

Η λύση της αντίφασης, η αναγωγή του θετικού και του αρνητικού σε «απλούς προσδιορισμούς», (61), μετατρέπει την **Ουσία** (das Wesen) σε **Θεμέλιο** (Grund) (όπ.π.).

... «Η λυμένη Αντίφαση, κατά συνέπεια, είναι Θεμέλιο, δηλαδή, Ουσία σαν ενότητα Θετικού και Αρνητικού...», (62).

||

NB

«Ακόμα και η ελάχιστη εμπειρία στην αντανάκλαστική σκέψη θα αντιληφθεί ότι, μόλις κάτι προσδιορίζεται σαν Θετικό, μετατρέπεται κατευθείαν σε Αρνητικό, μόλις προχωρήσει ξεκινώντας απ' αυτή τη βάση, και αντίστροφα ότι ένας αρνητικός προσδιορισμός μετατρέπεται σε θετικό· ότι η αντανάκλαστική σκέψη μπερδεύεται μέσα σ' αυτούς τους προσδιορισμούς, και αντιφάσκει με τον εαυτό της. Η ανεπαρκής εξοικείωση με τη φύση αυτών των προσδιορισμών οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτή η σύγχυση είναι ένα λάθος που δεν θα έπρεπε να γίνει και την αποδίδει σε **υποκειμενικό** λάθος. Και στην πραγματικότητα αυτή η μετάβαση παραμένει απλή σύγχυση όσο η **αναγκαιότητα** αυτής της **μεταμόρφωσης** δεν είναι παρούσα στη συνείδηση», (63).

||

... «Η αντίθεση του Θετικού και του Αρνητικού παίρνεται ειδικά με την έννοια ότι το πρώτο (μολονότι, ετυμολογικά εκφράζει το γεγονός ότι έχει τεθεί) πρόκειται να είναι μια αντικειμενική οντότητα, και το δεύτερο μια υποκειμενική οντότητα, που ανήκει μόνο στην εξωτερική αντανάκλαση και δεν ενδιαφέρεται με κανένα τρόπο για το αντικειμενικό, που υπάρχει καθεαυτό και για τον εαυτό του και το αγνοεί εντελώς», (64). «Και πραγματικά αν το Αρνητικό δεν εκφράζει τίποτε άλλο από την αφαίρεση μιας υποκειμενικής ιδιοτροπίας...», (τότε αυτό, αυτό το Αρνητικό, δεν

υπάρχει “για το αντικειμενικό Θετικό”– “für das objective Positive”)...

«**Η αλήθεια**, επίσης, είναι το Θετικό, σαν γνώση που αντιστοιχεί στο **αντικείμενο** της αλλά δεν είναι ισότητα με τον εαυτό της παρά μόνο στο βαθμό που αυτή η γνώση έχει πάρει ήδη μια αρνητική στάση προς το Άλλο, έχει **διδεισδύσει στο αντικείμενο**, και έχει υπερβεί αυτή την άρνηση που είναι το αντικείμενο. Το λάθος είναι ένα Θετικό, σαν μια γνώμη που επιβεβαιώνει αυτό που δεν είναι καθεαυτό και για τον εαυτό του, μια γνώμη που γνωρίζει τον εαυτό της και τον επιβεβαιώνει. Αλλά η άγνοια είναι είτε αδιαφορία προς την αλήθεια και το λάθος και έτσι δεν είναι προσδιορισμένη ούτε σαν θετική ούτε σαν αρνητική –και αν είναι προσδιορισμένη σαν μια έλλειψη, αυτός ο προσδιορισμός ανήκει στην εξωτερική αντανάκλαση· ή αλλιώς αντικειμενικά και σαν ο ίδιος ο προσδιορισμός μιας φύσης είναι η παρόρμηση που κατευθύνεται ενάντια στον εαυτό της, ένα αρνητικό που περιέχει μια θετική κατεύθυνση. –Έχει τη μεγαλύτερη σημασία να συλλάβουμε αυτή τη φύση των προσδιορισμών της Αντανάκλασης που εξετάστηκαν εδώ σύμφωνα με την οποία η αλήθεια τους βρίσκεται μόνο στην αμοιβαία σχέση τους, κι επομένως συνίσταται στο γεγονός ότι ο καθένας περιέχει τον άλλο μέσα στη δική του έννοια. Αυτό πρέπει να το κατανοήσουμε και να το θυμόμαστε, γιατί χωρίς αυτή την κατανόηση δεν μπορούμε στ’ αλήθεια να κάνουμε ούτε ένα βήμα στη φιλοσοφία», (65-66). Αυτό από τη σημείωση 1.

Αλήθεια
και
Αντικείμενο

αυτό που είναι
καθεαυτό και
για τον εαυτό
του

Σημείωση 2. **Ο νόμος του αποκλειόμενου τρίτου**». Ο Χέγκελ παραθέτει αυτή την Αρχή του αποκλειόμενου τρίτου: «Κάτι είναι είτε Α είτε μη-Α. Δεν υπάρχει τρίτο» (66) και «την **αναλύει**». Αν αυτό σημαίνει ότι «καθετί είναι ένας όρος της αντίθεσης» (alles ein Entgegengesetztes ist) ότι καθετί έχει τον θετικό και τον αρνητικό του προσδιορισμό, τότε έχει καλώς. Αλλά αν μ’ αυτό εννοείται, όπως συνήθως γίνεται, ότι, απ’ όλα τα κατηγορήματα ισχύει είτε ένα δοσμένο κατηγορήμα είτε το μη-Είναι του, τότε αυτό είναι μια «κοινοτοπία»!! Η εξυπνάδα ...γλυκό, όχι-γλυκό; Πράσινο όχι-πράσινο; Ο προσδιορισμός πρέπει να οδηγεί μέχρι την προσδιοριστικότητα, αλλά σ’ αυτήν την κοινοτοπία δεν οδηγεί πουθενά. Και μετά, συνεχίζει ο Χέγκελ με σπινθηροβόλο πνεύμα, λέγεται ότι δεν υπάρχει τρίτο. Ε, λοιπόν σ’ αυτή την ίδια τη θέση, **υπάρχει** ένα Τρίτο. Το ίδιο το Α είναι το τρίτο γιατί το Α μπορεί να είναι +Α και –Α. «Έτσι το ίδιο το Κάτι είναι ο τρίτος όρος που υποτίθεται ότι αποκλείεται», (67).

[Αυτό είναι σωστό και βαθυστόχαστο. Κάθε συγκεκριμένο πράγμα, κάθε συγκεκριμένο κάτι βρίσκεται σε πολυποίκιλες και συχνά αντιφατικές σχέσεις με καθετί άλλο, δηλαδή είναι ο εαυτός του και κάτι άλλο].

Σημείωση 3 (στο τέλος του 2ου Κεφαλαίου, Μέρος Ιο του

Βιβλίου ΙΙ της “Λογικής”). « **Ο Νόμος της Αντίφασης**». «Αν τώρα οι πρώτοι Προσδιορισμοί της Αντανάκλασης – Ταυτότητα, Διαφορά [Ποικιλία (βλ. υποσημ. 1)] και Αντίθεση–εγκαθιδρυθούν σε μια πρόταση, τότε ο προσδιορισμός στον οποίο περνούν σαν στην αλήθεια τους (δηλαδή η Αντίφαση) θα πρέπει πολύ περισσότερο να κατανοηθεί και να εκφραστεί σε μια πρόταση: **όλα τα πράγματα είναι αντιφατικά καθ’αυτά**, με την έννοια ότι **αυτή η πρόταση** σαν αντίθετη προς τις άλλες, εκφράζει πολύ καλύτερα **την αλήθεια και την ουσία των πραγμάτων**. –Η αντίφαση που διαπερνά την Αντίθεση δεν είναι τίποτα περισσότερο από αναπτυγμένο Τίποτα, το οποίο περιέχεται ήδη μέσα στην Ταυτότητα και γνωστοποιείται με την έκφραση: ο νόμος της ταυτότητας δεν μας λέει τίποτα. Αυτή η άρνηση προσδιορίζεται παραπέρα σαν Διαφορά [Ποικιλία (βλ. υποσημ. 1)] και σαν Αντίθεση που είναι τώρα Αντίφαση που έχει τεθεί».

«Αλλά εδώ βρίσκεται μια θεμελιακή προκατάληψη της μέχρις σήμερα ισχύουσας λογικής και του κοινού νου ότι η Αντίφαση είναι ένας προσδιορισμός πολύ λιγότερο ουσιαστικός και ενύπαρκτος από την Ταυτότητα: άλλα στην πραγματικότητα, αν υπήρχε ζήτημα ιεράρχησης, και οι δυο προσδιορισμοί έπρεπε να μείνουν ξεχωριστοί, η Αντίφαση θα έπρεπε να θεωρηθεί σαν ο βαθύτερος και ο απόλυτος ουσιαστικός. Γιατί αντιτιθέμενη σ’ αυτήν, η Ταυτότητα δεν είναι παρά ο προσδιορισμός της απλής αμεσότητας, ή του νεκρού Είναι, ενώ η Αντίφαση είναι η **ρίζα κάθε Κίνησης και ζωτικότητας** και μόνο στο βαθμό που περιέχει μια Αντίφαση μέσα του καθετί **κινείται και αποκτάει μια παρόρμηση και δραστηριότητα**».

«Πρώτα, συνήθως απομακρύνουν την Αντίφαση από τα πράγματα, από το υπάρχον και το αληθινό γενικά και ισχυρίζονται ότι δεν υπάρχει τίποτε το αντιφατικό. Μετά, την μεταφέρουν στην υποκειμενική αντανάκλαση, που μόνη της, όπως λένε, την θέτει, συσχετίζοντάς την και συγκρίνοντάς την. Αλλά στην πραγματικότητα δεν υπάρχει ούτε σ’ αυτή την αντανάκλαση, γιατί είναι αδύνατο να φανταστεί ή να σκεφτεί κανείς οτιδήποτε το αντιφατικό. Πράγματι, η Αντίφαση, είτε βρίσκεται στην Ενεργό Πραγματικότητα είτε στη σκεπτόμενη αντανάκλαση, θεωρείται σαν ένα ατύχημα, ένα είδος ανωμαλίας ή παροξυσμού μιας αρρώστιας που γρήγορα θα περάσει».

«Σχετικά με τον ισχυρισμό ότι η αντίφαση δεν υπάρχει, ότι είναι μη-υπάρχουσα, μπορούμε να περιφρονήσουμε αυτή τη διαβεβαίωση. Σε κάθε Εμπειρία πρέπει να υπάρχει ένας απόλυτος προσδιορισμός της Ουσίας – σε κάθε ενεργό πραγματικότητα όπως και σε κάθε έννοια. Η ίδια παρατήρηση έγινε ήδη πιο πάνω, σχετικά με το Άπειρο, που είναι αντίφαση όπως εμφανίζεται στη σφαίρα του Είναι. Αλλά η κοινή εμπειρία

διακηρύσσει ότι υπάρχει τουλάχιστον ένας αριθμός αντιφατικών πραγμάτων, κανονισμών κλπ., με την αντίφαση παρούσα μέσα σ' αυτά και όχι απλά μέσα σε μια εξωτερική αντανάκλαση. Αλλά ακόμα περισσότερο δεν θα έπρεπε να θεωρηθεί σαν μια ανωμαλία που απλά συμβαίνει εδώ κι εκεί· αντίθετα, είναι το Αρνητικό στον ουσιαστικό του προσδιορισμό, η **αρχή κάθε αυτοκίνησης**, που δεν συνίσταται σε τίποτε άλλο παρα σε μια έκθεση της Αντίφασης. Η ίδια η εξωτερική, αισθητηριακή κίνηση είναι η άμεσή της ύπαρξη. Κάτι κινείται, όχι επειδή βρίσκεται εδώ σε μια στιγμή και εκεί σε μια άλλη χρονική στιγμή, αλλά επειδή την ίδια χρονική στιγμή βρίσκεται εδώ και όχι εδώ, και σ' αυτό το εδώ είναι και δεν είναι ταυτόχρονα. Πρέπει να αναγνωρίσουμε στους αρχαίους διαλεκτικούς τις αντιφάσεις που διαπίστωσαν στην κίνηση. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει κίνηση, αλλά πολύ περισσότερο ότι η κίνηση είναι η ίδια η **υπάρχουσα Αντίφαση**».

«Και παρόμοια, η ίδια η εσωτερική αυτοκίνηση ή η παρόρμηση γενικά (η δύναμη της επιθυμίας ή η τάση της μονάδας, η εντελέχεια της απόλυτα απλής Ουσίας) δεν είναι τίποτε άλλο παρά το γεγονός ότι κάτι υπάρχει καθεαυτό και είναι επίσης η έλλειψη ή το αρνητικό του εαυτού του, μέσα σε μια και μόνη σχέση. Η **αφηρημένη** ταυτότητα με τον εαυτό του **δεν έχει καμιά ζωτικότητα**, αλλά το γεγονός ότι το θετικό καθεαυτό είναι αρνητικότητα το **κάνει** να βγει έξω από τον εαυτό του και **να αλλάξει**. Επομένως, κάτι είναι ζωντανό μόνο στο βαθμό που περιέχει Αντίφαση και επίσης είναι εκείνη η δύναμη που μπορεί να συλλαμβάνει και να διατηρεί την Αντίφαση. Αλλά αν ένα υπάρχον κάτι, ενώ βρίσκεται στον θετικό του προσδιορισμό, δεν μπορεί να παρεισδύσει και στον αρνητικό του, δεν μπορεί να κρατήσει σφιχτά τον ένα μέσα στον άλλο και να περιέχει την αντίφαση μέσα του, τότε δεν είναι μια ζωντανή ενότητα, ή Θεμέλιο, αλλά χάνεται μέσα στην Αντίφαση. Η θεωρησιακή σκέψη συνίσταται μόνο σε τούτο: ότι κρατά σφιχτά την αντίφαση και τον εαυτό της μέσα στην αντίφαση και όχι στο ότι αφήνεται να κυριαρχηθεί απ' αυτήν –όπως συμβαίνει στην φαντασία– ή αφήνει τους προσδιορισμούς της να διαλυθούν μέσα σε άλλους ή μέσα στο Τίποτα» (67-70).

Κίνηση και “**αυτο-κίνηση**” [αυτό NB!, κίνηση αυτόνομη (ανεξάρτητη), αυθόρμητη, **εσωτερικά-αναγκαία** κίνηση], “αλλαγή”, “κίνηση και ζωτικότητα”, “η Αρχή κάθε αυτοκίνησης”, “η παρόρμηση” (Trieb) στην “κίνηση” και στη “δραστηριότητα” –το αντίθετο με το “**νεκρό Είναι**” – ποιος θα πίστευε ότι αυτός είναι ο πυρήνας του “Χεγκελιανισμού”, του αφηρημένου και abstrusen (δυσνόητου, σκοτεινού;) Χεγκελιανισμού;; Αυτός ο πυρήνας πρέπει να ανακαλυφθεί, να κατανοηθεί, να διασωθεί (Hinüberretten), να ξεγυμνωθεί, να καθαριστεί, πράγμα ακριβώς που έκαναν ο Μαρξ και ο Έγκελς.

Η ιδέα της καθολικής κίνησης και αλλαγής (1813, “Λογική”), υπήρχε σαν εικασία πριν από την εφαρμογή της στη ζωή και την κοινωνία. Στην κοινωνία αυτή διακηρύχτηκε νωρίτερα (1847) από την πρακτική της εφαρμογή και απόδειξη στον άνθρωπο (1859)][\[3\]](#).

«Στην κίνηση, την παρόρμηση, και τα σχετικά, η **απλότητα** αυτών των προσδιορισμών κρύβει την αντίφαση από την φαντασία· αλλά αυτή η αντίφαση αποκαλύπτεται άμεσα μέσα στους προσδιορισμούς της σχέσης. Τα πιο κοινότοπα παραδείγματα – πάνω και κάτω, δεξιά και αριστερά, πατέρας και γιος, κ.ο.κ. χωρίς τέλος – περιέχουν όλα αντίφαση μέσα σε ένα και μόνο όρο. Το πάνω είναι αυτό που δεν είναι κάτω. Το “πάνω” προσδιορίζεται μόνο σαν όχι “κάτω” και υπάρχει μόνο εφόσον υπάρχει ένα “κάτω” και αντίστροφα: κάθε προσδιορισμός περιέχει τον αντίθετο του. Ο πατέρας είναι το άλλο του γιου και ο καθένας υπάρχει μόνο σαν αυτό το Άλλο του άλλου· και επίσης ο ένας προσδιορισμός υπάρχει μόνο σε σχέση με τον άλλο· το Είναι τους είναι μια υπόσταση...», (70).

«Έτσι μολονότι η Φαντασία έχει παντού για περιεχόμενο την Αντίφαση, ποτέ δεν το συνειδητοποιεί· παραμένει μια Εξωτερική Αντανάκλαση, που περνά από την Ομοιότητα στην Ανομοιότητα, ή από την αρνητική σχέση στην ενδο-αντανάκλαστικότητα των διάφορων όρων. Διατηρεί αυτούς τους δυο προσδιορισμούς εξωτερικούς τον ένα προς τον άλλο, και παίρνει υπόψη της μόνο αυτούς και όχι τη μετάβαση τους, πράγμα που είναι το ουσιαστικό και περιέχει την Αντίφαση. –Από την άλλη μεριά, η αντανάκλαση του πνεύματος, αν μπορούμε να την αναφέρουμε εδώ, συνίσταται στην κατανόηση και τη διατύπωση της Αντίφασης. Δεν εκφράζει την έννοια των πραγμάτων και τις σχέσεις τους, και έχει σαν υλικό και περιεχόμενο μόνο τους προσδιορισμούς της Φαντασίας· αλλά ακόμα τις θέτει σε μια τέτοια σχέση η οποία περιέχει την αντίφασή τους, επιτρέποντας στην έννοιά τους να φανεί διαμέσου της αντίφασης.

–Ο Ορθός Λόγος από την άλλη μεριά, οξύνει (ας πούμε), την αμβλυμένη διαφορά του διαφορετικού [Ποικιλία (βλέπε υποσημ. 1)] την απλή πολλαπλότητα των παραστάσεων, μέχρι να κάνει μια ουσιαστική διαφορά, δηλαδή μια αντίθεση. Οι πολλαπλές οντότητες αποκτούν δραστηριότητα και ζωτικότητα στην αμοιβαία σχέση τους· μόνο όταν οδηγηθούν μέχρι το οξύ σημείο της Αντίφασης· απ’ αυτήν έλκουν την αρνητικότητα, η οποία είναι ο ίδιος ο σφυγμός της αυτοδύναμης κίνησης και της ζωτικότητας...», (70-71).

η απλότητα
κρύβει

NB

(1) Η κοινή φαντασία συλλαμβάνει τη διαφορά και την

αντίφαση, αλλά όχι τη μετάβαση από τη μια στην άλλη, **αυτό όμως είναι το πιο σημαντικό.**

(2) Έξυπνος νους και κατανόηση. Ο έξυπνος νους συλλαμβάνει την αντίφαση, την **διατυπώνει**, αλληλοσυσχετίζει τα πράγματα, αφήνει “την έννοια να φανεί μέσα από την αντίφαση”, αλλά δεν **εκφράζει** την έννοια των πραγμάτων και τις σχέσεις τους.

(3) Ο Ορθός Λόγος (κατανόηση) οξύνει την αμβλυμένη διαφορά του διαφορετικού [Ποικιλία (βλ. υποσημ. 1)], την απλή πολλαπλότητα της φαντασίας, σε **ουσιαστική** διαφορά, σε **αντίθεση**. Μόνο όταν υψωθούν στην κορυφή της αντίφασης, οι πολλαπλές οντότητες γίνονται δραστήριες (regsam) και ζωντανές στη μεταξύ τους σχέση –δέχονται/αποκτούν εκείνη την αρνητικότητα που είναι ο **εγγενής παλμός της αυτοκίνησης και της ζωτικότητας.**

«Υποδιαίρεσεις:

Der Grund (To Θεμέλιο)

(1) Απόλυτο Θεμέλιο– die Grundlage (το Θεμέλιο) “*Μορφή και Ύλη*”. “*Περιεχόμενο*”.

(2) Προσδιορισμένο Θεμέλιο [σαν το θεμέλιο (για) ένα προσδιορισμένο περιεχόμενο].

[Η μετάβασή του στην **Ορίζουσα Διαμεσοποίηση** (die bedingende Vermittelung)].

(3) Το Πράγμα Καθεαυτό (μετάβαση στην **Ύπαρξη**). Σημείωση: “**Ο Νόμος του Θεμέλιου**”.

Συνηθισμένη πρόταση: «*Καθετί έχει το επαρκές Θεμέλιο του*».

«Γενικά αυτό ακριβώς σημαίνει ότι αυτό πρέπει να θεωρείται όχι σαν ένα άμεσα υπάρχον, αλλά σαν μια οντότητα που έχει τεθεί. Δεν πρέπει να μείνουμε στο άμεσο Προσδιορισμένο Είναι ή στην προσδιοριστικότητα γενικά, αλλά πρέπει να γυρίσουμε πίσω στο Θεμέλιο του...», (76).

Είναι περιττό να προσθέσουμε: **επαρκές** θεμέλιο. Αυτό που είναι ανεπαρκές, δεν είναι θεμέλιο.

Ο Λάμπνιτς, που έκανε το νόμο του **επαρκούς** θεμέλιου βάση της φιλοσοφίας του το κατάλαβε αυτό πιο βαθιά. Ο **Λάμπνιτς** ειδικά αντέταξε την επάρκεια του θεμέλιου στην **αιτιότητα** με τη στενή της έννοια της **μηχανικής** αποτελεσματικότητας, (76). Αναζητούσε τη “σχέση” των αιτίων

(“Beziehung” der Ursachen), (77) –«το όλο σαν ουσιαστική ενότητα».

Αναζητούσε **σκοπούς**, αλλά για τον Χέγκελ η τελεολογία δεν αφορά αυτό, μα τη θεωρία της έννοιας.

«Δεν μπορεί επομένως να μπει το ερώτημα, πώς η Μορφή προστίθεται στην Ουσία· γιατί η Μορφή είναι μόνο η προβολή της Ουσίας καθεαυτής – είναι η ίδια (sic) η δική της Αντανάκλαση...», (81).

Η Μορφή είναι ουσιαστική. Η Ουσία μορφοποιείται. Με τον ένα ή τον άλλο τρόπο επίσης “εξαρτάται” από την Ουσία...

Η **Ουσία** σαν άμορφη ταυτότητα (με τον εαυτό της) γίνεται **ύλη**, (82). «...Αυτή» die Materie (η ύλη) «είναι το πραγματικό θεμέλιο ή το υπόστρωμα της μορφής...», (82).

«Αν κάνουμε αφαίρεση από κάθε προσδιορισμένο και τη Μορφή ενός Κάτι, η απροσδιόριστη Ύλη παραμένει. Η ύλη είναι μια καθαρή **αφαίρεση**. (–Δεν μπορούμε να δούμε την ύλη ή να την αισθανθούμε κλπ.– αυτό που βλέπουμε ή αισθανόμαστε είναι μια **προσδιορισμένη Ύλη**, δηλαδή, μια ενότητα Ύλης και Μορφής)», (82).

«Η ύλη δεν είναι το **Θεμέλιο** της μορφής, αλλά η ενότητα του Θεμέλιου και του Θεμελιωμένου (83). Η Ύλη είναι το **παθητικό**, η μορφή είναι το **Ενεργητικό** (tätiges), (83). «Η Ύλη πρέπει να μορφοποιηθεί, και η Μορφή πρέπει να υλοποιηθεί»..., (84).

«Τώρα, αυτό που εμφανίζεται σαν η δραστηριότητα της μορφής αποτελεί εξίσου την πραγματική κίνηση της ίδιας της Ύλης...», (85-86).

NB

«Και τα δυο – η δραστηριότητα της Μορφής και η κίνηση της ύλης – είναι το ίδιο... Η ύλη προσδιορίζεται σαν τέτοια, δηλαδή έχει αναγκαία μια Μορφή, και η Μορφή είναι απλά υλική, μια επιμένουσα Μορφή», (86).

Σημείωση: «Τυπική μέθοδος ερμηνείας από Ταυτολογικά Θεμέλια».

Πολύ συχνά, λέει ο Χέγκελ, ειδικά στις φυσικές επιστήμες, τα “θεμέλια” ερμηνεύονται ταυτολογικά: η κίνηση της γης ερμηνεύεται από την “ελκτική δύναμη” του ήλιου. Και τότε τι είναι ελκτική δύναμη; Είναι επίσης κίνηση!., (92). Άδεια

ταυτολογία: γιατί αυτός ο άνθρωπος πηγαίνει στην πόλη; Εξαιτίας της “ελκτικής δύναμης της πόλης”!, (93). Συμβαίνει επίσης να θεωρεί η επιστήμη κατ’ αρχήν τα μόρια, τον αιθέρα, την “ηλεκτρική ύλη”, (95-96), κλπ., σαν “θεμέλιο” και έπειτα να αντιλαμβάνεται “ότι αυτά” (αυτές οι έννοιες) «είναι προσδιορισμοί που συνάγονται από αυτά που θεωρούνται ότι είναι τα θεμέλια –υποθέσεις και επινοήσεις που προέρχονται από μια μη-κριτική σκέψη...», (96). Ή, πάλι, λέγεται ότι, «δεν γνωρίζουμε την ίδια την εσωτερική φύση αυτών των δυνάμεων και των ειδών της ύλης...», (96) τότε δεν μένει πραγματικά τίποτε «να ερμηνευτεί» αλλά πρέπει απλά να περιοριστεί κανείς στα γεγονότα...

Το αληθινό Θεμέλιο (Der reale Grund)... δεν είναι ταυτολογία, αλλά επίσης «κάποιος άλλος προσδιορισμός του περιεχομένου», (97).

Για το ζήτημα του “Θεμέλιου” ο Χέγκελ παρατηρεί μεταξύ άλλων:

*«Αν λεχθεί ότι η Φύση είναι το Θεμέλιο του κόσμου, τότε αυτό που αποκαλούμε Φύση είναι **ταυτόσημο** με τον κόσμο, και ο κόσμος δεν είναι τίποτε άλλο από την ίδια τη Φύση», (100). Από την άλλη μεριά, «αν πρόκειται η Φύση να είναι ο κόσμος, τότε προστίθεται εξωτερικά σ’ αυτήν μια πολλαπλότητα προσδιορισμών...».*

Εφόσον καθετί έχει “πολλαπλότητα” – προσδιορισμούς, σχέσεις και θεωρήσεις του περιεχομένου (“Mehrere” – “Inhaltsbestimmungen, Verhält-nisse und Rücksichten”), τότε μπορεί να παρουσιαστεί ένας αριθμός επιχειρημάτων **υπέρ** και **κατά**, (103). Αυτό που ο Σωκράτης και ο Πλάτων αποκαλούσαν σοφιστεία. Τέτοια επιχειρήματα δεν περιέχουν «ολόκληρη την έκταση του πράγματος» δεν το “εξαντλούν” (με την έννοια ότι “συνιστούν τις συνδέσεις του” και “περιέχουν” όλες τις πλευρές του)...

Η μετάβαση του Θεμέλιου (Grund) στον όρο (Bedingung). Αν δεν κάνω λάθος, υπάρχει πολύς μυστικισμός και κούφιος σχολαστικισμός σ’ αυτά τα συμπεράσματα του Χέγκελ, αλλά η βασική ιδέα είναι μεγαλοφυής: η ιδέα της καθολικής, ολόπλευρης, **ζωτικής** σύνδεσης κάθε πράγματος με κάθε άλλο και η αντανάκλαση αυτής της σύνδεσης –ο Χέγκελ υλιστικά αναποδογυρισμένος– στις ανθρώπινες έννοιες που πρέπει εξίσου να είναι εύκαμπτες, επεξεργασμένες, ευέλικτες, ευκίνητες, σχετικές, αμοιβαία συνδεμένες, ενωμένες σε αντίθετα, ώστε να αγκαλιάζουν τον κόσμο. Η συνέχιση του έργου του Χέγκελ και του Μαρξ πρέπει να συνίσταται στη **διαλεκτική** επεξεργασία της ιστορίας της ανθρώπινης σκέψης, της επιστήμης και της

Και η “καθαρά λογική”
επεξεργασία;
(συμπίπτει)
(das fällt zusammen)
Αυτό **πρέπει** να
συμπίπτει, όπως
η επαγωγή και
η απαγωγή στο
Κεφάλαιο

τεχνικής.

Ένας ποταμός και οι **σταγόνες** σ' αυτόν τον ποταμό. Η θέση **κάθε** σταγόνας, η σχέση της με τις άλλες· η σύνδεσή της με τις άλλες· η κατεύθυνση της κίνησής της –ευθεία, καμπύλη, κυκλική κλπ.– προς τα πάνω, προς τα κάτω. Το σύνολο της κίνησης. Οι έννοιες σαν **καταγραφή** των ατομικών πλευρών της κίνησης των ατομικών σταγόνων (=“πράγματα”) των ατομικών “**ρευμάτων**”, κτλ. Εδώ έχετε κατά προσέγγιση την εικόνα του κόσμου σύμφωνα με την **Λογική** του Χέγκελ, –βέβαια χωρίς το θεό και το Απόλυτο.

Η λέξη “**στιγμή**”
χρησιμοποιείται από
τον Χέγκελ,
με την έννοια
της στιγμής της
σύνδεσης
της στιγμής
της **αλληλουχίας**

«Όταν όλες οι συνθήκες ενός πράγματος είναι παρούσες, αυτό αρχίζει να υπάρχει...», (116).

Πολύ καλό! Τι σχέση έχει μ' αυτό η Απόλυτη Ιδέα και ο ιδεαλισμός;

Διασκεδαστική αυτή η παραγωγή ...της ύπαρξης.

Μέρος Δεύτερο

Το Φαινόμενο

Η πρώτη φράση: «**Η Ουσία πρέπει να εμφανιστεί**», (119). Η εμφάνιση της Ουσίας είναι (1) Existenz (Πράγμα)· (2) Εμφάνιση (Erscheinung) («**Η εμφάνιση είναι αυτό που είναι το Πράγμα-καθεαυτό ή η αλήθεια του**»), σελ. 120. «**Ο κόσμος που αντανakλάται μέσα στον εαυτό του και υπάρχει καθεαυτός αντιπαρατίθεται στον κόσμο της Εμφάνισης...**», (120). (3) Verhaltnis (σχέση) και **Ενεργός Πραγματικότητα**.

Ανάμεσα στ' άλλα: «**Η απόδειξη γενικά είναι διαμεσοποιημένη γνώση**», (121).

...«**Τα διάφορα είδη του Είναι απαιτούν ή περιέχουν το δικό τους είδος διαμεσοποίησης· συνεπώς η φύση της απόδειξης είναι επίσης διαφορετική για το καθένα...**», (121).

[Και πάλι... για την ύπαρξη του θεού!! Αυτός ο άθλιος ο θεός θίγεται, μόλις προφέρουμε τη λέξη ύπαρξη].

Η ύπαρξη διακρίνεται από το Είναι διαμέσου της διαμεσοποίησης της (Vermittlung: 124) [; Διαμέσου του συγκεκριμένου χαρακτήρα και της σύνδεσης της;].

Το Πράγμα-καθεαυτό και το διαμεσοποιημένο του Είναι περιέχονται και τα δυο μέσα στην Ύπαρξη· το Πράγμα-καθεαυτό υπάρχει και είναι η ουσιαστική ύπαρξη του Πράγματος, ενώ το διαμεσοποιημένο Είναι είναι η μη-ουσιαστική του Ύπαρξη...», (125).

[; Το Πράγμα-καθεαυτό σχετίζεται με το Είναι όπως το ουσιώδες σχετίζεται με το μη-ουσιώδες ;]

...«Το τελευταίο» (το Πράγμα-καθεαυτό) «δεν θεωρείται ότι περιέχει μέσα του καμιά προσδιορισμένη πολλαπλότητα, και συνεπώς αποκτά αυτή την πολλαπλότητα μόνο με την εξωτερική αντανάκλαση, αλλά αυτή παραμένει αδιάφορη απέναντί του. (–Το Πράγμα-καθεαυτό έχει χρώμα μόνο σε σχέση με το μάτι, οσμή σε σχέση με τη μύτη κ.ο.κ.)...», (126).

... «Ένα πράγμα έχει την ιδιότητα να προκαλεί το ένα ή το άλλο αποτέλεσμα πάνω σ' ένα Άλλο, και να αποκαλύπτει τον εαυτό του μ' έναν ιδιαίτερο τρόπο στη σχέση του μ' αυτό...», (129). «Μ' αυτό τον τρόπο το Πράγμα-καθεαυτό υπάρχει ουσιαστικά...», (131).

Η σημείωση ασχολείται με «Το Πράγμα-καθεαυτό του Υπερβατολογικού Ιδεαλισμού...».

... «Το πράγμα-καθεαυτό σαν τέτοιο δεν είναι τίποτα περισσότερο από την άδεια αφαίρεση από κάθε προσδιοριστικότητα, από την οποία δεχόμαστε ότι δεν μπορούμε να γνωρίσουμε τίποτα ακριβώς γιατί αυτή θεωρείται ότι είναι η αφαίρεση από κάθε προσδιορισμό...», (131).

Ο Υπερβατολογικός Ιδεαλισμός... θέτει «κάθε προσδιοριστικότητα των πραγμάτων (σε σχέση και με τη μορφή και με το περιεχόμενο) στη συνείδηση...», (131). «Συνεπώς, απ' αυτή την άποψη εξαρτάται από μένα, από το υποκείμενο, το ότι βλέπω τα φύλλα ενός δέντρου όχι μαύρα, αλλά πράσινα, τον ήλιο στρογγυλό και όχι τετράγωνο, και βρίσκω τη γεύση της ζάχαρης γλυκιά και όχι πικρή· το ότι προσδιορίζω το πρώτο και το δεύτερο χτύπημα ενός ρολογιού διαδοχικά και όχι ταυτόχρονα, και προσδιορίζω ότι το πρώτο δεν είναι ούτε η αιτία ούτε το αποτέλεσμα του δεύτερου, κ.ο.κ.», (131). ...Ο Χέγκελ παρακάτω έχει επιφυλάξεις για το αν εδώ εξετάζεται μόνο το ζήτημα του Πράγματος -καθεαυτό και “äußerlich Reflexion” (της εξωτερικής

αντανάκλασης).

«Η ουσιαστική ανεπάρκεια της άποψης σύμφωνα με την οποία αυτή η Φιλοσοφία συνίσταται, στο ότι κολλά στο αφηρημένο Πράγμα-καθεαυτό σαν ένα έσχατο προσδιορισμό· και αντιθέτει την αντανάκλαση ή την προσδιοριστικότητα και την πολλαπλότητα των ιδιοτήτων στο Πράγμα-καθεαυτό· ενώ στην πραγματικότητα το Πράγμα-καθεαυτό ουσιαστικά έχει μέσα του αυτή την εσωτερική αντανάκλαση, και προσδιορίζεται σαν μια οντότητα προικισμένη με τους δικούς της προσδιορισμούς ή ιδιότητες· επομένως θεωρείται ότι, η αφαίρεση του Πράγματος, που το κάνει καθαρό Πράγμα-καθεαυτό είναι ένας προσδιορισμός», (132).

...«Πολλά διαφορετικά, πράγματα βρίσκονται σε ουσιαστική Αμοιβαία Δράση χάρη στις ιδιότητες τους· Η ιδιότητα είναι αυτή η αμοιβαία σχέση, και ξέχωρα απ' αυτήν το Πράγμα είναι τίποτε...», (133).

Die Dingheit (Η Πραγμότητα) μετατρέπεται σε Eigenschaft (Ιδιότητα)(134). Η Eigenschaft σε “ύλη” ή “Stoff” (υπόσταση). («Τα πράγματα συνίστανται από υπόσταση») κλπ.

«Η Εμφάνιση σ' αυτό το σημείο είναι Ουσία στην Ύπαρξή της...», (144). «Η εμφάνιση είναι η ενότητα της Έκφανσης και της Ύπαρξής...», (145).

Ενότητα στις εμφανίσεις: «Αυτή η ενότητα είναι ο νόμος της Εμφάνισης. Ο Νόμος, επομένως, είναι το θετικό στοιχείο στη διαμεσοποίηση του φαινομένου», (148).

[Εδώ γενικά απόλυτο σκοτάδι. Αλλά υπάρχει προφανώς μια ζωτική σκέψη: η έννοια του Νόμου είναι ένα από τα στάδια της γνώσης του ανθρώπου για την **ενότητα** και τη **σύνδεση**, για την αμοιβαία εξάρτηση και την ολότητα του παγκόσμιου προτσές. Η “ειδική μεταχείριση” και η “συστροφή” των λέξεων και των εννοιών, στα οποία αφιερώνεται εδώ ο Χέγκελ είναι μια πάλη ενάντια στην απολυτοποίηση της έννοιας του **νόμου**, ενάντια στην απλούστευσή της, ενάντια στη φετιχοποίησή της. NB για την μοντέρνα φυσική!!!].

«Αυτή η διαρκής σταθερότητα που ανήκει στην Εμφάνιση μέσα στο Νόμο...».

Ο πυρήνας =
ενάντια στον
υποκειμενισμό
και
το σπάσιμο
ανάμεσα
στο Πράγμα-
καθεαυτό
και τις
εμφανίσεις του

νόμος (των
εμφανίσεων)

NB: Νόμος είναι
το διαρκές (το
σταθερό)
μέσα στις
Εμφανίσεις

«Νόμος είναι η Αντανάκλαση της Εμφάνισης σε ταυτότητα με τον εαυτό της», (149). Νόμος είναι το ταυτόσημο στις Εμφανίσεις: Αντανάκλαση της Εμφάνισης σε ταυτότητα με τον εαυτό της»).

(Νόμος είναι το ταυτόσημο στις Εμφανίσεις)

... «Αυτή η ταυτότητα, το θεμέλιο της Εμφάνισης, που συνιστά το Νόμο, είναι η ιδιαίτερη στιγμή της εμφάνισης...», (150). Επομένως ο Νόμος δεν βρίσκεται πέρα από την Εμφάνιση, αλλά είναι, **άμεσα παρών** μέσα σ'αυτήν· το βασίλειο των Νόμων είναι η **ήρεμη** (η υπογράμμιση είναι του Χέγκελ) αντανάκλαση του υπάρχοντος ή εμφανιζόμενου κόσμου...».

NB
Νόμος = η ήρεμη αντανάκλαση των εμφανίσεων
NB

Αυτός είναι ένας αξιοσημείωτα υλιστικός και αξιοσημείωτη ορθός (με τη λέξη “ruhige” (ήρεμος) προσδιορισμός. Ο Νόμος παίρνει αυτό που είναι ήρεμο – και συνεπώς ο νόμος, κάθε νόμος είναι στενός, ατελής, κατά προσέγγιση.

«Η ύπαρξη ξαναγυρίζει στο Νόμο σαν το Θεμέλιο της· Η εμφάνιση περιέχει και τις δυο στιγμές – το απλό Θεμέλιο και την κίνηση διάλυσης του εμφανιζόμενου καθολικού, του οποίου θεμέλιο αποτελεί η ουσιαστικότητα».

NB
Ο Νόμος είναι ουσιαστική εμφάνιση

Επομένως ο νόμος είναι **ουσιαστική** εμφάνιση», (150).

Άρα **νόμος** και **ουσία** είναι έννοιες του ίδιου είδους (της ίδιας τάξης), ή, μάλλον, του ίδιου βαθμού, εκφράζοντας την εμβάθυνση της γνώσης του ανθρώπου για τα φαινόμενα, τον κόσμο, κλπ.

Η κίνηση του σύμπαντος στις εμφανίσεις (Bewegung des erscheinenden Universums) στην ουσιαστικότητα αυτής της κίνησης, είναι νόμος.

NB
(Νόμος είναι η αντανάκλαση του ουσιαστικού στην κίνηση του σύμπαντος)

«Το βασίλειο των Νόμων είναι το **ήρεμο** περιεχόμενο της Εμφάνισης. Η εμφάνιση είναι αυτό το ίδιο το περιεχόμενο, αλλά παρουσιάζεται σε αδιάκοπη αλλαγή και σαν Αντανάκλαση στο άλλο... Επομένως η εμφάνιση, αντίθετα με το Νόμο, είναι η **ολότητα**, γιατί περιέχει το Νόμο, αλλά περιέχει επίσης και

(Εμφάνιση, ολότητα)
((νόμος = μέρος))
Η εμφάνιση είναι

κάτι περισσότερο, δηλαδή τη στιγμή της αυτο-κινούμενης Μορφής», (151).

Αλλά παρακάτω, μολονότι ασαφώς, γίνεται αποδεκτό, φαίνεται στη σελ. 154, ότι ο νόμος μπορεί να γεμίσει αυτό το Mangel (χάσμα) και να αγκαλιάσει τόσο την αρνητική πλευρά όσο και την Ολότητα της Εμφάνισης (Totalität der Erscheinung) (ειδικά, στο τέλος της σελίδας 154. Να ξαναγυρίσω σ' αυτό!

Ο Κόσμος καθεαυτός και για τον εαυτό του ταυτίζεται με τον Κόσμο των Εμφανίσεων, αλλά ταυτόχρονα είναι αντίθετος σ' αυτόν, (158). Αυτό που είναι θετικό στον ένα είναι αρνητικό στον άλλο. Αυτό που είναι κακό στον Κόσμο των Εμφανίσεων είναι καλό στον κόσμο που υπάρχει καθεαυτός και για τον εαυτό του. Σύγκρ. –γράφει ο Χέγκελ εδώ– με τη Φαινομενολογία του Πνεύματος, σελίδα 121 και επόμενες.

«Ο Εμφανιζόμενος και ο Ουσιαστικός Κόσμος είναι ο καθένας τους... το ανεξάρτητο όλο της Ύπαρξης. Το ένα θα έπρεπε να θεωρηθεί μόνο αντανakλασμένη Ύπαρξη· και το άλλο μόνο άμεση Ύπαρξη· αλλά το καθένα συνεχίζεται μέσα στο άλλο και συνεπώς καθεαυτό είναι η ταυτότητα αυτών των δυο στιγμών... Κατ'αρχήν και τα δυο είναι ανεξάρτητα, αλλά είναι ανεξάρτητα μόνο σαν ολότητες, και αυτό μόνο εφόσον το καθένα περιέχει ουσιαστικά μέσα του τη στιγμή του άλλου...», (159-160).

Η ουσία εδώ είναι ότι και ο κόσμος των εμφανίσεων και ο κόσμος καθεαυτός είναι **στιγμές** της γνώσης του ανθρώπου για τη Φύση, στάδια, **αλλαγές** ή εμβαθύνσεις (της γνώσης). Η όλο και μεγαλύτερη απομάκρυνση, μετακίνηση του κόσμου καθεαυτού **από** τον κόσμο των εμφανίσεων –αυτό είναι που μέχρις εδώ δεν βλέπουμε στον Χέγκελ. NB. Δεν έχουν οι “στιγμές” της έννοιας στον Χέγκελ τη σημασία των “στιγμών” της μετάβασης;...

«Έτσι ο Νόμος είναι Ουσιαστική Σχέση», (160) (η υπογράμμιση είναι του Χέγκελ).

(Ο Νόμος είναι **σχέση**. Αυτό NB για τους Μαχιστές και τους άλλους αγνωστικιστές, και για τους Καντιανούς, κλπ. Σχέση **ουσιών** ή μεταξύ ουσιών).

*«Ο όρος **κόσμος** εκφράζει την άμορφη ολότητα της πολλαπλότητας..», (160).*

Και το τρίτο κεφάλαιο («Ουσιαστική Σχέση») αρχίζει με την πρόταση: «Η αλήθεια της Εμφάνισης είναι Ουσιαστική Σχέση...», (161).

Υποδιαιρέσεις:

Η σχέση του **Όλου** με τα **Μέρη**· αυτή η σχέση περνάει στην ακόλουθη μία (sic!!, σελ. 168): – της **Δύναμης** με την **Εκδήλωσή** της – του **Εσωτερικού** με το **Εξωτερικό** – Μετάβαση στην **Υπόσταση**, στην **Ενεργό Πραγματικότητα**.

... «Έτσι, η αλήθεια της σχέσης συνίσταται στη **διαμεσοποίηση**...», (167).

“Μετάβαση” στη Δύναμη: «*Δύναμη είναι η αρνητική ενότητα μέσα στην οποία έχει λυθεί η Αντίφαση του Όλου και των Μερών, η αλήθεια της πρώτης αυτής Σχέσης*», (170). ((Αυτή είναι μια από τις χιλιάδες παρόμοιες μεταβάσεις στον Χέγκελ, που κάνουν έξω φρενών τους αφελείς φιλόσοφους σαν τον Πίρσον, τον συγγραφέα της *Γραμματικής της Επιστήμης*. Αυτός παραθέτει ένα παρόμοιο απόσπασμα και ωρύεται: Να τι ασυναρτησίες διδάσκονται στα σχολεία μας!! Και με μια **ορισμένη έννοια** έχει δίκιο. Το να διδάσκεις **αυτά** είναι ηλιθιότητα. Πρέπει πρώτα απ’ όλα να **βγάλεις** απ’ αυτή τη σκουριά την υλιστική διαλεκτική. Όμως τα εννιά δέκατα απ’ αυτά είναι σκύβαλα, σκουπίδια)).

Η δύναμη εμφανίζεται σαν “να ανήκει” (als angehörig) «στο υπάρχον Πράγμα ή την Ύλη...»... «Όταν κατά συνέπεια τεθεί το ερώτημα πώς το Πράγμα ή η ύλη φτάνει να **έχει** μια Δύναμη, τότε η Δύναμη εμφανίζεται σαν να συνδέεται μαζί του εξωτερικά, και να **εντυπώνεται** πάνω στο Πράγμα από μια ξένη δύναμη», (171).

... «Αυτό εμφανίζεται **σε κάθε φυσική, επιστημονική, και, γενικά, διανοητική ανάπτυξη**· και είναι ουσιαστικό να κατανοήσουμε ότι αυτό που είναι πρώτο, όταν κάτι είναι ακόμα **εσωτερικό** ή είναι ακόμα στην **έννοιά** του, είναι ακριβώς γι’ αυτό το λόγο, μόνο η άμεση και παθητική του ύπαρξή...», (181).

#

Η αρχή κάθε πράγματος μπορεί να θεωρηθεί σαν εσωτερική – παθητική – και ταυτόχρονα εξωτερική. Αλλά εκείνο που έχει ενδιαφέρον εδώ δεν είναι αυτό, αλλά κάτι άλλο: το **κριτήριο** της διαλεκτικής του Χέγκελ που τυχαία έχει παρεισφρήσει: «**σε κάθε φυσική, επιστημονική, και, γενικά, διανοητική ανάπτυξη**»· εδώ έχουμε έναν **κόκκο** βαθιάς αλήθειας κάτω από το μυστικιστικό περίβλημα

#

Παράδειγμα: το σπέρμα (έμβρυο) ενός ανθρώπου, λέει ο Χέγκελ, είναι μόνο εσωτερικός άνθρωπος, dem Anderssein Preisgegebenes (εγκαταλελειμμένος σ' ένα άλλο Είναι), παθητικός. Ο θεός, αρχικά, δεν είναι ακόμα Πνεύμα. «*Έτσι, Άμεσα θεός είναι μ ό ν ο η Φύση*» (182).

(Αυτό είναι επίσης χαρακτηριστικό!!).

Ο Φόιερπαχ
daran “knülpft
an”
 (“αρπάζεται” απ’
αυτό).
Κάτω ο θεός,
μένει μόνο η
Φύση
[Natur (Φύση)]

Μέρος Τρίτο

Η Ενεργός Πραγματικότητα

«...*Η Ενεργός Πραγματικότητα είναι η ενότητα της Ουσίας και της Υπαρξης...*», (184).

Υποδιαιρέσεις: 1) “**Το Απόλυτο**” –2) Η ίδια η Ενεργός Πραγματικότητα. «*Η Ενεργός Πραγματικότητα, η Πιθανότητα και η Αναγκαιότητα* συνιστούν τις τυπικές στιγμές του Απόλυτου». 3) “Απόλυτη Σχέση”: η **Υπόσταση** [4].

«*Μέσα στο καθεαυτό Απόλυτο*» (dem Absoluten) «*δεν υπάρχει Γήγνεσθαι*», (187) –και άλλες ανοησίες για το **Απόλυτο**...

Το Απόλυτο είναι το απόλυτο Απόλυτο...
Το Κατηγορούμενο είναι ένα σχετικό Απόλυτο...

(!!)

Σε μια “σημείωση” ο Χέγκελ μιλά (πολύ γενικά και σκοτεινά) για τα ελαττώματα της φιλοσοφίας του Σπινόζα και του Λάιμπνιτζ.

Ανάμεσα σ’ άλλα σημειώνει:
«*Το μονόπλευρο μιας φιλοσοφικής Αρχής αντιμετωπίζεται γενικά από το αντίθετο μονόπλευρό της, και η ολότητα, όπως παντού, θεωρείται τουλάχιστο ως μια διασκορπισμένη ακεραιότητα*», (197).

συνήθως: από το
ένα άκρο στο άλλο
η ολότητα = (με τη
μορφή μιας)
διασκορπισμένης
ακεραιότητας

Η **Ενεργός Πραγματικότητα** είναι ανώτερη από το **Είναι**, είναι ανώτερη από την **Ύπαρξη**.

(1) Το Είναι «*Το Είναι δεν είναι ακόμα πραγματικό*», είναι Άμεσο (200). Περνάει στο Άλλο.

(2) Η Ύπαρξη –γεννιέται από το Θεμέλιο, από τους όρους, αλλά της (περνάει λείπει ακόμα η ενότητα της «Αντανάκλασης και της αμε- σότητας»). Εμφάνιση)

(3) Η Ενεργός –ενότητα της Ύπαρξης και του Είναι καθεαυτό (Ansi- Πραγματικότητα chsein).

... «Η Ενεργός Πραγματικότητα βρίσκεται επίσης πιο ψηλά από την Ύπαρξη», (200).

... «Η αληθινή Αναγκαιότητα είναι μια σχέση **πλήρους περιεχομένου**, (211)... Αλλά αυτή η Αναγκαιότητα είναι ταυτόχρονα σχετική...», (211).

«Η Απόλυτη Αναγκαιότητα είναι, λοιπόν, η αλήθεια στην οποία ξαναγυρίζουν γενικά η Ενεργός Πραγματικότητα και η Δυνατότητα – το ίδιο ισχύει και για την Τυπική και την Πραγματική Αναγκαιότητα», (215).

(Συνεχίζεται)[5]...

(Τέλος του τόμου II της “Λογικής”, της Θεωρίας της Ουσίας)...

Πρέπει να σημειωθεί ότι στη μικρή “Λογική” (στην “Εγκυκλοπαίδεια”) το ίδιο πράγμα εκτίθεται συχνά με μεγαλύτερη σαφήνεια με συγκεκριμένα παραδείγματα (βλ. Έγκελς και Κούντο Φίσερ).

Στο ζήτημα της “δυνατότητας”, ο Χέγκελ σημειώνει την κενότητα αυτής της κατηγορίας γράφοντας στην “Εγκυκλοπαίδεια”:

«Το αν ένα πράγμα είναι δυνατόν ή αδύνατο εξαρτάται από το περιεχόμενο, δηλαδή από το σύνολο των στιγμών της Ενεργού Πραγματικότητας που στο ζετύλιγμά της αποκαλύπτεται ότι είναι αναγκαιότητα», (“Εγκυκλοπαίδεια”, τόμος VI, σελ. 287, παρ. 143, προσθ. στον Hegel, Werke, Bd. Berlin, 1840).

«Το συνολικό άθροισμα, η ολότητα των στιγμών της Ενεργού Πραγματικότητας που στο ξεδίπλωμά της αποκαλύπτεται ως Αναγκαιότητα».
Το ξετύλιγμα του συνολικού αθροίσματος των στιγμών της Ενεργού Πραγματικότητας. NB = η Ουσία της διαλεκτικής γνώσης.

Βλέπε στην ίδια την **“Εγκυκλοπαίδεια”** τόμος VI, σελ. 289, τα εύγλωττα λόγια για τη ματαιότητα του απλού θαυμασμού του πλούτου και της διαδοχής των φαινομένων της Φύσης και για την αναγκαιότητα... **«να προχωρήσουμε σε μια ακριβέστερη θεώρηση της εσωτερικής αρμονίας και της νομοτέλειας της Φύσης...»** (289), **(Πολύ κοντά στον υλισμό).**

Όπ.π., **“Εγκυκλοπαίδεια”**, σελ. 292:
«Η αναπτυγμένη Ενεργός Πραγματικότητα, σαν η εναλλαγή του Εσωτερικού και του Εξωτερικού που συμπίπτουν, η εναλλαγή των αντίθετων κινήσεών τους που συνδυάζονται σε μια και μόνη κίνηση, είναι η Αναγκαιότητα».

“Εγκυκλοπαίδεια”, τόμος VI, σελ. 294:
...«Η Αναγκαιότητα είναι τυφλή μόνο εφόσον δεν είναι κατανοητή...».

Όπ.π., **“Εγκυκλοπαίδεια”**, σελ. 295:
«Συμβαίνει σ’ αυτόν» [dem Menschen (στον άνθρωπο)]... «από τη δραστηριότητά του να προκύπτει κάτι εντελώς διαφορετικό από αυτό που εννοούσε και ήθελε...».

Όπ.π., σελ. 301:
«Η Υπόσταση είναι ένα ουσιαστικό στάδιο στο προτσές ανάπτυξης της Ιδέας...».

Διάβαζε:
ένα σημαντικό στάδιο στο προτσές ανάπτυξης της ανθρώπινης γνώσης για τη Φύση και την ύλη.

“Λογική”, τόμος IV:
...«Αυτή» [die Substanz (η Υπόσταση)] «είναι το Είναι μέσα σε κάθε Είναι»..., (220).

Η Σχέση της Υποστασιακότητας (Substantiality) μετατρέπεται σε σχέση Αιτιότητας, (223).

... «Η Υπόσταση φτάνει... στην Ενεργό Πραγματικότητα μόνο όταν γίνεται Αιτία...», (225).

Από τη μια, πρέπει να βαθύνουμε τη γνώση της ύλης μέχρι τη γνώση (μέχρι την έννοια) της Υπόστασης για να βρούμε τις αιτίες των φαινομένων. Από την άλλη, η πραγματική γνώση της αιτίας είναι η εμβάνθυση της γνώσης από την εξωτερικότητα των φαινομένων ως την Υπόσταση. Δυο τύποι παραδειγμάτων θα μπορούσαν να το εξηγήσουν αυτό (παρμένα): 1) από την ιστορία της φυσικής επιστήμης και 2) από την ιστορία της φιλοσοφίας. Ακριβέστερα: δεν πρόκειται εδώ για “παραδείγματα” –comparaison n’ est pas raison (η σύγκριση δεν είναι απόδειξη)– αλλά για την **πεμπτουσία** της ιστορίας και της μιας και της άλλης συν την ιστορία της τεχνικής.

... «Το Αποτέλεσμα δεν περιέχει τίποτα που να μην το περιέχει η Αιτία...», (226) und **umgekehrt** (και **αντίστροφα**).

Η Αιτία και το Αποτέλεσμα, είναι λοιπόν απλά στιγμές της καθολικής αλληλεξάρτησης, της (καθολικής) σύνδεσης, της αμοιβαίας αλληλουχίας των γεγονότων, απλά κρίκοι στην αλυσίδα της εξέλιξης της ύλης.

NB:

«Είναι το ίδιο γεγονός που εκτίθεται πρώτα σαν Αιτία και μετά σαν Αποτέλεσμα –εδώ σαν ιδιαίτερη επιμονή κι εκεί σαν Τίθεσθαι ή προσδιορισμός σε ένα Άλλο...», (227).

Ο ολόπλευρος χαρακτήρας της αλληλοσύνδεσης του κόσμου
που
NB αγκαλιάζει τα πάντα, και που μόνο μονόπλευρα, αποσπασματικά και ατελώς εκφράζεται από την αιτιότητα.

NB

«Αλλά μπορούμε ακόμα να παρατηρήσουμε, στο βαθμό που δεχόμαστε τη σχέση αιτίας και αποτελέσματος (αν και με αδόκιμο ακόμα τρόπο) ότι το αποτέλεσμα δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερο από την αιτία· γιατί το αποτέλεσμα δεν είναι τίποτα περισσότερο από την εκδήλωση της αιτίας», (230).

Και μετά για την ιστορία. Ο Χέγκελ λέει ότι στην ιστορία συνηθίζεται η παράθεση **ανεκδότων** σαν τις ελάχιστονες “αιτίες” μεγάλων γεγονότων –στην πραγματικότητα είναι μόνο **ευκαιρίες**, μόνο äußere Erregung (εξωτερικά ερεθίσματα) που «δεν τα έχει ανάγκη το εσωτερικό πνεύμα του γεγονότος», (230).

στην ιστορία
“μικρές αιτίες
μεγάλων
γεγονότων”

«Κατά συνέπεια, αυτά τα αραβουργήματα της ιστορίας όπου μια τεράστια μορφή φαίνεται να αναδύεται από ένα λεπτό μίσχο, μπορεί θαυμάσια να είναι ένας λαμπρός μα παρόλα αυτά επιπόλαιος χειρισμός», (όπ.π.).

Αυτό το “εσωτερικό πνεύμα” –βλ. Πλεχάνοφ– είναι μια ιδεαλιστική, **μυστικιστική**, αλλά πολύ βαθιά ένδειξη των ιστορικών αιτιών των γεγονότων. Ο Χέγκελ υποτάσσει **ολοκληρωτικά** την ιστορία στην αιτιότητα και κατανοεί την αιτιότητα χίλιες φορές πιο βαθιά και πιο πλούσια από το πλήθος των «σοφών» της εποχής μας.

«Έτσι μια πέτρα που βρίσκεται σε κίνηση είναι αιτία· η κίνησή της είναι ένας προσδιορισμός της, ενώ πέρα απ’ αυτόν περιέχει πολλούς άλλους προσδιορισμούς χρώματος, σχήματος, κ.ο.κ., που δεν υπεισέρχονται στην αιτιότητα», (232).

Η Αιτιότητα, όπως συνήθως την εννοούμε, είναι ένα μικρό μόνο μέρος της καθολικής αλληλοσύνδεσης, αλλά (μια υλιστική προέκταση) ένα μέρος όχι της υποκειμενικής, αλλά της αντικειμενικής αληθινής αλληλοσύνδεσης.

«Αλλά η **κίνηση** της Προσδιορισμένης **Σχέσης** της **Αιτιότητας**, έχει τώρα καταλήξει στο ότι η αιτία δεν εξαφανίζεται απλά στο αποτέλεσμα, και μαζί της το αποτέλεσμα επίσης (όπως συμβαίνει με την **Τυπική Αιτιότητα**) – αλλά η αιτία, με την εξαφάνισή της στο αποτέλεσμα, ξαναγίνεται πάλι· το αποτέλεσμα χάνεται μέσα στην αιτία, αλλά κι αυτό, με τον ίδιο τρόπο, ξαναγίνεται μέσα σ’ αυτήν. Καθένας απ’ αυτούς τους προσδιορισμούς ακυρώνει τον εαυτό του στο τίθεσθαί του και θέτει τον εαυτό του στην ακύρωσή του· κι αυτό που συμβαίνει δεν είναι μια εξωτερική μετάβαση της αιτιότητας από το ένα υπόστρωμα στο άλλο, αλλά αυτό το γίνεσθαι του άλλου είναι ταυτόχρονα το δικό του τίθεσθαι. Η αιτιότητα λοιπόν προϋποθέτει ή καθορίζει τον εαυτό της», (235).

«Η **κίνηση** της **σχέσης** της **αιτιότητας**» = στην πραγματικότητα: η κίνηση της ύλης, αντίστοιχα η κίνηση της ιστορίας, που αρπάζεται, κυριαρχείται από την εσωτερική της **σύνδεση** ως τον ένα ή τον άλλο βαθμό πλάτους ή βάθους...

«Σ’ αυτό το σημείο η Αμοιβαιότητα παρουσιάζεται σαν μια αμοιβαία αιτιότητα προϋποτιθέμενων υποστάσεων που αλληλοκαθορίζονται. Η κάθε μια σε σχέση με την άλλη, είναι ταυτόχρονα ενεργητική και παθητική υπόσταση», (240).

«Στην Αμοιβαιότητα, η αρχική Αιτιότητα παρουσιάζεται σαν να γεννιέται από την άρνηση (ή την παθητικότητά της) και σαν να μετατρέπεται σ’ αυτήν –ως ένα Γίγνεσθαι...»

«...Η Αναγκαιότητα και η Αιτιότητα έχουν λοιπόν εξαφανιστεί σ’ αυτήν· και οι δυο περιέχουν τόσο την άμεση Ταυτότητα (σαν **σύνδεση και σχέση**) όσο και την απόλυτη **Υποστασιακότητα των διακεκριμένων** κι έτσι την απόλυτη συμπτωματοκότητά τους. Περιέχουν την αρχική ενότητα της διαφοράς [Ποικιλία (βλ. υποσημ. 1)] των υποστάσεων και συνεπώς την απόλυτη αντίφαση. Η αναγκαιότητα είναι **Είναι** επειδή **υπάρχει** –η αυτο-ενότητα του **Είναι** που έχει τον εαυτό του για θεμέλιο· αλλά κι αντίστροφα επειδή έχει ένα θεμέλιο είναι μη-Είναι, δεν είναι τίποτε άλλο από σχέση **Έκφανση, σχέση ή διαμεσοποίηση**. Η αιτιότητα είναι αυτή η μετάβαση του αρχικού **Είναι** που έχει τεθεί, ή της αιτίας, στην Έκφανση ή του απλού τίθεσθαι, και αντίστροφα το τίθεσθαι στην πρωτοτυπία· αλλά η ίδια η ταυτότητα του **Είναι** και της Έκφανσης είναι ακόμα εσωτερική Αναγκαιότητα. Αυτή η εσωτερικότητα (ή αυτό το **Είναι** καθεαυτό) υπερβαίνει την κίνηση της αιτιότητας· και κατά συνέπεια χάνεται η Υποστασιακότητα των πλευρών που βρίσκονται σε σχέση – η Αναγκαιότητα αποκαλύπτεται. Η Αναγκαιότητα δεν γίνεται Ελευθερία, όχι γιατί εξαφανίζεται, αλλά γιατί εκδηλώνεται η ταυτότητά της (σαν μια ακόμα εσωτερική ταυτότητα)», (241-242).

“σύνδεση
και σχέση”

“ενότητα της
υπόστασης
στο
διακεκριμένο”

σχέση
διαμεσοποίηση

η
αναγκαιότητα
δεν
εξαφανίζεται
όταν γίνεται
ελευθερία

Όταν διαβάζει κανείς στον Χέγκελ για την αιτιότητα, στην πρώτη ματιά του φαίνεται παράξενο το ότι στέκεται τόσο σχετικά λίγο στο αγαπημένο αυτό θέμα των Καντιανών. Γιατί; Γιατί, πραγματικά, γι’ αυτόν η αιτιότητα είναι **ένας** μόνο από τους προσδιορισμούς της καθολικής σύνδεσης, τους οποίους είχε ήδη καλύψει προηγούμενα, σ’ ολόκληρη την **έκθεσή** του, πολύ πιο βαθιά και πιο πολύπλευρα· δίνοντας **πάντα** και από την πρώτη στιγμή έμφαση σ’ αυτήν τη σύνδεση, τις αμοιβαίες μεταβάσεις κλπ., κλπ. Θα είταν πολύ διδακτικό να συγκρίνουμε τις “**ο δ ύ ν ε ς**” του νέο-εμπειρισμού (αντίστοιχα “φυσικός ιδεαλισμός”) με τις λύσεις ή μάλλον με τη διαλεκτική μέθοδο του Χέγκελ.

Πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι στην “**Εγκυκλοπαίδεια**” ο Χέγκελ τονίζει την ανεπάρκεια και την κενότητα της **γυμνής**

έννοιας “αμοιβαία δράση”.

Τόμος VI, σελ. 308:

«Η αμοιβαιότητα είναι αναμφίβολα η κατά προσέγγιση αλήθεια της σχέσης αιτίας και αποτελέσματος, και στέκεται, θα λέγαμε, στο κατώφλι της Έννοιας, παρόλο που, ακριβώς γι’ αυτό το λόγο, δεν πρέπει κανείς να μείνει ικανοποιημένος με το να εφαρμόζει αυτή τη σχέση, στο βαθμό που είναι θέμα εννοιολογικής γνώσης». «Αν δεν πάει κανείς πιο πέρα από το να θεωρεί ένα δοσμένο περιεχόμενο απλά από τη σκοπιά της αμοιβαιότητας, τότε, μια τέτοια στάση, είναι στην πραγματικότητα εντελώς χωρίς έννοια, είναι τότε απλά θέμα ενός ξερού γεγονότος, και η απαίτηση της διαμεσοποίησης, που είναι το ζήτημα της άμεσης φροντίδας στην εφαρμογή της σχέσης της αιτιότητας, παραμένει ακόμα ανικανοποίητη. Σε μια ακριβέστερη θεώρηση, σαν ανεπάρκεια στην εφαρμογή της σχέσης αμοιβαίας δράσης θεωρείται το ότι αυτή η σχέση αντί να αποτελεί το ισοδύναμο της Έννοιας, πρέπει και η ίδια πρώτα απ’ όλα να συλληφθεί. Και αυτό συμβαίνει γιατί και οι δυο πλευρές του δεν αφήνονται σαν άμεσα δοσμένες αλλά, όπως αποδείχτηκε στις δυο προηγούμενες παραγράφους, αναγνωρίζονται σαν στιγμές ενός τρίτου, ανώτερου προσδιορισμού, που είναι ακριβώς η Έννοια».

«Αν, για παράδειγμα, βλέπαμε τα έθιμα των Σπαρτιατών σαν το αποτέλεσμα του συντάγματός τους, και το τελευταίο, αντίστροφα, σαν το αποτέλεσμα των εθίμων τους, μια τέτοια θεώρηση μπορεί να είναι ίσως σωστή (NB) αλλά είναι μια αντίληψη που δεν δίνει τελική ικανοποίηση γιατί πράγματι, δεν επιτρέπει να κατανοηθούν ούτε το σύνταγμα ούτε τα έθιμα αυτού του λαού».

«Μια τέτοια κατανόηση μπορεί να γίνει δυνατή μόνο όταν αναγνωριστεί ότι αυτές οι δυο πλευρές, όπως κι όλες οι άλλες ιδιαίτερες πλευρές της ζωής και της ιστορίας των Σπαρτιατών, θεμελιώνονται σε αυτήν την Έννοια», (308-309).

απλή
“αμοιβαιότητα”
=
κενότητα

η απαίτηση
διαμεσοποίησης
(σύνδεσης), γι’
αυτό ακριβώς
πρόκειται στην
εφαρμογή της
σχέσης της
αιτιότητας

NB

όλες οι
“ιδιαίτερες
πλευρές”
και το όλο
[Begriff (Ενοια)]

Στο τέλος του 2ου τόμου της “Λογικής”, Τόμος IV, σελ. 243, στη μετάβαση στην “Έννοια”, δίνεται ο παρακάτω ορισμός: «Η έννοια, το βασίλειο της Υποκειμενικότητας ή της Ελευθερίας...».

NB Ελευθερία =
Υποκειμενικότητα
“ή”
Σκοπός, Συνείδηση,

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

---

[1]. Η γερμανική λέξη **Gegensatz** (Αντίθεσις) είναι σβημένη στο χειρόγραφο του Λένιν.

[2]. ΠΡΟΣΟΧΗ εδώ στο αγγλικό κείμενο των Φιλοσοφικών Τετραδίων υπάρχει ένα σοβαρό λάθος: (αντί για Διαφορά γράφει Ποικιλία). Δες την υποσημείωση στο άρθρο του Τζέρι Χίλι «Εκλεκτικισμός» (eklectikisme) σ' αυτήν εδώ την ιστοσελίδα, (Θ.Θ.).

[3]. Ο Λένιν έχει εδώ υπόψη του την εμφάνιση των επόμενων τριών έργων: την Επιστήμη της Λογικής του Γκ. Χέγκελ, Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος των Κ. Μαρξ και Φρ. Έγκελς και την Καταγωγή των Ειδών του Τσ. Λαρβίνου (Βλ. την υποσημείωση 84 στα Φιλοσοφικά Τετράδια του Λένιν, σελ. 643, (Θ.Θ.).

[4]. Εδώ τα χειρόγραφα του Λένιν δίνουν τον κατάλογο των κεφαλαίων του Τρίτου Μέρους:
1) “Το Απόλυτο”, 2) την “Ενεργό Πραγματικότητα”, 3) την “Απόλυτη Σχέση”.

[5]. Στο σημείο αυτό ο Λένιν συνεχίζει σε καινούργιο Τετράδιο.

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ

Τόμος V – Η Θεωρία της Έννοιας – Μέρος Τρίτο: Η Ιδέα
της Γνώσης

Κεφάλαιο III: «Η Απόλυτη Ιδέα»

...«Η Απόλυτη Ιδέα, όπως παρουσιάζεται, είναι η ταυτότητα της Θεωρητικής και της Πρακτικής Ιδέας: από μόνη της, η καθεμιά απ' αυτές είναι μονόπλευρη...», (327).

Η ενότητα της θεωρητικής Ιδέας (της Γνώσης) και της Πράξης –αυτό NB– και αυτή η ενότητα ακριβώς στη θεωρία της γνώσης, γιατί το τελικό αποτέλεσμα είναι η “απόλυτη ιδέα” [και η ιδέα = “το αντι-κειμενικά αληθινό” (“das objektive Wahre”)], [Τόμος V, 236].

Εκείνο που μένει να εξεταστεί δεν είναι το περιεχόμενο σαν τέτοιο (Inhalt), αλλά ...«η καθολική όψη της μορφής του –δηλαδή, η μέθοδος», (329).

«Στη θεωρητική έρευνα, η μέθοδος έχει επίσης τη θέση του εργαλείου, είναι ένα μέσο που βρίσκεται στην υποκειμενική πλευρά, και διαμέσου του οποίου αυτή η πλευρά έρχεται σε σχέση με το αντικείμενο... Αλλά στην αληθινή γνώση, η μέθοδος δεν είναι απλά μια πολλαπλότητα διαφορών προσδιορισμών, αλλά το γεγονός ότι η Έννοια προσδιορίζεται καθεαυτή και για τον εαυτό της, και ότι είναι μέσον» (ο μέσος όρος στη λογική μορφή του συλλογισμού) «μόνο γιατί έχει επίσης τη σημασία του αντικειμενικού...», (331).

...«Η απόλυτη μέθοδος (δηλαδή, η μέθοδος γνώσης της αντικειμενικής αλήθειας), από την άλλη πλευρά, δεν συμπεριφέρεται σαν έξωτερική αντανάκλαση, αλλά αντλεί τον προσδιορισμό από το ίδιο το αντικείμενό της, εφόσον αυτή η ίδια είναι η αρχή που ενυπάρχει μέσα στο αντικείμενο και η ψυχή του. –Αυτό είναι που ο Πλάτων ζητούσε από τη γνώση, ότι θα έπρεπε να θεωρεί τα πράγματα καθεαυτά και για τον εαυτό τους, ενμέρει μέσα στην καθολικότητά τους και

ενμέρει χωρίς να απομακρύνεται απ' αυτά, χωρίς να μένει στα εξωτερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα και συγκρίσεις, αλλά αντίθετα να θεωρεί τα πράγματα τα ίδια και να φέρνει στη συνείδηση αυτό που ενυπάρχει μέσα σ' αυτά...», (335-336).

Αυτή η μέθοδος της “απόλυτης γνώσης” είναι αναλυτική,...“αλλά είναι εξίσου και συνθετική” (“des absoluten Erkennens” ist analytisch, ... “aber ebenso sehr synthetisch”...), (336).

«Dieses so sehr synthetische als analytische Moment des *Urteils*, wodurch das anfängliche Allgemeine aus ihm selbst als das *Andere seiner* sich bestimmt, ist das *dialektische* zu nennen...», (336). [Ο ορισμός της διαλεκτικής συνεχίζεται στη σελίδα 204 των Φ.Τ., μετά την παράθεση των Στοιχείων της Διαλεκτικής –ένας σταυρός κι ένα βέλος σηματοδοτούν αυτή τη συνέχεια (βλέπε πιο κάτω το χειρόγραφο του Λένιν –Σ.τ.Μ.)].
< td>

Ένας από τους ορισμούς της διαλεκτικής

«Αυτή η εξίσου συνθετική και αναλυτική στιγμή της **Κρίσης**, με την οποία (στιγμή) η αρχική καθολικότητα [γενική έννοια] προσδιορίζει τον εαυτό της μέσα από τον εαυτό της σαν το Άλλο σε σχέση με τον εαυτό της, πρέπει να ονομαστεί διαλεκτική».

Ένας προσδιορισμός που δεν είναι σαφής!!

Τα Στοιχεία της Διαλεκτικής

1) Ο προσδιορισμός της έννοιας μέσα από τον εαυτό της [το πράγμα **το ίδιο** πρέπει να θεωρηθεί στις σχέσεις του και στην ανάπτυξή του].

2) Η αντιφατική φύση του ίδιου του πράγματος [das Andere seiner] (το Άλλο του εαυτού του), οι αντιφατικές δυνάμεις και τάσεις μέσα σε κάθε φαινόμενο.

3) Η ένωση της ανάλυσης και της σύνθεσης.

Αυτά είναι, όπως φαίνεται, τα στοιχεία της διαλεκτικής.

(Δες το πρωτότυπο της σελ. 100 από τις σημειώσεις του

Λένιν)

Θα μπορούσε ίσως κανείς να παρουσιάσει αυτά τα στοιχεία με μεγαλύτερη λεπτομέρεια ως έξης:

1) Η **αντικειμενικότητα** της θεώρησης (όχι παραδείγματα, όχι παρεκκλήσεις, αλλά το πράγμα καθεαυτό).

X

2) Η πλήρης ολότητα των πολλαπλών **σχέσεων** αυτού του πράγματος με τα άλλα.

3) Η **ανάπτυξη** αυτού του πράγματος [respective (αντίστοιχα) του φαινομένου], η δική του κίνηση, η δική του ζωή.

4) Οι εσωτερικά αντιφατικές **τάσεις** (και # πλευρές) μέσα σ' αυτό το πράγμα.

#

5) Το πράγμα (το φαινόμενο κλπ.) σαν άθροισμα **και ενότητα αντιθέτων**.

6) Η **πάλη** [respective] αντίστοιχα, το ξετύλιγμα αυτών των αντιθέτων, αντιφατικών τάσεων κλπ.

7) Η ένωση της ανάλυσης και της σύνθεσης – το σπάσιμο σε ξεχωριστά μέρη και η ολότητα, η συνάθροιση αυτών των μερών.

X 8) Οι σχέσεις κάθε πράγματος (φαινομένου, κλπ.) δεν είναι μονάχα πολλαπλές, αλλά γενικές, καθολικές. Κάθε πράγμα (φαινόμενο, προτσές, κλπ.) συνδέεται με **κάθε άλλο**.

9) Όχι μόνο η ενότητα των αντιθέτων, αλλά και οι **μεταβάσεις κ'άθε** προσδιορισμού, ποιότητας, χαρακτηριστικού, πλευράς, ιδιότητας, σε **κάθε** άλλο [στο αντίθετό του;].

10) Το ατελεύτητο προτσές της ανακάλυψης **νέων** πλευρών, σχέσεων, κλπ.

11) Το ατελεύτητο προτσές εμβάνθυνσης της γνώσης που αποκτά ο άνθρωπος για το πράγμα, τα φαινόμενα, τα προτσές, κτλ., από την εμφάνιση στην ουσία και από τη λιγότερο στην περισσότερο βαθιά ουσία.

12) Από τη συνύπαρξη στην αιτιότητα και από τη μια μορφή σύνδεσης και αλληλεξάρτησης σε μια άλλη, πιο βαθιά, πιο γενική μορφή.

13) Η επανάληψη σ' ένα ανώτατο στάδιο ορισμένων χαρακτηριστικών, ιδιοτήτων, κλπ., του κατώτερου σταδίου και

14) Η φαινομενική επιστροφή στο παλιό (άρνηση της άρνησης).

15) Η πάλη του περιεχομένου με τη μορφή και αντίστροφα. Η απόριψη της μορφής, η μεταμόρφωση του περιεχομένου.

16) Η μετάβαση της ποσότητας σε ποιότητα και [vice versa] αντίστροφα.

((το 15 και το 16 είναι παραδείγματα του 9ου)).

Συνοπτικά, μπορούμε να ορίσουμε τη διαλεκτική σαν τη θεωρία της ενότητας των αντιθέτων. Αυτό ενσωματώνει την ουσία της διαλεκτικής, αλλά απαιτεί επεξηγήσεις και ανάπτυξη.

(+ η συνέχεια από τη σελίδα 201 των *Φιλοσοφικών Τετραδίων*. Βλέπε το τόξο κάτω από τις χοντρές γραμμές στο χειρόγραφο του Λένιν –Σ.τ.Μ.).

...«Η διαλεκτική είναι μια από εκείνες τις αρχαίες επιστήμες, που παρα-μελλήθηκαν περισσότερο από τη σύγχρονη μεταφυσική [εδώ προφανώς = γνωσιοθεωρία και λογική] όπως και από τη εκλαϊκευμένη φιλοσοφία τόσο της αρχαίας όσο και της νεότερης εποχής...», (336). Ο Διογένης ο Λαέρτιος είχε μάλιστα πει για τον **Πλάτωνα** ότι αυτός ήταν ο πατέρας της **δια-λεκτικής**, της 3ης φιλοσοφικής επιστήμης (όπως ο Θαλής ήταν ο πατέρας της φυσικής φιλοσοφίας και ο Σωκράτης της ηθικής φιλοσοφίας), αλλά ότι λίγο στοχάζονται γι' αυτή την προσφορά του Πλάτωνα εκείνοι που ιδιαίτερα φωνασκούν για τη διαλεκτική...

...«Η διαλεκτική συχνά θεωρούνταν σαν μια **τέχνη**, σαν τάχα να στηρίζεται σε κάποιο υποκειμενικό **ταλέντο**, κι ότι δεν ανήκει στην αντικειμενικότητα της έννοιας»... (336-337). Είναι σημαντική η προσφορά του Κάντ που εισήγαγε ξανά τη διαλεκτική, και την αναγνώρισε σαν “αναγκαία” (ιδιότητα) της “λογικής” (337), αλλά το αποτέλεσμα (της εφαρμογής της διαλεκτικής) πρέπει να είναι “αντίθετο” (στον καντιανισμό).
Βλέπε **πιο** **κάτω.**

Εδώ ακολουθεί μια πολύ ενδιαφέρουσα, σαφής και σημαντική έκθεση της διαλεκτικής :

...«Πέρα από το γεγονός ότι η διαλεκτική θεωρείται γενικά σαν κάτι το τυχαίο, αυτή συνήθως παίρνει την παρακάτω πολύ συγκεκριμένη μορφή. Δείχνεται ότι προσιδιάζει σ' ορισμένα ή άλλα αντικείμενα, λογουχάρη, τον κόσμο, την κίνηση, τη στιγμή κτλ., σ' ορισμένους ή άλλους προσδιορισμούς, για παράδειγμα, (στη σειρά των αντικειμένων που αναφέρθηκαν πιο πάνω), το πεπερασμένο στο χώρο ή στο χρόνο, την παρουσία σ' **αυτή** τη θέση, την απόλυτη άρνηση του χώρου. Αλλά ότι, παραπέρα, με την ίδια αναγκαιότητα και οι αντίθετοι προσδιορισμοί προσιδιάζουν επίσης στα αντικείμενα, λογουχάρη, το άπειρο στο χώρο και στο χρόνο, η μη παρουσία σ' αυτή τη θέση, η σχέση προς το χώρο και επομένως η εκτατικότητα. Η αρχαία Ελεατική Σχολή κατεύθυνε τη διαλεκτική της κυρίως ενάντια στην κίνηση, ενώ ο Πλάτων την κατεύθυνε συχνά ενάντια γενικά στις ιδέες και

Ο Πλάτωνας
και
η διαλεκτική

Η
αντικειμενικότητα
της
διαλεκτικής

από την ιστορία
της διαλεκτικής

ο ρόλος του
σκεπτικισμού
μέσα στην

τις έννοιες των εκπροσώπων της εποχής του, ιδιαίτερα ενάντια στους Σοφιστές, αλλά επίσης και ενάντια στις καθарές κατηγορίες και τους προσδιορισμούς της σκέψης. Ο ανεπτυγμένος σκεπτικισμός της κατοπινής περιόδου επέκτεινε τη διαλεκτική όχι μόνο στα λεγόμενα άμεσα δεδομένα της συνείδησης και στα αξιώματα της συνηθισμένης ζωής, αλλά και σ' όλες τις επιστημονικές έννοιες. Και τώρα το αποτέλεσμα που βγαίνει από μια τέτια διαλεκτική είναι γενικά η **αντιφατικότητα** και η **μηδαμινότητα** των αναγνωρισμένων ισχυρισμών. Ένα τέτιο όμως συμπέρασμα μπορεί να έχει διπλή έννοια: είτε την αντικειμενική έννοια όπου το ίδιο το **αντικείμενο**, αντιφάσκει με τον εαυτό του, αίρει και καταργεί τον εαυτό του (τέτιο, λογουχάρη, είναι το συμπέρασμα των Ελεατών, σύμφωνα με το όποιο αποριπτόταν η **αλήθεια** του κόσμου, της κίνησης, της στιγμής), ή την υποκειμενική έννοια, σύμφωνα με την οποία η **γνώση είναι ανεπαρκής**. Το τελευταίο αυτό συμπέρασμα κατανοείται έτσι, ώστε είναι τάχα αυτή η ίδια η διαλεκτική που γεννά το τέχνασμα που δημιουργεί τέτοιου είδους ψεύτηκες εκφάνσεις. Τέτοια είναι η συνηθισμένη άποψη του λεγόμενου κοινού ανθρώπινου νου, που ενεργεί σύμφωνα με την **αισθησιακή** ενάργεια και τις συνηθισμένες ιδέες και εκφράσεις...», (337-338).

ιστορία
της διαλεκτικής

η διαλεκτική
κατανοείται σαν
ένα τέχνασμα

Ο Διογένης ο Κυνικός, για παράδειγμα, αποδείχνει την κίνηση βαδίζοντας πέρα-δώθε, «*χυδαία διάψευση*» (338), λέει ο Χέγγελ.

...«*Η ακόμη το αναζητούμενο συμπέρασμα –ότι η υποκειμενική μηδαμι-νότητα– αφορά όχι τη διαλεκτική την ίδια, αλλά μάλλον εκείνη τη γνώση ενάντια στην οποία στρέφεται η διαλεκτική, δηλαδή το πνεύμα του σκεπτικισμού, και κατά τον ίδιο τρόπο με την Έννοια της καντιανής φιλοσοφίας, ενάντια στη γνώση γενικά...*», (338).

καντιανισμός
= (επίσης)
σκεπτικισμός

...«*Η βασική προκατάληψη βρίσκεται εδώ στο ότι η διαλεκτική έχει τάχα μόνο αρνητικό αποτέλεσμα...*», (338).

Ταυτόχρονα η προσφορά του Κάντ βρίσκεται στο ότι στρέφει την προσοχή στη διαλεκτική και στη θεώρηση των «*ορισμών της σκέψης* καθεαυτής και για τον εαυτό της», (339).

...«*Το αντικείμενο στην ύπαρξή του, χωρίς τη σκέψη και την Έννοια είναι μια εικόνα ή ένα όνομα: είναι αυτό που είναι μέσα από τους προσδιορισμούς της σκέψης και της Έννοιας...*».

αυτό είναι σωστό!
εικόνα και
σκέψη,
ανάπτυξη και των
δυο,
nil aliud (τίποτε
άλλο)

...«Επομένως δεν πρέπει να θεωρείται σφάλμα του αντικειμένου ή της γνώσης το γεγονός ότι αυτά εκδηλώνονται, σαν διαλεκτικά από την ίδια τους τη φύση και από μια εξωτερική σύνδεση...».

το αντικείμενο
εκδηλώνεται
από μόνο του,
σαν διαλεκτικό

...«Έτσι, όλα τα αντίθετα, που θεωρούνται σταθερά, όπως για παράδειγμα το πεπερασμένο και το άπειρο, ή το ατομικό και το καθολικό, είναι αντιφατικά όχι χάρη σε κάποια εξωτερική σύνδεση, αλλά μάλλον σαν μεταβάσεις καθε-αυτές και για τον εαυτό τους, όπως έδειξε η εξέταση της φύσης τους...», (339).

οι έννοιες δεν
είναι ακίνη-τες,
αλλά – καθεαυτές
και για τον εαυτό
τους, από τη
φύση τους =
μ ε τ ά β α σ η

...«Τώρα, αυτή είναι η αφετηρία στην οποία γινόταν πριν αναφορά, όπου, ένας καθολικός πρώτος όρος **όταν εξετάζεται καθεαυτός και για τον εαυτό του** φαίνεται να είναι το Άλλο του...», (340).

η πρώτη καθολική
έννοια
(επίσης = η πρώτη
καθολι-κή έννοια
που συναντάμε)

...«Αλλά το Άλλο δεν είναι ουσιαστικά το άδειο αρνητικό ή το Τίποτα που συνήθως παίρνεται σαν το αποτέλεσμα της διαλεκτικής, είναι το Άλλο του πρώτου, το αρνητικό του άμεσου· έτσι προσδιορίζεται σαν διαμεσο-ποιημένο – και ολοκληρωτικά περιέχει τον προσδιορισμό του πρώτου. Έτσι το πρώτο ουσιαστικά **περιέχεται και διατηρείται** στο Άλλο. Το να κρατάς το θετικό μέσα στο δικό του αρνητικό και το περιεχόμενο της προϋπόθεσης μέσα στο αποτέλεσμα, είναι το πιο σημαντικό μέρος της λογικής γνώσης· επίσης και μόνο η πιο απλή σκέψη αρκεί για να πιστοποιήσει την απόλυτη αλήθεια και την αναγκαιότητα αυτής της απαίτησης, ενώ σε σχέση με τα **παραδείγματα** των αποδείξεων, ολόκληρη η Λογική συνίσταται από τέτια...», (340).

αυτό είναι πολύ
σημαντικό
για την κατανόηση
της διαλεκτικής

Δεν είναι η άδεια άρνηση, δεν είναι η μάταιη άρνηση, **δεν είναι η σκεπτικιστική άρνηση**, η ταλάντευση και η αμφιβολία είναι το χαρακτηριστικό και το ουσιαστικό στη διαλεκτική –που αναμφίβολα περιέχει το στοιχείο της άρνησης και μάλιστα ως το πιο σημαντικό της στοιχείο–, όχι, είναι η άρνηση ως μια στιγμή σύνδεσης, ως μια στιγμή ανάπτυξης, διατηρώντας το θετικό, δηλαδή, χωρίς καμιά ταλάντευση, χωρίς κανέναν εκλεκτικισμό.

«Η διαλεκτική συνίσταται γενικά στην άρνηση της **πρώτης** πρότασης, στην αντικατάστασή της από μια **δεύτερη** (στη μετάβαση της πρώτης στη δεύτερη, στην κατάδειξη της σύνδεσης της πρώτης με τη δεύτερη, κλπ.). Η δεύτερη μπορεί να γίνει το κατηγορήμα της πρώτης»–

–«...για παράδειγμα, το πεπερασμένο είναι άπειρο, το ένα είναι πολλά, το ατομικό είναι το καθολικό...», (341).

«...Ο πρώτος ή άμεσος όρος είναι η Έννοια **καθεαυτή** και επομένως είναι το αρνητικό μόνο **καθεαυτό**. Η διαλεκτική στιγμή του, λοιπόν, συνίσταται στο εξής: ότι η **διάκριση** την οποία **ενδυνάμει** περιέχει τίθεται σ' αυτόν. Ο δεύτερος όρος, από την άλλη, είναι καθεαυτός η **προσδιορισμένη οντότητα**, η **διάκριση** ή η σχέση. Άρα, μ' αυτόν, η διαλεκτική στιγμή συνίσταται στο τίθεσθαι της **ενότητας** που περιέχεται σ' αυτόν...», (341-342).

“καθεαυτό” = εν
δυνάμει
όχι ακόμα
ανεπτυγμένο
όχι ακόμα
εξελιγμένο

(Σε σχέση με τις απλές και αρχικές, τις “πρώτες”, θετικές βεβαιώσεις, προτάσεις, κλπ., η “διαλεκτική στιγμή”, **δηλαδή** η επιστημονική θεώρηση, απαιτεί να καταδειχθεί η διαφορά, η σύνδεση, η μετάβαση. Χωρίς αυτό η απλή θετική βεβαίωση είναι ατελής, χωρίς ζωή, νεκρή. Σε σχέση με τη “δεύτερη”, αρνητική πρόταση, η “διαλεκτική στιγμή” απαιτεί να καταδειχθεί η “**ενότητα**”, δηλαδή η σύνδεση του αρνητικού και του θετικού, η παρουσία αυτού του θετικού μέσα στο αρνητικό. Από τη βεβαίωση στην άρνηση –από την άρνηση στην “ενότητα” με το βεβαιωμένο– χωρίς αυτό η διαλεκτική γίνεται άδεια άρνηση, ένα παιχνίδι, ή σκεπτικισμός).

... «Αν λοιπόν, το αρνητικό, το προσδιορισμένο, η σχέση, η κρίση, και όλοι οι προσδιορισμοί που ανήκουν σ' αυτή τη δεύτερη στιγμή, δεν εμφανίζονται από μόνοι τους αντιφατικοί και διαλεκτικοί, αυτό είναι ένα απλό λάθος της σκέψης που δεν φέρνει τις σκέψεις αντιμέτωπες μεταξύ τους. Γιατί οι υλικοί – **αντίθετοι** προσδιορισμοί μέσα σε **μια σχέση** – έχουν **τεθεί** ήδη και η σκέψη τούς έχει στο χέρι. Αλλά η τυπική σκέψη κάνει νόμο της την ταυτότητα, και επιτρέπει στο αντιφατικό περιεχόμενο που βρίσκεται μπροστά της να πέσει στη σφαίρα της αισθητηριακής παράστασης στο χώρο και το χρόνο, όπου οι αντιφατικοί όροι κρατιούνται **χωριστά** σε μια χωρική και χρονική αντιπαράθεση και έτσι, φτάνουν στη συνείδηση **χωρίς αμοιβαία επαφή...** », (342).

NB

«Φτάνει στη συνείδηση χωρίς αμοιβαία επαφή» (το αντικείμενο) –αυτή είναι, η ουσία της αντιδιαλεκτικής. Μόνο εδώ ο Χέγκελ επιτρέπει στα γαϊδουρινά αυτιά τού ιδεαλισμού να φανούν –αναφέροντας το χρόνο και το χώρο (σε σύνδεση με την αισθητηριακή παράσταση) σαν κάτι συγκριτικά κατώτερο από τη **σκέψη**. Κατά σύμπτωση με μια **ορισμένη** έννοια, η αισθητηριακή παράσταση είναι φυσικά κατώτερη. Το κύριο ζήτημα είναι ότι η σκέψη πρέπει να **συλλάβει** την όλη “παράσταση” στην κίνησή της, αλλά **για να το κάνει αυτό** πρέπει η **σκέψη** να είναι διαλεκτική. Είναι η αισθητηριακή παράσταση **πιο κοντά** στην πραγματικότητα από ότι η σκέψη; Και ναι και όχι. Η

αισθητηριακή παράσταση δεν μπορεί να συλλάβει την κίνηση **σαν όλο**, δεν μπορεί για παράδειγμα να συλλάβει την κίνηση που έχει ταχύτητα 300.000 χιλιόμετρα το δευτερόλεπτο, αλλά η σκέψη μπορεί και πρέπει να την συλλάβει. Η σκέψη που βγαίνει από την αισθητηριακή παράσταση αντανακλά επίσης την πραγματικότητα· ο χρόνος είναι μια μορφή του Είναι της αντικειμενικής πραγματικότητας. Εδώ, στην έννοια του χρόνου (κι όχι, στη σχέση της αισθητηριακής παράστασης με τη σκέψη) βρίσκεται ο ιδεαλισμός του Χέγκελ.

...«Σ’ αυτή τη σύνδεση, αυτή η σκέψη [formal thought (η τυπική σκέψη)], παίρνει σαν σταθερή της αρχή το ότι η αντίφαση είναι αδιανόητη· αλλά η αλήθεια είναι ότι η σκέψη της αντίφασης είναι ουσιαστική στιγμή της Έννοιας· στην πραγματικότητα η τυπική σκέψη σκέφτεται την αντίφαση, αλλά αμεσώς την παραβλέπει, και με την επίκληση αυτής της αρχής» (τη θέση ότι η αντίφαση είναι αδιανόητη) «περνά στην αφηρημένη άρνηση», (342).

«Η αρνητικότητα που μόλις εξετάσθηκε είναι το **σημείο καμπής** της κίνησης της Έννοιας. Είναι η απλή στιγμή της αρνητικής αυτο-σχέσης, η εσωτερική πηγή κάθε δραστηριότητας, η ζωτική και πνευματική αυτοκίνηση, η διαλεκτική ψυχή που κάθε αλήθεια περιέχει μέσα της και που μόνο αυτή κάνει την αλήθεια να είναι αλήθεια· γιατί η υπέρβαση αυτής της αντίθεσης μεταξύ της Έννοιας και της Πραγματικότητας, και αυτή η ενότητα που είναι η αλήθεια, στηρίζεται μόνο σ’ αυτήν την υποκειμενικότητα. –Η δεύτερη άρνηση, η άρνηση της άρνησης, στην οποία φτάσαμε, είναι αυτή η υπέρβαση της αντίφασης, αλλά αυτή η άρνηση δεν είναι πια **η δράση μιας** εξωτερικής αντανάκλασης περισσότερο απ’ όσο είναι η αντίφαση· είναι η πιο **εσωτερική** και η πιο **αντικειμενική** στιγμή της Ζωής και του Πνεύματος, χάρη στην οποία υπάρχει, ένα υποκείμενο, το πρόσωπο, ο ελεύθερος», (342-343).

Το σημαντικό εδώ είναι: 1) ο χαρακτηρισμός της διαλεκτικής: η αυτο-κίνηση, η πηγή της δραστηριότητας, η κίνηση της ζωής και του πνεύματος· η σύμπτωση των εννοιών του υποκειμένου (άνθρωπος) με την πραγμα-τικότητα· 2) ο αντικειμενισμός στον ανώτατο βαθμό [“der objektivistische Moment” (η πιο αντικειμενική Στιγμή)].

Αυτή η άρνηση της άρνησης είναι ο τρίτος όρος, λέει ο Χέγκελ (343) –«αν γενικά μπορούμε να **μετρήσουμε** – αλλά μπορεί επίσης να θεωρηθεί σαν ο τέταρτος όρος [τετραπλότητα (Quadruplicität)] (344) που περιλαμβάνει **δυο** αρνήσεις: την “απλή” (ή “τυπική”) και την “απόλυτη” (343 στο τέλος).

ο πυρήνας
της
διαλεκτικής

το κριτήριο της
αλήθειας:
(η ενότητα της
έννοιας και της
πραγματικότητας)

Η διαφορά δεν είναι ξεκάθαρη για μένα, το απόλυτο δεν είναι ισοδύναμο με το πιο συγκεκριμένο;

«Αν και αυτή η ενότητα, όπως και ολόκληρη η μορφή της μεθόδου, η **τριαδικότητα** δεν είναι. παρά η εξωτερική και τελείως επιφανειακή όψη του τρόπου της γνώσης», (344).

—αλλά, αυτός (ο Χέγκελ) λέει ότι είναι ήδη «ένα ανεχτίμητο, προτέρημα της φιλοσοφίας του Καντ» το ότι τουλάχιστον το απόδειξε αυτό [έστω και χωρίς καμιά έννοια (even if ohne Begriff)].

«Οι Φορμαλιστές, είναι αλήθεια, ιδιοποιήθηκαν την τριαδικότητα, και αρπάχτηκαν γερά από το άδαιο της πλαίσιο· και αυτή η μορφή έχει καταστεί ανιαρή και ανυπόληπτη εξαιτίας της κενής κατάχρησης και της γύμνιας του απόκαλούμενου συγχρόνου φιλοσοφικού **οικοδομήματος**, που συνίσταται απλά στο να κολλάς το τυπικό πλαίσιο χωρίς έννοια και εσωτερικό προσδιορισμό σε όλα τα είδη της ύλης και να το χρησιμοποιείς για εξωτερική διευθέτηση. Αλλά η εσωτερική του αξία δεν μπορεί να μειωθεί απ' αυτήν την ανούσια κατάχρηση, και πρέπει ακόμα να εκτιμηθεί πάρα πολύ το γεγονός ότι η εξωτερική μορφή του λογικού έχει ανακαλυφθεί, αν και δεν έχει κατά-νοηθεί», (344-345).

Το αποτέλεσμα της άρνησης της άρνησης, αυτός ο τρίτος όρος δεν είναι ... “ένας ήρεμος τρίτος όρος, αλλά, σαν αυτή η ενότητα” (των αντιφάσεων), είναι “αυτο-διαμεσοποιημένη κίνηση και δραστηριότητα...”, (345).

Το αποτέλεσμα αυτού του διαλεκτικού μετασχηματισμού στον “τρίτο” όρο, στη σύνθεση, είναι μια νέα προκείμενη, βεβαίωση, κλπ., που με τη σειρά της γίνεται η πηγή μιας παραπέρα ανάλυσης. Αλλά σ' αυτήν, σ' αυτό το “τρίτο” στάδιο, έχει ήδη μπει το “**περιεχόμενο**” της γνώσης [“*der Inhalt des Kreis der Betrachtung eintritt*” (“το περιεχόμενο της γνώσης σαν τέτοιο εισέρχεται στη σφαίρα της θεωρησιακής σκέψης”)] —και η **μέθοδος** επεκτείνεται σε **σύστημα**, (346).

Η αρχή κάθε θεώρησης, ολόκληρης της ανάλυσης —αυτή η πρώτη προκείμενη— τώρα εμφανίζεται απροσδιόριστη, “ατελής”. Προβάλλει η ανάγκη να αποδειχθεί, να “εξαχθεί” (ableiten) (347) και προκύπτει ότι “αυτό μπορεί να φαίνεται ισοδύναμο με την απαίτηση για μια άπειρη **οπισθοδρομούσα** πρό-οδο στην απόδειξη και την εξαγωγή” —αλλά, από την άλλη, η νέα προκείμενη σπρώχνει **μπροστά...**

NB:

η “τριαδικότητα” της διαλεκτικής είναι η εξωτερική, επιφανειακή όψη της

ο Χέγκελ επιτίθεται βίαια ενάντια στο φορμαλισμό, το ανιαρό και άδαιο παιχνίδι με τη διαλεκτική

...«Έτσι, η γνώση κυλάει μπροστά από περιεχόμενο σε περιεχόμενο. Αυτή η πρόοδος προσδιορίζει τον εαυτό της, πρώτα, μ' αυτόν τον τρόπο, ότι αρχίζει από την απλή προσδιοριστικότητα και ότι κάθε επόμενη είναι **πλουσιότερη και πιο συγκεκριμένη**. Γιατί το αποτέλεσμα περιέχει την ίδια του την αρχή, και η ανάπτυξη της αρχής την κάνει πλουσιότερη κατά μια νέα προσδιοριστικότητα. Το καθολικό είναι το Θεμέλιο. Η πρόοδος επομένως δεν πρέπει να θεωρηθεί σαν μια ροή από Άλλο σε Άλλο. Στην απόλυτη μέθοδο η έννοια **διατηρείται**, μέσα στην ετερότητα της και το καθολικό διατηρείται μέσα στην μερίκευσή του, μέσα στην Κρίση και μέσα στην πραγματικότητα. Σε κάθε επόμενο στάδιο προσδιορισμού ανυψώνει ολόκληρη τη μάζα του προγε-νέστερου περιεχομένου της, και με τη διαλεκτική της πρόοδο όχι μόνο δεν χάνει τίποτα ούτε αφήνει τίποτα πίσω της, αλλά αντίθετα μεταφέρει μαζί της όλα τα προγενέστερα και πλουτίζεται και συμπυκνώνεται μέσα στον εαυτό της...», (349).

(Αυτό το απόσπασμα δεν είναι καθόλου άσχημο σαν ένα είδος συνόψισης της διαλεκτικής).

Αλλά η **επέκταση** απαιτεί επίσης **εμβάθυνση** (“*In-sich-gehen*” = “Είσοδο στον εαυτό του”) και “η μεγαλύτερη έκταση είναι ταυτόχρονα η μεγαλύτερη ένταση”, (349).

«Συνεπώς το πλουσιότερο είναι επίσης και το πιο συγκεκριμένο και το πιο **υποκειμενικό**, και εκείνο που φέρνει τον εαυτό του πίσω στο απλούστερο βάθος είναι επίσης το πιο ισχυρό και το πιο περιεκτικό», (349).

«Μ' αυτόν τον τρόπο συμβαίνει κάθε βήμα στην πρόοδο του παραπέρα προσδιορισμού, προχωρώντας από την απροσδιόριστη αρχή, να είναι επίσης μια **οπισθοδρομούσα προσέγγιση** σ' αυτήν, έτσι ώστε δυο προτάσεις που μπορεί στην αρχή να φαίνεται ότι είναι διαφορετικά (η οπισθοδρομούσα επιβεβαίωση της αρχής και ο προοδευτικός παραπέρα προσδιορισμός) να συμπίπτουν και να είναι το ίδιο...», (350).

Δεν επιτρέπεται να υποτιμάμε (deprezieren) την απροσδιόριστη αυτή αρχή:

«Δεν χρειάζεται να απολογηθούμε που αυτή» (η αρχή) «μπορεί να γίνει αποδεκτή απλά σαν προσωρινή και υποθετική. Οποιαδήποτε αντίρρηση που θα μπορούσε να προβάλλει κανείς – για τα όρια της ανθρώπινης γνώσης, ή την ανάγκη μιας κριτικής έρευνας του οργάνου της γνώσης προτού προ-χωρήσει στην εξέταση του προβλήματος– δεν είναι παρά υποθέσεις που, σαν συγκεκριμένοι προσδιορισμοί, συνεπάγονται την ανάγκη της διαμεσοποίησης και της απόδειξής τους. Τυπικά λοιπόν δεν είναι καλύτερες από εκείνη την **αρχή** ενάντια στην οποία διαμαρτύρονται, και απαιτούν μάλλον μια λογική εξαγωγή τού πιο συγκεκριμένου τους περιεχομένου· έτσι είναι **κενή αλαζονεία**

Αυτό N.B.: το πλουσιότερο είναι το πιο συγκεκριμένο και το πιο υποκειμενικό

N.B.: ο Χέγκελ ενάντια στον Κάντ

η απαίτηση ότι θα πρέπει η θεώρησή τους να γίνει κατά προτίμηση. Το περιεχόμενό τους είναι ψεύτικο, γιατί μεταμορφώνουν σε αναντίρρητο και απόλυτο αυτό που είναι γνωστό σαν πεπερασμένο και όχι-αληθινό, δηλαδή, μια ορισμένη, περιορισμένη γνώση, η οποία προσδιορίζεται σαν μορφή και όργανο σε αντίθεση με το περιεχόμενό της· αυτή η ίδια η ψεύτικη γνώση είναι επίσης μορφή, και εκ των υστέρων επιβεβαιώση. –Η μέθοδος της αλήθειας ξέρει, επίσης ότι η αρχή είναι ατελής, ακριβώς επειδή είναι αρχή –αλλά ταυτόχρονα ξέρει ότι αυτός ο ατελής όρος γενικά είναι αναγκαίος, γιατί η αλήθεια δεν είναι παρά η πορεία προς τον εαυτό του διαμέσου της αρνη-τικότητας της αμεσότητας...», (350-351).

ενάντια
στον Κάντ
(σωστό)

...«Εξαιτίας της φύσης της μεθόδου που έχει αποδειχθεί, η επιστήμη θεωρείται σαν ένας **κύκλος**: που ξαναγυρίζει, στον εαυτό του, γιατί η διαμεσοποίηση στρέφει το τέλος του πίσω στην αρχή του, απλό θεμέλιο· και αυτός ο κύκλος είναι **ένας κύκλος κύκλων** ... Οι διάφορες επιμέρους επιστήμες... είναι κρίκοι αυτής της αλυσίδας», (351).
...«Η μέθοδος είναι η καθαρή Έννοια που σχετίζεται μόνο με τον εαυτό της· επομένως είναι η απλή αυτο-σχέση που είναι Είμαι. Αλλά τώρα είναι επίσης **εκπληρωμένο Είμαι** η αυτο-κατανοούμενη Έννοια, το Είμαι σαν η συγκεκριμένη και ταυτόχρονα βαθιά εντατική ολότητα...», (352).

η επιστήμη είναι
ένας κύκλος από
κύκλους

η σύνδεση της
διαλεκτικής μεθόδου
με το “εκπληρωμένο
Είμαι” (erfulltes
Sein - fulfilled
Being) με το Είμαι
το γεμάτο
περιεχόμενο και
συγκεκριμένο

...«Δεύτερο, αυτή η Ιδέα του ολοκληρωμένου Είμαι» ((die Idee des absoluten Erkennens – η Ιδέα της απόλυτης γνώσης)) «είναι ακόμα λογική, περι-κλείνεται μέσα στην καθαρή σκέψη, είναι η επιστήμη μόνο της Θείας Έννοιας. Η συστηματική ανάπτυξη είναι η ίδια μια πραγματοποίηση, αλλά διατηρείται μέσα στην ίδια σφαίρα. Αφού η καθαρή Ιδέα της Γνώσης περι-κλείνεται σ’ αυτόν το βαθμό μέσα στην υποκειμενικότητα, είναι μια **πα-ρόρμηση** για την υπέρβαση αυτής (της υποκειμενικότητας), και η καθαρή αλήθεια, σαν το τελευταίο αποτέλεσμα, γίνεται επίσης **η αρχή μιας άλλης σφαίρας και επιστήμης**. Εδώ χρειάζεται απλά να εξοικειωθεί κανείς μ’ αυτή τη μετάβαση.

Γιατί η Ιδέα θέτει τον εαυτό της σαν την απόλυτη ενότητα της καθαρής Έννοιας και της Πραγματικότητάς της και μ’ αυτόν τον τρόπο συμπυκνώνεται, μέσα στην αμεσότητα του Είμαι· και κάνοντας το αυτό σαν ολότητα που έχει, αυτή τη μορφή, είναι Φύση», (352-353).

Μετάβαση
από την
Ιδέα
στη **Φύση**

Αυτή η πρόταση στην **τελευταία** (353) σελίδα της *Λογικής* είναι φοβερά σημαντική. Η μετάβαση από τη λογική Ιδέα στη **Φύση**.

NB: Στη μικρή Λογική

Σε φέρνει στον υλισμό μ' ένα άπλωμα του χεριού. Ο Έγκελς είχε δίκιο όταν έλεγε ότι το σύστημα του Χέγκελ είναι υλισμός αναποδογυρισμένος. Αυτή δεν είναι η τελευταία πρόταση της Λογικής, αλλά όσα ακολουθούν μέχρι το τέλος της σελίδας είναι ασήμαντα.

Τέλος της Λογικής, 17/XII/1914

(Εγκυκλοπαίδεια, παρ.

244, (Zusatz)

Συμπλήρωμα, σελ. 414)
η τελευταία πρόταση του βιβλίου λέει: “αλλά αυτή η Ιδέα που υπάρχει είναι η ίδια η Φύση” (“diese seiende Idee ab ist die Natur”)

* * *

Αξίζει να σημειωθεί ότι σ' ολόκληρο το κεφάλαιο για την «Απόλυτη Ιδέα» δεν αναφέρει ούτε μια σχεδόν λέξη για το θεό (μολις και μετά βίας υπάρχει μια «θεία» «έννοια» που ξεγλίστρισε τυχαία) και εκτός απ' αυτό – **αυτό NB** – αυτό το κεφάλαιο δεν περιέχει σχεδόν τίποτε που να είναι ειδικά **ιδεαλισμός**, αλλά έχει για κύριο θέμα του τη **διαλεκτική μέθοδο**. Το συνολικό άθροισμα, η τελευταία λέξη και η ουσία της Λογικής του Χέγκελ είναι η **διαλεκτική μέθοδος** – αυτό είναι τρομερά σημαντικό. Και κάτι ακόμα: σ' αυτό το έργο του Χέγκελ που είναι το πιο **ιδεαλιστικό** υπάρχει ο **λιγότερος** ιδεαλισμός και ο **περισσότερος υλισμός**. «Αντιφατικό», αλλά γεγονός!

NB

* * *

Τομος VI, σελ. 399:
Η *Εγκυκλοπαίδεια*, παρ. 227 – περιέχει θαυμάσια πράγματα για την **ανα-λυτική** μέθοδο (“το να αναλύσεις” το “δοσμένο συγκεκριμένο” – “το να δώσεις τη μορφή της αφαίρεσης” στις ατομικές του πλευρές και να “αποσπάσεις” (“*herausheben*”) “το Είδος ή τη Δύναμη και το Νόμο” (“*die Gattung oder die Kraft und das Gesetz*”), σελ. 398 – και την εφαρμογή του:

NB:
“το Είδος ή τη Δύναμη και το Νόμο”
(Είδος = Νόμος!)

Δεν είναι καθόλου “μια αυθαίρετη απόφασή μας” (“*Sache unseres Rellebens*”) (398) όταν εφαρμόζουμε την αναλυτική ή τη συνθετική “μέθο-δο” [όπως λέγεται συνήθως (*as man pflegt zu sprechen*)] – αυτό εξαρτάται, από “τη μορφή των ίδιων των αντικειμένων της γνώσης” (“*es ist die Form der zu erkennenden Gegenstände selbst, von welcher es abhängt*”), (399).

Ο Λοκ και οι εμπειριστές υιοθετούν τη σκοπιά της ανάλυσης. Και λένε συχνά ότι «η λειτουργία της γνώσης, γενικά, δεν μπορεί να κάνει τίποτα παραπάνω», (399).

«Είναι, ωστόσο, αμέσως φανερό ότι αυτό αναποδογυρίζει τα πράγματα, και ότι η γνώση που θέλει να συλλάβει τα πράγματα όπως *είναι* έρχεται μ' αυτό σε αντίφαση με τον εαυτό της». Ο χημικός, π.χ., “βασανίζει” (“martert”) ένα κομμάτι κρέας και ανακαλύπτει μέσα σ' αυτό άζωτο, άνθρακα, κλπ. «Αλλά τότε έχουν πάψει πια αυτές οι αφηρημένες ουσίες να είναι κρέας».

Πολύ σωστό!
βλ. σημείωση του
Μαρξ
στο **Κεφάλαιο**

Μπορούν να δοθούν πολλοί ορισμοί, γιατί τα αντικείμενα έχουν πολλές πλευρές:

«Όσο πιο πλούσιο είναι το αντικείμενο που έχουμε να ορίσουμε, δηλαδή όσο πιο πολυάριθμες είναι οι πλευρές που μας προσφέρει για παρατήρηση, τόσο πιο πολυάριθμοι είναι επίσης οι ορισμοί που μπορούν να δοθούν σ' αυτό», (400 παραγρ. 229) –λόγου χάρη ο ορισμός της ζωής, του κράτους, κλπ.

Στους ορισμούς τους, ο Σπινόζα και ο Σέλιγκ παρουσιάζουν μια μάζα από “εικασίες”-“σπεκουλάτσιες” (ο Χέγκελ χρησιμοποιεί εδώ τη λέξη με την καλή της έννοια), αλλά “με τη μορφή απλών ισχυρισμών”. Εντούτοις η φιλο-σοφία πρέπει να αποδείξει και να εξάγει κάθετι, και να μην περιορίζεται σε ορισμούς.

Η διαίρεση (Einteilung) πρέπει να είναι «φυσική, και όχι απλώς τεχνητή, δηλαδή αυθαίρετη», (401).

Στις σελίδες **403-404** –δηκτικός ενάντια στις “κατασκευές” και το “παιχνίδι” των κατασκευών, ενώ είναι ένα ζήτημα της “Έννοιας” (“Begriff”), της “Ιδέας” (“Idee”), “της ενότητας των Έννοιών και της Αντικειμενικό-τητας” (“Einheit des Begriffs und der Objektivität”).

Στη μικρή *Εγκυκλοπαίδεια*, παράγρ. 233, το μέρος **b** έχει τον τίτλο **Das Wollen** (Η Βούληση) (πράγμα που στη **Μεγάλη Λογική** είναι «Η Ιδέα του Καλού» («Die Idee des Guten»)).

Η Δράση είναι μια “αντίφαση” – ο σκοπός είναι πραγματικός και όχι-πραγματικός, δυνατός και όχι... κλπ.

«Εντούτοις, τυπικά η εξαφάνιση αυτής της αντίφασης συνίσταται στο ότι η δραστηριότητα ξεπερνά την υποκειμενικότητα του σκοπού, και μαζί μ' αυτήν ξεπερνά την αντικειμενικότητα, την αντίθεση, χάρη στην οποία τα δυο αντίθετα είναι πεπερασμένα, και έτσι καταργεί όχι μόνο το μονόπλευρο αυτής της υποκειμενικότητας, αλλά και την υποκειμενικότητα σαν όλο», (406).

Η άποψη του **Καντ** και του **Φίχτε** (ιδιαίτερα στην ηθική φιλοσοφία) είναι η άποψη του σκοπού, του υποκειμενικού καθήκοντος (407) (χωρίς σύνδεση με το αντικειμενικό)...

Μιλώντας για την Απόλυτη Ιδέα, ο Χεγκελ γελοιοποιεί (παράγρ. 237, τόμος VI, σελ. 409), τη “διακήρυξή” της σαν να μπορούσε κάθετι να ανακαλυφθεί μέσα σ’ αυτήν (στην Ιδέα) και σημειώνει ότι:

«Η απόλυτη ιδέα»... είναι ... «το καθολικό», «αλλά το καθολικό όχι απλά σαν αφηρημένη μορφή στην οποία (sic!) κάθε μερικό περιεχόμενο στέκεται αντίθετο σαν ένα Άλλο, αλλά σαν την απόλυτη μορφή στην οποία ξαναγυρίζουν όλοι οι προσδιορισμοί, η πληρότητα του περιεχομένου που έχει τεθεί απ’ αυτήν. Απ’ αυτήν την άποψη η απόλυτη ιδέα μπορεί να συγκριθεί μ’ ένα γέρο, ο οποίος προφέρει τις ίδιες θρησκευτικές φράσεις μ’ ένα παιδί, αλλά για τον οποίο αυτές οι φράσεις είναι γεμάτες με τη σημασία όλης του της ζωής. Ακόμα κι αν καταλαβαίνει το παιδί το θρησκευτικό περιεχόμενο, ακόμα και τότε είναι γι’ αυτό κάτι που βρίσκεται έξω απ’ ολόκληρη τη ζωή του και τον κόσμο του», (409).

...«Το ενδιαφέρον βρίσκεται στην όλη κίνηση...», (παράγρ. 237, σελ. 409).

...«Το περιεχόμενο είναι η ζωντανή ανάπτυξη της ιδέας...». «Όλα τα στάδια που εξετάστηκαν μέχρι εδώ είναι μια εικόνα του απόλυτου, αλλά καταρχήν μ’ ένα περιορισμένο τρόπο», (410).

Παράγραφος 238, Προσθήκη (Addendum):
«Η φιλοσοφική μέθοδος είναι και αναλυτική και συνθετική, αλλά όχι με την έννοια μιας απλής συνύπαρξης ή μιας απλής εναλλαγής αυτών των δυο μεθόδων πεπερασμένης γνώσης, αλλά περισσότερο με την έννοια ότι αυτή (η φιλοσοφική μέθοδος), τις περιέχει μέσα της σαν ξεπερασμένες και επομένως, **σε κάθε μια από τις κινήσεις της**, συμπεριφέρεται ταυτόχρονα και σαν αναλυτική και σαν συνθετική μέθοδος. Η φιλοσοφική σκέψη προχωρεί αναλυτικά, όσο αποδέχεται μόνο το αντικείμενο της, την Ιδέα, την αφήνει ν’ ακολουθεί το δρόμο της, και αρκείται, ας πούμε, να παρακολουθεί μόνο την κίνηση και την ανάπτυξή της. Σ’ αυτό το βαθμό το φιλοσοφείν είναι, τελείως παθητικό. Η φιλοσοφική σκέψη, εντούτοις, είναι εξίσου συνθετική και εκδηλώνεται σαν η δραστηριότητα της ίδιας της Έννοιας. Αλλά αυτό συνεπάγεται, προσπάθεια να κρατηθούμε μακριά από τις ίδιες μας τις φαντασιώσεις και τις προσωπικές γνώμες, που ζητούν ολοένα να βγουν στο φως της ημέρας...», (411).

(Παράγραφος 243, σελ. 413)... «Έτσι η μέθοδος δεν είναι μια εξωτερική μορφή, αλλά η ψυχή και η έννοια του περιεχομένου...».

(Τέλος της *Εγκυκλοπαίδειας*, βλέπε παραπάνω στο περιθώριο, μέσα σε πλαίσιο, το απόσπασμα από

Πολύ καλό!
(tres bien!)

Μια ωραία
σύγκριση!
Αντί για την
χυδαία
θρησκεία πρέπει
να
πάρουμε όλα τα
είδη
των αφηρημένων
αληθειών.

θαυμάσιο!

Πολύ ωραίο!
(tres bien!)

Πολύ καλό!
(και γραφικό)

το τέλος της Λογικής).

ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ (Από τα Φιλοσοφικά Τετράδια) ΤΟΥ ΛΕΝΙΝ

**Θ
Ε
Σ
Η**

A.

Ο προσδιορισμός της έννοιας μέσα από τον εαυτό της [το ίδιο το Πράγμα πρέπει να θεωρηθεί στις σχέσεις του και στην ανάπτυξή του].

1)

2)

3)

Η αντικειμενικότητα της θεώρησης (όχι παραδείγματα, όχι παρεκκλίσεις, αλλά το Πράγμα καθεαυτό).

Η πλήρης ολότητα των πολλαπλών σχέσεων αυτού του πράγματος με τα άλλα.

Η ανάπτυξη αυτού του πράγματος (αντίστοιχα του φαινομένου), η δική του κίνηση, η δική του ζωή.

X 8)

Οι σχέσεις κάθε πράγματος (φαινόμενου κλπ.) δεν είναι, μονάχα πολλαπλές, αλλά γενικές, καθολικές. Κάθε πράγμα (φαι-νόμενο, προτσές κλπ.) συνδέεται με κάθε άλλο.

**A
P
N
H
Σ
H**

B.

Η αντιφατική φύση του ίδιου του Πράγματος το άλλο του εαυτού του: (das Andere seiner), οι αντι-φατικές δυνάμεις καί τάσεις μέσα σε κάθε φαινόμενο.

4)

5)

6) Οι εσωτερικά αντιφατικές τάσεις (και # πλευρές) μέσα σ' αυτό το πράγμα.

Το πράγμα (το φαινόμενο κλπ.) σαν # σύνολο και ενότητα αντίθετων.

Η πάλι, αντίστοιχα το ξετύλιγμα, αυτών των αντιθέτων, αντιφατικών τάσεων κλπ.

θ 9)

015)

16)

Όχι μόνο η ενότητα των αντιθέτων, αλλά επίσης οι μεταβάσεις κάθε προσδιορισμού, ποιότητας, χαρακτηριστικού, πλευράς, ιδιό-τητας σε κάθε άλλο [στο αντίθετο του;].

Η πάλι του περιεχομένου με τη μορφή και αντίστροφα. Η απόρριψη της μορφής, η μεταμόρφωση του περιεχόμενου. Η μετάβαση της ποσότητας σε ποιότητα και αντίστροφα (vice versa).

((Το 15 και το 16 είναι παραδείγματα του 9)).

A
P
N
H
Σ
H

T
H
Σ

A
P
N
H
Σ
H
Σ

Γ. Η ένωση της ανάλυσης και της σύνθεσης.

**7) Η ένωση της ανάλυσης και της
|ησύνθεσης –το σπάσιμο σε ξεχω- | ριστά μέρη και η
ολότητα, η συν-| άθροιση αυτών των μερών.
|**

10)

11)

12)

13)

**14) Το ατελεύτητο προτσές της ανακάλυψης νέων πλευρών,
σχέσεων κλπ.**

**Το ατελεύτητο προτσές εμβάθυνσης της γνώσης που αποκτά
ο άνθρωπος για το πράγμα, τα φαινόμενα, τα προτσές κλπ.,
από την εμφάνιση στην ουσία κι από τη λιγότερο στην
περισσότερο βαθιά ουσία.**

**Από τη συνύπαρξη στην αιτιότητα και από μια μορφή
σχέσης και αλληλεξάρτησης σε μια άλλη, πιο βαθιά, πιο
γενική μορφή.**

**Η επανάληψη σ' ένα ανώτερο στάδιο ορι-σμένων
χαρακτηριστικών, ιδιοτήτων κλπ. του κατώτερου σταδίου
και**

Η φαινομενική επιστροφή στο παλιό (άρ-νηση της άρνησης).

ΓΙΑ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗΣ

Το σπάσιμο ενός και μόνο όλου και η γνώση των αντιφατικών του μερών (βλέπε το απόσπασμα από το Φύλωνα πάνω στον Ηράκλειτο στην αρχή του τμήματος ΙΙ, «Για τη Γνώση», στο βιβλίο του Λασάλ για τον Ηράκλειτο – σελ. 348 των Φ.Τ.) είναι η ουσία (ένα από τα «ουσιαστικά», ένα από τα κυριαρχικά, αν όχι το κυριαρχικό, χαρακτηριστικό ή γνώρισμα) της δια-λεκτικής. Έτσι ακριβώς κι ο Χέγκελ βάζει, επίσης, το ζήτημα (ο Αριστοτέλης στα «Μετά τα Φυσικά» του διαρκώς καταπιάνεται μ' αυτό και πολεμά τον Ηράκλειτο και τις ιδέες του).

Η ορθότητα αυτής της άποψης για το περιεχόμενο της διαλεκτικής πρέπει να επαληθευτεί από την ιστορία της επιστήμης. Σ' αυτή την άποψη της διαλεκτικής (για παράδειγμα, στον Πλεχάνοφ) συνήθως δεν δίνεται αρκετή προσοχή: η ταυτότητα των αντιθέτων παίρνεται σαν το συνολικό άθροισμα των παραδειγμάτων [“λόγου χάρη ο σπόρος”, “λόγου χάρη ο πρωτόγονος κομμουνισμός”. Το ίδιο ισχύει και για τον Έγκελς. Αλλά είναι “χάριν της εκλαΐκευσης”...] και όχι σαν νόμος της γνώσης (και νόμος του αντικειμενικού κόσμου).

Στά μαθηματικά: + και -. Διαφορικό και ολοκλήρωμα.

Στη μηχανική: δράση και αντίδραση.

Στη φυσική: θετικός και αρνητικός ηλεκτρισμός.

Στη χημεία: ο συνδυασμός και ο διαχωρισμός των ατόμων.

Στην κοινωνική επιστήμη: η ταξική πάλη.

Η ταυτότητα των αντιθέτων (ίσως θά 'τανε πιο σωστό να πούμε η “ενότητά” τους –παρότι η διαφορά ανάμεσα στους όρους ταυτότητα και ενότητα δεν είναι ιδιαίτερα σημαντική εδώ. Με μια ορισμένη έννοια και οι δυο είναι σωστοί), είναι η αναγνώριση (ανακάλυψη) των αντιφατικών, **αλληλο-αποκλειόμενων**, αντίθετων τάσεων σε όλα τα φαινόμενα και προτσές της Φύσης (**συμπεριλαμβανομένων** του πνεύματος και της κοινωνίας). Ο όρος για τη γνώση όλων των προτσές του κόσμου στην “**αυτο-κίνησή**” τους, στην αυθόρμητη ανάπτυξή τους, στην πραγματική ζωή τους, είναι να τα γνωρίζεις σαν ενότητα αντιθέτων. Ανάπτυξη είναι η “πάλη” των αντιθέτων. Οι

δυο βασικές (ή οι δυο δυνατές; ή οι δυο ιστορικά παρατηρήσιμες;) αντιλήψεις για την ανάπτυξη (εξέλιξη) είναι: ανάπτυξη σαν μείωση και αύξηση, σαν επανάληψη, και ανάπτυξη σαν ενότητα αντιθέτων (η διαίρεση μιας ενότητας σε αλληλο-αποκλειόμενα αντίθετα και η αμοιβαία σχέση τους).

Η πρώτη αντίληψη για την κίνηση, αφήνει στη σκιά την αυτο-κίνηση, την κινητήρια δύναμή της, την πηγή της, το κίνητρό της, (ή καλύτερα μεταφέρει **απέξω** αυτή την πηγή –θεός, υποκείμενο, κλπ.). Η δεύτερη αντίληψη στρέφει την κύρια προσοχή ακριβώς στη γνώση αυτής της πηγής της “αυτο”-κίνησης.

Η πρώτη άποψη είναι νεκρή, άχρωμη και στεγνή. Η δεύτερη είναι ζωντανή. Μόνο η δεύτερη δίνει το κλειδί για την “αυτο-κίνηση” κάθε πράγματος που υπάρχει· αυτή μόνο προσφέρει το κλειδί για τα “άλματα”, για τη “διακοπή της συνέχειας”, για τη “μετατροπή στο αντίθετο”, για την καταστροφή του παλιού και την ανάδυση του καινούργιου.

Η ενότητα (σύμπτωση, ταυτότητα, ίση δράση) των αντιθέτων είναι υπό όρους, προσωρινή, μεταβατική, σχετική. Η πάλη των αλληλο-αποκλειόμενων αντιθέτων είναι απόλυτη, όπως απόλυτα είναι η ανάπτυξη και η κίνηση.

NB: ο υποκειμενισμός (σκεπτικισμός, σοφιστεία, κλπ.) διακρίνεται, ανάμεσα σ’ άλλα, από τη διαλεκτική στο ότι στην (αντικειμενική) διαλεκτική η διαφορά μεταξύ του σχετικού και του απόλυτου είναι η ίδια σχετική. Για την αντικειμενική διαλεκτική υ π ά ρ χ ε ι ένα απόλυτο μ έ σ α στο σχετικό. Για τον υποκειμενισμό και τη σοφιστεία το σχετικό είναι μόνο σχετικό και αποκλείει το απόλυτο.

Στο *Κεφάλαιό* του ο Μαρξ, πρώτα αναλύει την απλούστατη, κοινότατη και θεμελιακή, συχνότατη και καθημερινή σχέση της αστικής (εμπορευμα-τικής) κοινωνίας, μια σχέση που την συναντάμε δισεκατομμύρια φορές, δηλαδή, την ανταλλαγή των εμπορευμάτων. Στο πολύ απλό αυτό φαινόμενο (σ’ αυτό το “κύτταρο” της αστικής κοινωνίας) η ανάλυση αποκαλύπτει **όλες** τις αντιφάσεις (ή τα σπέρματα όλων των αντιφάσεων) της σύγχρονης κοινωνίας. Η ακόλουθη έκθεση μας δείχνει την ανάπτυξη (τόσο την αύξηση όσο και την κίνηση) αυτών των αντιφάσεων και αυτής της κοινωνίας στη σούμα (το άθροισμα) των ξεχωριστών μερών της, από την αρχή μέχρι το τέλος της.

Τέτια πρέπει επίσης να είναι η μέθοδος έκθεσης [(respective) σχετικά μελέτης] της διαλεκτικής γενικά (γιατί για τον Μαρξ η

διαλεχτική της αστικής κοινωνίας δεν είναι παρά μια ειδική περίπτωση της διαλεχτικής). Ας αρχίσουμε από το απλούστατο, κοινότατο, συνηθισμένο, κλπ., από μια **οποιαδήποτε** πρόταση : Τα φύλλα του δένδρου είναι πράσινα. Ο Γιάννης είναι άνθρωπος. Ο Φίντο είναι σκύλος, κλπ. Εδώ έχουμε ήδη δια-λεχτική (όπως αναγνώρισε η μεγαλοφυΐα του Χέγκελ): το **ατομικό** είναι το **καθολικό** (συγκρ. Αριστοτέλη “Μετά τα Φυσικά” μετάφραση του Schwegler, Bd. II, S. 40, 3. Buch 4. Kapitel, 8-9: «Οὐ γὰρ ἂν θείημεν εἶναί τινα οἰκίαν παρὰ τὰς τινὰς οἰκίας» – «*Μα εμεῖς δεν μπορούμε να δεχτούμε ότι υπάρχει κάποιο σπίτι (γενικά) δίπλα σε ξεχωριστά σπίτια*» – «denn natürlich kann man nicht der Meinung sein daß es ein Haus gebe außer den sichtbarer Häusern»). Συνεπώς τα αντίθετα (το ατομικό είναι το αντίθετο του καθολικού) είναι ταυτόσημα: το ατομικό υπάρχει μόνο στη σύνδεση που οδηγεί στο καθολικό. Το καθολικό υπάρχει μόνο μέσα στο ατομικό και διαμέσου του ατομικού. Κάθε ατομικό είναι (με τον ένα ή τον άλλο τρόπο) καθολικό. Κάθε καθολικό είναι (ένα τμήμα ή μια άποψη ή η ουσία από) ένα ατομικό. Κάθε καθολικό αγκαλιάζει μόνο κατά προσέγγιση όλα τα ατομικά αντικείμενα. Κάθε ατομικό μπαίνει ανολοκλήρως μέσα στο καθολικό, κλπ., κλπ. Κάθε ατομικό συνδέεται με χιλιάδες μεταβάσεις με άλλα είδη ατομικών (πράγματα, φαινόμενα, προτσές) κλπ. **Εδώ ήδη** έχουμε τα στοιχεία, τα σπέρματα, τις πλευρές, της αναγκαιότητας της αντικειμενικής σύνδεσης στη Φύση κλπ. Εδώ ήδη έχουμε το τυχαίο και το αναγκαίο, το φαινόμενο και την ουσία, γιατί όταν λέμε: ο Γιάννης είναι άνθρωπος, ο Φίντο είναι σκύλος, αυτό είναι το φύλλο ενός δένδρου, κλπ., παραβλέπουμε μια σειρά από ιδιότητες σαν τυχαίες· διαχω-ρίζουμε την ουσία από το φαινόμενο και αντιπαραθέτουμε το ένα στο άλλο.

Έτσι σε κάθε πρόταση μπορούμε (και πρέπει) να αποκαλύπτουμε σαν σε ένα “πυρήνα” (“κύτταρο”) τα σπέρματα όλων των στοιχείων της διαλε-κτικής, και με αυτόν τον τρόπο να δείχνουμε ότι η διαλεχτική είναι μια ιδιότητα όλης της ανθρώπινης γνώσης γενικά. Και η φυσική επιστήμη μας δείχνει (κι εδώ πάλι αυτό πρέπει να δείχνεται σε κάθε απλή περίπτωση) την αντικειμενική Φύση με τις ίδιες ποιότητες, τη μεταμόρφωση του ατομικού σε καθολικό, του τυχαίου σε αναγκαίο, τις μεταβάσεις, τις αποχρώσεις και την αμοιβαία σύνδεση των αντιθέτων. Η διαλεχτική είναι η θεωρία της γνώσης τού (Χέγκελ και τού) μαρξισμού. Αυτή είναι η “άποψη” του ζητήματος (δεν είναι “μια άποψη” αλλά η ουσία του ζητήματος) στην οποία ο Πλεχάνοφ για να μην πούμε για άλλους μαρξιστές, δεν έδωσε σημασία.

* * *

Η γνώση παριστάνεται με τη μορφή μιας σειράς κύκλων τόσο από τον Χέγκελ (βλέπε *Λογική*) όσο και από τον σύγχρονο

“επιστημολόγο” της φυσικής επιστήμης, τον εκλεχτικιστή και εχθρό του χεγκελιανισμού (που δεν τον κατάλαβε ποτέ!) Πάουλ Φόλκμαν (βλέπε το έργο του Erkenntnis-theoretische Grundzüge, S., Στοιχεία της Θεωρίας της Κατανόησης, Λειψία-Βερολίνο, 1910).

“Κύκλοι” στη
φιλοσοφία:
[μια
χρονολογία
των
π ρ ο σ ώ π ω ν
/είναι
ουσιαστική;
Όχι!].
Αρχαία: από
τον
Δημόκριτο
στον Πλάτωνα
και τη
/διαλεκτική
του
Ηράκλειτου.
Αναγέννηση:
ο Ντεκάρτ
ενάντια στον
Γκασεντί
/(Σπινόζα;).
Σύγχρονοι:
Χόλμπαχ –
Χέγκελ
(διαμέσου των
Μπέρκλεϊ,
/Χιουμ,
Καντ).
Χέγκελ –
Φόιερμπαχ –
Μαρξ.

Η διαλεκτική σαν ζωντανή, πολύπλευρη γνώση (με άπειρα αυξανόμενο αριθμό πλευρών), με ένα άπειρο αριθμό αποχρώσεων της κάθε προσέγγισης και πλησιάζματος της πραγματικότητας (με ένα φιλοσοφικό σύστημα που αναπτύσσεται σε ένα σύνολο από κάθε απόχρωση) –εδώ έχουμε ένα απροσμέτρητα πλούσιο περιεχόμενο σε σύγκριση με τον “μεταφυσικό” υλισμό, που η θεμελιακή κακοτυχία του είναι η ανικανότητά του να εφαρμόσει τη διαλεκτική στη θεωρία της

αντανάκλασης (Bildertheorie), στο προτσές και την ανάπτυξη της γνώσης.

Από την άποψη του χυδαίου, απλοϊκού, μεταφυσικού υλισμού, ο φιλοσοφικός ιδεαλισμός δεν είναι παρά μια ανοησία. Από την άλλη, από την άποψη του διαλεκτικού υλισμού, ο φιλοσοφικός ιδεαλισμός είναι η μονόπλευρη, υπερβολική (uberschwengliches όπως έλεγε ο Ντίτσγκεν) ανάπτυξη (φούσκωμα, διόγκωση) ενός από τα χαρακτη-ριστικά, απόψεις, όψεις της γνώσης σε ένα απόλυτο, ξεκομμένο από την ύλη, από τη Φύση, θεοποιημένο. Ο ιδεαλισμός είναι παπαδοκρατία. Πραγματικά. Αλλά ο φιλοσοφικός ιδεαλισμός είναι (“**πιο σωστά**” και “**επιπρόσθετα**”) ένας δρόμος προς τον παπαδίστικο σκοταδισμό, διαμέσου μιας από τις από-χρώσεις της άπειρα πολύπλοκης (διαλεκτικής) γνώσης του ανθρώπου

NB
αυτός ο
αφορισμός
(επιγραμματική
φράση)

Η ανθρώπινη γνώση δεν είναι (ή δεν ακολουθεί) μια ευθεία γραμμή, αλλά μια καμπύλη, που ατελεύτητα σχηματίζει μια σειρά κύκλους, ένα σπειράλ στην ανέλιξή της. Κάθε απόσπασμα, τμήμα, τομέας αυτής της καμπύλης μπορεί να μεταμορφωθεί (να μεταμορφωθεί μονόπλευρα) σε ανεξάρτητη, πλήρη ευθεία γραμμή, που τότε, (αν κανείς δεν βλέπει το δάσος πίσω από τα δέντρα) οδηγείται στο βάλτο, στον παπαδίστικο σκοταδισμό (όπου **αγκυροβολεί** στα ταξικά συμφέροντα της άρχουσας τάξης. Ευθύγραμμη εξέλιξη και μονομέρεια, ακαμψία και απολίθωση, υποκειμενισμός και υποκειμενική τύφλα –νά οι επιστημολογικές ρίζες του ιδεαλισμού. Και ο παπαδίστικος σκοταδισμός (=φιλοσοφικός ιδεαλισμός), φυσικά έχει επιστημολογικές ρίζες, δεν στερείται θεμέλιου. Είναι αναμφίβολα ένα στείρο λουλούδι, αλλά ένα στείρο λουλούδι που ανθίζει πάνω στο ολοζώντανο δέντρο της ζωντανής, γόνιμης, πραγματικής, παντοδύναμης, αντικειμενικής, απόλυτης ανθρώπινης γνώσης.

(Γράφτηκε το 1915)

Σάββα Μιχαήλ

ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΤΟΥ ΛΕΝΙΝ

Γράφτηκε: το Μάρτη του 1984

Δημοσιεύτηκε: Για πρώτη φορά στο Θεωρητικό Περιοδικό της ΕΔΕ, Νο 37, Μάρτης-Απρίλης 1984

Επιμέλεια - Σύνταξη: ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΘΩΜΑΔΑΚΗΣ

[Το Μάρτη του 1984, οι Νέοι Σοσιαλιστές, η νεολαία της ΕΔΕ και της Διεθνούς Επιτροπής της Τέταρτης Διεθνούς στην Ελλάδα, οργάνωσαν στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών μια σειρά διαλέξεων με κεντρικό θέμα «*Μια Εισαγωγή στα Φιλοσοφικά Τετράδια του Λένιν*». Το απομαγνητοφωνημένο κείμενο των διαλέξεων δημοσιεύτηκε τότε, κάπως συνοπτικά, στο Θεωρητικό-Πολιτικό Περιοδικό της Κ.Ε. της ΕΔΕ, «*Επαναστατική Μαρξιστική Επιθεώρηση*», Νο 37 (Μάρτης-Απρίλης 1984). Τώρα, στα πλαίσια της παρουσίασης των σημαντικών αυτών κεφαλαίων από τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* του Λένιν αναδημοσιεύουμε και το τόσο ξεχασμένο, και ορφανό θα λέγαμε, αλλά τόσο σημαντικό και επίκαιρο αυτό κείμενο του τότε Γραμματέα της ΕΔΕ, Σάββα Μιχαήλ].

Στις παραμονές του 11ου Συνεδρίου της, η ΕΔΕ συνειδητά στρέφει την προσοχή της σε μια νέα συστηματική μελέτη των *Φιλοσοφικών Τετραδίων* του Λένιν, τοποθετώντας την στο κέντρο της εκπαίδευσης των στελεχών της.

Η απόφαση μας δεν είναι αυθαίρετη. Βρίσκεται σε πλήρη συμφωνία με τις ανάγκες της μεταβατικής επαναστατικής εποχής μας και με την συνειδητή τους έκφραση, το Μαρξισμό, που αντιπροσωπεύεται σήμερα από την Διεθνή Επιτροπή της Τέταρτης Διεθνούς. Η ραγδαία κλιμάκωση της παγκόσμιας κρίσης του καπιταλισμού και οι επαναστατικές της συνέπειες σε αναπτυγμένες και υπανάπτυκτες χώρες, συμπεριλαμβανόμενης και της Ελλάδας, δημιουργεί τη δυνατότητα και την αναγκαιότητα για νέα ποιοτικό άλμα στην ανάπτυξη της διαλεκτικής υλιστικής μεθόδου από το επαναστατικό

Κόμμα. Χωρίς την επαναστατική διαλεκτική υλιστική θεωρία δεν υπάρχει επαναστατικό κίνημα ικανό να οδηγήσει την εργατική τάξη στην κατάληψη της εξουσίας.

Όπως τόνιζε ο Τρότσκι, λίγο πριν δολοφονηθεί από την Γκε Πε Ου, «η διαλεκτική δεν είναι ένα μαγικό κλειδί για όλα τα ζητήματα. Δεν αντικαθιστά τη συγκεκριμένη επιστημονική ανάλυση. Αλλά κατευθύνει αυτή την ανάλυση στο σωστό δρόμο, προστατεύοντάς την από τις άγονες περιπλανήσεις στην έρημο του υποκειμενισμού και του σχολαστικισμού... Η διαλεκτική εξάσκηση του νου, τόσο απαραίτητη σ' έναν επαναστάτη αγωνιστή όσο οι ασκήσεις των δακτύλων σ' έναν πιανίστα, απαιτεί να προσεγγίζουμε τα προβλήματα σαν **προτσές** και όχι σαν **σταθερές κατηγορίες**», (Λεόν Τρότσκι: *Στην Υπεράσπιση του Μαρξισμού*, εκδόσεις «ΑΛΛΑΓΗ», σελ. 99-100).

Τα προβλήματα της ρευστής, εκρηκτικής, γεμάτης απότομες στροφές, περιόδου, στην οποία βρισκόμαστε, είναι αδύνατο να αντιμετωπιστούν χωρίς αυτή τη συστηματική διαλεκτική υλιστική εκπαίδευση των επαναστατικών στελεχών. Εδώ, βρίσκεται και η ανεκτίμητη αξία των *Φιλοσοφικών Τετράδιων* του Λένιν, ιδιαίτερα των σημειώσεων που κράτησε μελετώντας την *Επιστήμη της Λογικής* του Χέγκελ, από τον Σεπτέμβριο μέχρι τον Δεκέμβριο του 1914. Τα «Τετράδια» αποτελούν το θεωρητικό εργαστήρι που προετοίμασε τη νίκη της Οκτωβριανής Επανάστασης του 1917 –και, ταυτόχρονα, το εργαστήρι εκπαίδευσης στην προετοιμασία νέων Οχτώβρηδων.

Η κεντρική θέση που έχουν στην ανάπτυξη του Λενινισμού τα *Φιλοσοφικά Τετράδια*, δεν σημαίνει, με κανέναν τρόπο, επιβεβαίωση του ανιστόρητου ρεθιζιονιστικού μύθου που βλέπει τον Λένιν να «ανακαλύπτει» για πρώτη φορά τη διαλεκτική το 1914, εγκαταλείποντας προγενέστερες του, «μηχανιστικές» τάχα αντιλήψεις. Τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* ενσωματώνουν, διατηρούν και ταυτόχρονα ξεπερνούν όλες τις προηγούμενες συνεισφορές του στο Μαρξισμό και στην εκπαίδευση των μπολσεβίκων, ιδιαίτερα την πάλη του ενάντια στον Μαχισμό, που εμπεριέχεται στο έργο του *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός*. Η πάλη για την υλιστική διαλεκτική δεν ήταν μια ευκαιριακή ενασχόληση για τον Λένιν, ούτε κάποιος επιμέρους τομέας των ενδιαφερόντων του, αλλά η **ουσία** της προετοιμασίας της κοινωνικής επανάστασης. Ενάντια στον Πλεχάνοφ, τον πάπα του μενσεβικισμού, κι ενάντια στους «μαρξιστές» της Δεύτερης Διεθνούς, υπογραμμίζει:

«Η διαλεκτική **είναι** η θεωρία της γνώσης τού (Χέγκελ και τού) μαρξισμού. Αυτή είναι η “άποψη” του ζητήματος (δεν είναι “μια άποψη” αλλά η **ουσία** του ζητήματος) στην οποία ο Πλεχάνοφ, για να μην πούμε για άλλους μαρξιστές, δεν έδωσε σημασία», (Ν. Λένιν: *Φιλοσοφικά Τετράδια*, εκδόσεις «Ρινόκερος», σελ. 138).

Σ' αυτή τη θέση θα μείνει ακλόνητος ο Λένιν σ' όλη τη διάρκεια της επαναστατικής του σταδιοδρομίας, από τότε που έγραφε το *Τι Είναι οι*

Φίλοι του Λαού ή το Τι να Κάνουμε; μέχρι τον Υλισμό και Εμπειριοκριτικισμό, τα Φιλοσοφικά Τετράδια και τη φιλοσοφική του διαθήκη Για τη Σημασία του Μαχόμενου Υλισμού.

Η ιδιαίτερη σημασία των *Φιλοσοφικών Τετραδίων* βρίσκεται στην άμεση αλληλο-σύνδεσή τους με την απαρχή μιας νέας εποχής για την ανθρωπότητα: την έκρηξη του Πρώτου Παγκόσμιου Ιμπεριαλιστικού Πόλεμου το 1914 και την πρώτη πολιτική της συνέπεια, τη χρεοκοπία της Δεύτερης Διεθνούς. Η φύση της ιμπεριαλιστικής εποχής και των ιστορικών της καθηκόντων ήταν αδύνατο να συλληφθεί χωρίς ένα ποιοτικό άλμα στην ανάπτυξη του διαλεκτικού υλισμού σαν της λογικής και της θεωρίας της γνώσης του Μαρξισμού.

Μέσα στους πρώτους πυρετώδεις μήνες του μεγάλου πολέμου, ο εξόριστος στην Ελβετία, Λένιν, παλεύει να επανεξοπλίσει θεωρητικά το διεθνές κίνημα και τον Μπολσεβικισμό, ξαναγυρνώντας σε μια νέα υλιστική μελέτη της διαλεκτικής του Χέγκελ. Χάρη σ' αυτό το θεωρητικό έργο συνέλαβε το περιεχόμενο της νέας κατάστασης, τη φύση του ιμπεριαλισμού, χάραξε τη γραμμή του επαναστατικού ντεφαιτισμού και τον προσανατολισμό σε μια νέα, Κομμουνιστική Διεθνή, ανάλυσε το *Εθνικό Ζήτημα*, οργάνωσε τη στρατηγική στροφή, τον Απρίλη του 1917, στην πάλη για την εξουσία των Σοβιέτ και καθοδήγησε το Μπολσεβίκικο Κόμμα, επικεφαλής των μαζών, στην κατάληψη της εξουσίας από την εργατική τάξη στην Οχτωβριανή Επανάσταση.

Μερικοί ισχυρίστηκαν ότι τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* είναι απλώς «Σημειώσεις» που κράτησε, για τον εαυτό του, ο Λένιν στην Βιβλιοθήκη της Βέρνης και που δεν είχε σκοπό να δημοσιεύσει ποτέ. Αυτό, όμως, που θεωρούν σαν αδυναμία των *Φιλοσοφικών Τετραδίων* είναι ίσα-ίσα η δύναμή τους. Στο έργο αυτό έχουμε τη μοναδική ευκαιρία να μελετήσουμε **από τα μέσα το πώς ετοιμάζεται η επανάσταση στο πιο θεμελιακό επίπεδο: το επίπεδο της μεθόδου.**

Πώς Μελετάμε τα Φιλοσοφικά Τετράδια

Χρειάζεται να επισημάνουμε από την αρχή, δυο συνηθισμένους κινδύνους που πρέπει να αποφύγουμε στην προσέγγισή μας στα *Φιλοσοφικά Τετράδια*.

Πρώτος κίνδυνος είναι να μπει κανείς σ' αυτό το θεωρητικό εργαστήρι του Οχτώβρη 1917 σαν βιαστικός και περίεργος επισκέπτης που ρίχνει επιπόλαιες ματιές εδώ κι εκεί, στο ένα ή το άλλο όργανο του εργαστηρίου, χωρίς νά 'χει ιδέα για τις έρευνες που εδώ γίνονται, για τα πειράματα, τ' αποτελέσματά τους, την ανάλυση των αποτελεσμάτων, για την όλη διαδικασία που ακολουθεί ο επιστήμονας του εργαστηρίου, για τις δυσκολίες και τα προβλήματά τους, για τους γρίφους που έλυσε ή δεν έλυσε, για τις επανειλημμένες του προσπάθειες, για τις ίδιες τις εσωτερικές αντιφάσεις μέσα από τις οποίες προχωρά η επιστημονική γνώση.

Το εργαστήρι του Λένιν, καθώς είναι εργαστήρι της επανάστασης, δεν μπορούν να το επισκεφτούν άνθρωποι ξένοι από την ίδια την επανάσταση. Είναι χώρος φιλόξενος για πολιτικάντηδες και προπαγανδιστές, για γραφειοκράτες και δημαγωγούς, γεμάτος παγίδες που εκδικούνται τον ιδεαλιστή.

Ο δεύτερος, συνηθισμένος κίνδυνος για έναν μελετητή, που προσεγγίζει τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* καλόπιστα αλλά ιδεαλιστικά εκπαιδευμένος από την αστική τάξη, είναι να προσκρούσει στις δυσκολίες της χεγκελιανής ορολογίας και της αποσπασματικής μορφής του κειμένου και να προσπαθήσει να τις ξεπεράσει πασχίζοντας να πετύχει μια «κατά λέξη έρμηνεία». Μια τέτια σχολαστική και τελικά μάταιη έρμηνεία λέξεων, χάνει την ίδια την κίνηση, τη ζωή που κλείνουν αυτά τα «Τετράδια» και τα μετατρέπει σε αφαιρέσεις που ερμηνεύουν αφαιρέσεις σε «χωρίς ζωή κόκκαλα ενός σκελετού», (όπ.π., σελ. 3).

Ποιό είναι το δύσκολο μονοπάτι που πρέπει να ακολουθήσουμε για να μπούμε μέσα σ' αυτό το εργαστήρι, το ερμητικά κλειστό στους σχολαστικούς και τους επιπόλαιους; Μας το δείχνουν τα ίδια τα «Τετράδια». Μια τέτια υψηλή κατάκτηση της διαλεκτικής απαιτεί να προσεγγιστεί διαλεκτικά, προχωρώντας **από τη ζωντανή αντίληψη στην αφηρημένη σκέψη κι από κει στην πράξη**, (όπ.π., σελ. 74).

Πλησιάζουμε τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* από την **ταξική σκοπιά της ανατρέπουσας πράξης** του επαναστατικού προλεταριάτου και της μαρξιστικής πρωτοπορίας του. Ξεκινάμε από τη ζωντανή αντίληψη του εξωτερικού υλικού κόσμου, την πηγή των αισθημάτων και της σκέψης μας. Εγκαθιδρύουμε τη **διαλεκτική αυτοσχέση** αυτών των ζωντανών αντιλήψεων του μεταβαλλόμενου κόσμου της ταξικής πάλης με τη θεωρία της γνώσης του Μαρξισμού, που εμπεριέχεται στα *Φιλοσοφικά Τετράδια* του Λένιν.

Δεν επιβάλλουμε στις ζωντανές εξελίξεις έτοιμα σχήματα ή έννοιες δανεισμένες από τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* ούτε τις «ταξινομούμε» βάζοντας διαλεκτικές ταμπέλες. Η ζωντανή αντίληψη έρχεται μέσα από αντίφαση σε σύνθεση με τη θεωρία της γνώσης, αλληλοδιεισδύει μέσα της, δραστηριοποιώντας τις κατηγορίες της διαλεκτικής λογικής κι οδηγώντας στην κορύφωση και λύση της αντίφασης, στην **εμφάνιση του καινούργιου** στη γνώση μας, που αποκαλύπτει τις δυνατότητες στην ενεργό πραγματικότητα και συγκροτεί την επιστημονική έννοια που θα ωθήσει στην επαναστατική Πράξη.

Η διαλεκτική υλιστική εκπαίδευση είναι ολόπλευρη, θεωρητική και πραχτική, και βασίζεται στην αναγνώριση του Εξωτερικού Κόσμου σαν της πηγής της γνώσης και της εκπαίδευσης.

Από την πρώτη κιόλας γραμμή των Σημειώσεων στην *Επιστήμη της Λογικής* του Χέγκελ, **αυτό τονίζει ο Λένιν**:

«Διεισδυτικό σχόλιο πάνω στη Λογική: είναι “προκατάληψη” ότι “σου μαθαίνει να σκέφτεσαι” (ακριβώς όπως η φυσιολογία “σου μαθαίνει ...να χωνεύεις”;;)), (όπ.π., σελ. 1).

Είναι πρόληψη, ιδεαλιστική προκατάληψη να αναζητάς στη διαλεκτική λογική (και στα «Τετράδια») την εκμάθηση κανόνων για να σκέφτεσαι σωστά. Αυτή είναι η μεταφυσική αντίληψη για μια λογική τυπική που το όριο και η παρακμή της φάνηκαν αιώνες πριν, από τον καιρό του Καντ.

Η μεταφυσική σκέψη και η παραδοσιακή τυπική λογική αδυνατούν να συλλάβουν την αντικειμενική φυσική αναγκαιότητα της σκέψης, που εγκαθιδρύει εδώ ο Λένιν, διαβάζοντας υλιστικά τον Χέγκελ: όπως ο άνθρωπος χωνεύει προτού σκεφτεί ή μελετήσει με τη φυσιολογία την πέψη, έτσι και σκέφτεται πριν σκεφτεί για τη σκέψη, πριν διαμορφώσει την επιστήμη της Λογικής. Άρα, μια αναπτυγμένη επιστήμη της Λογικής δεν μελετάει τη σκέψη και τους νόμους της ανεξάρτητα από τη φυσική αναγκαιότητά της.

Η παρατήρηση, από την πρώτη κιόλας γραμμή των «Σημειώσεων» του Λένιν, είναι εξαιρετικά σημαντική γιατί ακριβώς εγκαθιδρύει αμέσως την αρχή της ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑΣ, την πρωταρχικότητα του αντικείμενου της γνώσης σε σχέση με τη δραστηριότητα του υποκείμενου της γνώσης.

Ήδη, όμως, μπήκαμε στα ίδια τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* και αρχίσαμε να μιλάμε για το πώς ο Λένιν διαβάζει υλιστικά τον Χέγκελ...

Στην εισαγωγή μας αυτή στα *Φιλοσοφικά Τετράδια*, διαλέγουμε να μελετήσουμε την πρώτη-πρώτη σελίδα των «Σημειώσεων» του Λένιν πάνω στην *Επιστήμη της Λογικής* του Χέγκελ, τις σημειώσεις πάνω στον «Πρόλογο της Πρώτης Έκδοσης» του χεγκελιανού έργου. Όπως το προανάκρουσμα, το προελούδιο μιας όπερας, περιέχει τα κύρια μουσικά θέματα της όλης σύνθεσης, έτσι και οι λενινικές «Σημειώσεις» στον «Πρόλογο» περιέχουν τα κύρια μοτίβα των «Τετραδίων» σαν σύνολο.

Τις παραθέτουμε εδώ ολόκληρες, σε μια νέα μετάφραση:

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Τόμος III, σελ. 5 – μια διεισδυτική παρατήρηση για τη λογική: είναι μια «προκατάληψη» ότι η λογική «σου μαθαίνει να σκέφτεσαι» (όπως ακριβώς η φυσιολογία «σου μαθαίνει... να χωνεύεις»;;).

«...Η επιστήμη της λογικής που είναι το αληθινό περιεχόμενο της γνήσιας μεταφυσικής ή της καθαρής θεωρησιακής φιλοσοφίας...», (6).

...«Η Φιλοσοφία δεν μπορεί να δανειστεί τη μέθοδό της από μια υποδεέστερη επιστήμη, όπως τα μαθηματικά...», (6-7).

...«Αλλά αυτή (η μέθοδος) δεν μπορεί να είναι παρά η φύση του περιεχομένου που αναδύει στην επιστημονική γνώση, ενώ την ίδια στιγμή είναι ακριβώς αυτή η αντανάκλαση του περιεχομένου που η ίδια αρχικά θέτει και παράγει τον προσδιορισμό της...», (7).

(Η **κίνηση** της επιστημονικής γνώσης –αυτό είναι το ουσιαστικό).

“Η Κατανόηση (*Verstand*) κάνει προσδιορισμούς” (*bestimmt*). Ο Λόγος (*Vernunft*) είναι αρνητικός και διαλεκτικός, γιατί διαλύει στο τίποτα (“*in Nichts auflöst*”) τους προσδιορισμούς της Κατανόησης, (7). Ο συνδυασμός αυτών των δυο –“Λόγος που κατανοεί ή Κατανόηση που λογίζεται” (7) = το θετικό.

Άρνηση του “απλού” ... «κίνηση του Πνεύματος», (7). «Μόνο μέσα απ’ αυτόν το δρόμο που αυτο-κατασκευάζεται μπορεί η Φιλοσοφία να είναι αντικειμενική, αποδεικτική επιστήμη», (7-8).

[Ο “δρόμος που αυτο-κατασκευάζεται” = **το μονοπάτι**, (αυτό είναι, κατά τη γνώμη μου, η καρδιά του ζητήματος), η πραγματική γνώση, το προτσές του γνωρίζειν, η κίνηση ~~από την άγνοια στη γνώση~~^{[\[1\]](#)}.].

Η κίνηση της συνείδησης, «όπως η ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής», στηρίζεται «στη φύση των καθαρών ουσιαστικοτήτων (*Natur der reinen Wesenheiten*) που αποτελούν το περιεχόμενο της Λογικής».

Αυτό είναι
χαρακτηριστικό!

Να αντιστραφεί: Η Λογική και η θεωρία της γνώσης πρέπει να συνάγονται από «την ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής».

Μέχρις εδώ: «Πρόλογος στην Πρώτη Έκδοση».

Το Τέλος της Μεταφυσικής

Οι «Σημειώσεις» του Λένιν στον «Πρόλογο της Πρώτης Έκδοσης» της χεγκελιανής *Επιστήμης της Λογικής* αποτελεί υπόδειγμα υλιστικής ανατροπής του Χεγκελιανισμού. Στη μια σελίδα των λενινικών σημειώσεων **δεν** βρίσκουμε μια περίληψη των 4-5 σελίδων του

αντίστοιχου χεγκελιανού κειμένου, μια συνόψιση απλώς των πιο ουσιαστικών του σημείων, αλλά την εντόπιση του κομβικού εκείνου σημείου από το οποίο ο διαλεκτικός ιδεαλισμός του Χέγκελ –το υψηλότερο σημείο της μέχρι τότε φιλοσοφίας– μπορεί να μετατραπεί και πράγματι μετατρέπεται στο αντίθετό του, σε διαλεκτικό υλισμό.

Είναι χαρακτηριστική η **διαφορετική αφετηρία** του «Προλόγου» του Χέγκελ και των «Σημειώσεων» του Λένιν. Ο Χέγκελ ξεκινάει από **το τέλος της Μεταφυσικής**, στην οποία περιλαμβάνεται και η κριτική της Μεταφυσικής από τον Καντ. Αφού ασχοληθεί πρώτα με «*την πλήρη μεταμόρφωση της φιλοσοφικής σκέψης στη Γερμανία*» και διαπιστώσει ότι «*αυτό που, πριν απ' αυτήν την περίοδο, ονομαζόταν μεταφυσική έχει ξεριζωθεί κι εξαφανιστεί από τις γραμμές των επιστημών*» (Χέγκελ: *Επιστήμη της Λογικής*, αγγλική έκδοση G. Allen, σελ. 25), ο Χέγκελ φτάνει στη διαπίστωση της παρακμής της τυπικής Λογικής. Εδώ κάνει το «*διεισδυτικό σχόλιο*», στο οποίο αναφέρεται ο Λένιν κι αναφερθήκαμε κι εμείς ήδη, για την ξεπερασμένη προκατάληψη που βλέπει τη Λογική σαν επιστήμη που μας «*μαθαίνει πώς να σκεφτόμαστε*». Μια τέτια αντίληψη δεν βλέπει την αντικειμενικότητα της σκέψης και τη σύμπτωση των νόμων κίνησης της σκέψης με τους αντικειμενικούς νόμους κίνησης των πραγμάτων. Αυτό ακριβώς το σημείο, όπου ο απόλυτος ιδεαλισμός του Χέγκελ ξεπερνάει τους μεταφυσικούς διαχωρισμούς ανάμεσα σε οντολογία, λογική και θεωρία της γνώσης κι εγκαθιδρύει την **αρχή της σύμπτωσης** τους, εντοπίζεται από τον Λένιν και γίνεται η αφετηρία των δικών του σημειώσεων, της δικιάς του υλιστικής ανάγνωσης της *Επιστήμης της Λογικής*.

Το τέλος της Μεταφυσικής, που υπογραμμίστηκε με την ιστορική κραυγή του ρομαντικού Jean Paul Richter «*Ο θεός πέθανε!*», κι η παρακμή της (τυπικής) Λογικής δεν σήμαναν για τον Χέγκελ το λυκόφως του Λογικού. Μ' ένα τολμηρό άλμα υπερπήδησε τις αβύσσους που χώριζαν σε ξεχωριστούς τομείς τη Φιλοσοφία, από την αρχαιότητα μέχρι τον Καντ (οντολογία, λογική, γνωσιολογία κλπ.), και προχώρησε σε μια μεγαλοφυή σύνθεση της μελέτης του Είναι, (αντικείμενο της παλιάς μεταφυσικής), με τη μελέτη της σκέψης (αντικείμενο της παλιάς λογικής). Οι κατηγορίες της Λογικής εκφράζουν κατηγορίες του ίδιου του Είναι μέσα στην ιστορική ανέλιξη της ανθρώπινης Γνώσης.

... «*Η λογική επιστήμη, που είναι το αληθινό περιεχόμενο της γνήσιας μεταφυσικής ή της καθαρής θεωρησιακής φιλοσοφίας...*».

Αυτό είναι το δεύτερο απόσπασμα από τον «*Πρόλογο*» που καταγράφει ο Λένιν και που συνδέεται με το πρώτο. Με την ιστορική αυτή τομή λύνεται ο Γόρδιος Δεσμός, το αδιέξοδο της φιλοσοφίας που έκφρασε αριστουργηματικά ο Καντ χωρίς να το ξεπεράσει, και εγκαθιδρύεται η αρχή της σύμπτωσης της Διαλεκτικής θεωρίας του Είναι, της διαλεκτικής λογικής και της θεωρίας της γνώσης του ιστορικού ανθρώπου.

Η σύμπτωση γίνεται από τον Χέγκελ στη βάση του απόλυτου ιδεαλισμού. Οι τρεις επιστήμες συμπίπτουν, χωρίς να ισοπεδώνονται, γιατί αντιπροσωπεύουν την αυτό-γνώσια της Απόλυτης Ιδέας στην αυτοεξέλιξή της: από τη Λογική Ιδέα αντικειμενοποιείται (αποξενώνεται) σε Φύση κι επιστρέφει στον εαυτό της σαν Πνεύμα μέσα από την ιστορική πορεία του ανθρώπινου πολιτισμού.

Ο Λένιν αφαιρεί τον ορθολογικό πυρήνα μέσα απ' αυτό το μυστικιστικό περικάλυμμα κι αναποδογυρίζει υλιστικά την αρχή της σύμπτωσης. Η μεγάλη συνεισφορά του Χέγκελ, εδώ, βρίσκεται στο ότι ξεπέρασε το μηχανιστικό-μεταφυσικό διαχωρισμό της δραστηριότητας του υποκειμένου της γνώσης από το αντικείμενο της γνώσης. Η λογική δεν περιορίζεται πια στην καταγραφή και ταξινόμηση των μορφών της υποκειμενικής σκέψης. Γίνεται η επιστήμη *«των νόμων ανάπτυξης “όλων των υλικών, φυσικών και πνευματικών πραγμάτων”, δηλαδή της ανάπτυξης ολόκληρου του συγκεκριμένου περιεχόμενου του κόσμου και της γνώσης του, δηλαδή το συνολικό-άθροισμα, το συμπέρασμα της Ιστορίας της γνώσης του κόσμου»*, (Φιλοσοφικά Τετράδια, ό.π., σελ. 6).

Μ' αυτό τον τρόπο η τυπική λογική, χωρίς να εξαφανίζεται ή να αποσυντίθεται σε σκεπτικισμό και ανορθολογισμό, ενσωματώνεται και **ξεπερνιέται**. Η επιστημονική κατανόηση του κόσμου, η κριτική ανάλυση της πραγματικότητας αλληλο-συνδέεται με την επιστημονική μελέτη της γνώσης σαν προτσές, με την κριτική ανάλυση των εννοιών και κατηγοριών, της κίνησης και των μεταβάσεων τους μέσα στην Ιστορία.

Αν η μελέτη του Είναι, της αντικειμενικής πραγματικότητας απομονωθεί από την κριτική μελέτη των εννοιών, που αντανακλούν την πραγματικότητα, οδηγούμαστε τελικά στην **άκριτη αποδοχή παραδομένων εννοιών** και στη διαστρεβλωτική επιβολή τους πάνω στην εικόνα του κόσμου.

Φιλοσοφία και Επιστήμες

Η κρίση της φιλοσοφίας, με το τέλος της Μεταφυσικής και το αδιέξοδο της τυπικής Λογικής, από την οποία αρχίζει τον *«Πρόλογο»* του ο Χέγκελ, ήταν αλληλένδετη με την αλματώδη ανάπτυξη των επιστημών στους τελευταίους αιώνες και που κορυφώθηκε με την επανάσταση στις φυσικές επιστήμες στις αρχές του 20ού αιώνα.

Ο Χέγκελ, έγκαιρα, εντόπισε την αλληλο-σύνδεση ανάμεσα στην κρίση της φιλοσοφίας και την ανάπτυξη των επιστημών και προειδοποίησε ενάντια σε οποιαδήποτε απορόφηση της φιλοσοφικής μεθόδου από τις θετικές επιστήμες. Μια τέτια απορόφηση, και υποβάθμιση της φιλοσοφίας σε ερμηνευτική των επιστημών και ακόμα σε ερμηνευτική και συστηματοποίηση της γλώσσας των θετικών επιστημών, θα γίνει από τον θετικισμό και τον νεοθετικισμό.

Ο Λένιν, που πάλεψε σκληρά την αντιδραστική νεοθετικιστική φιλοσοφία της παρακμασμένης αστικής τάξης (Βλ. τον *Υλισμό και Εμπειριοκριτικισμό*), δεν παράλειψε να σημειώσει την παρατήρηση του Χέγκελ:

... «*Η φιλοσοφία δεν μπορεί να δανειστεί τη μέθοδό της από μια υποδεέστερη επιστήμη, όπως τα μαθηματικά...*».

Η κρίση από την ανάπτυξη των επιστημών δεν μπορεί να ξεπεραστεί ιστορικά ούτε με την εξαφάνιση της φιλοσοφίας και τη διάλυση της μέσα στις θετικές επιστήμες ούτε με την ποδηγέτηση των επιστημών από μια «επιστήμη των επιστημών», τη θεωρησιακή φιλοσοφία. Η υπέρβαση της κρίσης απαιτεί την υπέρβαση των αιτιών της, τη λύση των ιστορικών αντιφάσεων που την γέννησαν. Ο διαχωρισμός ανάμεσα σε φιλοσοφία και επιστήμες, οι αμοιβαίες επιδράσεις κι αντιφάσεις δεν μπορούν να ιδωθούν υπεριστορικά. Υλική τους βάση είναι ο διαχωρισμός της χειρωνακτικής από την πνευματική εργασία και η αλληλένδετη διαίρεση της κοινωνίας σε τάξεις. Το τέλος της μεταφυσικής και η κρίση από την ανάπτυξη των επιστημών εκφράζουν τη συσσώρευση των όρων που κάνουν ιστορικά αναγκαία την υπέρβαση του κατακερματισμού της ανθρώπινης δραστηριότητας και μια νέα Σύνθεση.

Ο Χέγκελ μονάχα προϋδεάζεται αυτή τη σύνθεση. Δεν την πετυχαίνει γιατί μένει μέσα στη φυλακή της θεωρησιακής ιδεαλιστικής φιλοσοφίας. Ενώ το μεγάλο του επίτευγμα, ήδη από τον καιρό της *Φαινομενολογίας* του, ήταν ότι συνέλαβε την εργασία σαν τη γένεση και την ουσία του ανθρώπου, είδε την εργασία μόνο σαν θεωρητική δραστηριότητα. Η νέα Σύνθεση είναι δυνατή μονάχα με την εμφάνιση μιας νέας επιστημονικής κοσμοθεωρίας, του Μαρξισμού, που ενσωματώνει και ξεπερνά τα μεγαλύτερα θεωρητικά επιτεύγματα της ανθρωπότητας σε όλους τους τομείς, και που καθοδηγεί την επαναστατική πράξη της εργατικής τάξης στην ανατροπή της τελευταίας ανταγωνιστικής μορφής ταξικής κοινωνίας, του καπιταλισμού. Με την εγκαθίδρυση της αταξικής κομμουνιστικής κοινωνίας και την κατάργηση του καταμερισμού της ανθρώπινης εργασίας σε χειρωνακτική και πνευματική, ξεπερνιούνται η κρίση και οι φραγμοί ανάμεσα στη φιλοσοφία, τις επιστήμες και την κοινωνική πράξη.

Φιλοσοφική Μέθοδος

Εφόσον η φιλοσοφία δεν μπορεί να δανειστεί τη μέθοδο της από μια επιμέρους επιστήμη, πώς μπορεί να γίνει επιστημονική; Ποιά είναι η επιστημονική φιλοσοφική μέθοδος της Γνώσης;

Ο Λένιν δίνει απάντηση παραθέτοντας το αμέσως παρακάτω απόσπασμα του Χέγκελ:

«Αυτή η μέθοδος μπορεί να είναι μόνο η φύση του περιεχομένου που κινείται μέσα στην επιστημονική γνώση, ενώ ταυτόχρονα είναι αυτή η ίδια η αντανάκλαση του περιεχομένου που θέτει αρχικά και παράγει τον προσδιορισμό του».

Η μέθοδος δεν είναι ένα βοηθητικό εργαλείο με το οποίο επεμβαίνουμε εξωτερικά πάνω στο αντικείμενο και διευθετούμε τα φαινόμενα σύμφωνα με ορισμένες κατασκευές και κανόνες. Όπως λέει αλλού ο Χέγκελ και παραθέτει ο Λένιν, η «μέθοδος είναι η συνείδηση της μορφής που παίρνει η εσωτερική αυθόρμητη κίνηση του περιεχομένου» της επιστημονικής γνώσης (όπ.π., σελ. 9).

Η «**φύση του περιεχομένου που κινείται**^[2], μέσα στην επιστημονική γνώση» είναι για τον Χέγκελ, η Απόλυτη Ιδέα. Ερμηνευμένη υλιστικά, «η φύση του περιεχομένου» είναι η **αντικειμενικότητα της υλικής Φύσης**, της πηγής της εξωτερικής αντανάκλασης, μαζί και η **αντικειμενικότητα της αντανάκλασης της Φύσης στο υποκείμενο**, στον ανθρώπινο εγκέφαλο.

Η σκέψη δεν κινείται από μόνη της ούτε η γνώση αναπτύσσεται αυτόματα, ανεξάρτητα από το υλικό Είναι. Αντίθετα, το υλικό Είναι, που υπάρχει ανεξάρτητα από το αίσθημα και τη σκέψη μας, καθορίζει τη συνείδηση και την κίνηση της. Το ιδεατό είναι το υλικό Είναι αντανάκλασμένο στην ανθρώπινη συνείδηση. Η δραστηριότητα του υποκειμένου της γνώσης κινητοποιείται από το αντικείμενο της γνώσης, διεισδύεται και διεισδύει σ' αυτό, αποκτώντας συνείδηση της μορφής που παίρνει η εσωτερική αυθόρμητη κίνηση του ίδιου του υλικού περιεχομένου του αντικείμενου. Η αντικειμενικότητα και η κίνηση της πηγής της γνώσης ενσωματώνεται, διατηρείται και ταυτόχρονα ξεπερνιέται στη σκέψη, στην πράξη της γνώσης.

Δύο σημαντικά στοιχεία πρέπει να συγκρατήσουμε, μελετώντας αυτό το απόσπασμα: την **αντικειμενικότητα** της επιστημονικής γνώσης και την **κίνησή** της, που είναι το ουσιαστικό, όπως τονίζει ο Λένιν. Η επιστημονική γνώση δεν είναι στατική. Βρίσκεται σε διαρκή ιστορική κίνηση και μεταμόρφωση, που αντανάκλα τη διαρκή κίνηση και μεταμόρφωση του αντικειμενικού κόσμου.

Υπάρχει μια διαρκής κίνηση όχι μόνο του αντικειμενικού αλλά και από το αντικειμενικό στο υποκειμενικό κι από το υποκειμενικό στο αντικειμενικό, μέσα από την πράξη της Γνώσης.

Η μεταφυσική, ιδιαίτερα την εποχή του τέλους της, και η τυπική λογική, ιδιαίτερα την εποχή που οι περιορισμοί της γίνονται ασφυχτικοί οδηγώντας στο σκεπτικισμό και τον ανορθολογισμό, χωρίζουν ερμητικά το αντικείμενο της γνώσης από το υποκείμενο της γνώσης. Στο κέντρο της δικιάς μας διαλεχτικής εκπαίδευσης βρίσκεται το καθήκον να συλλαμβάνουμε το αντικείμενο της γνώσης και τη δραστηριότητα του υποκειμένου της γνώσης σαν την ενότητα, σύγκρουση, αλληλοδιείσδυση κι αλληλομετατροπή του ιστορικού

κοινωνικού ανθρώπου και της Φύσης. Χωρίς μια επιστημονική κατανόηση της διαλεχτικής σχέσης και μεταμόρφωσης του αντικειμενικού σε υποκειμενικό και αντίστροφα, δεν υπάρχει επαναστατική πράξη. Ας μην ξεχνάμε το αντικειμενικό ερώτημα που συναντάμε και πρέπει να απαντήσουμε πραχτικά στην ταξική πάλη καθημερινά: πώς η αντικειμενική ιστορική αναγκαιότητα της επανάστασης ανοίγει ένα δρόμο στη συνείδηση της πρωτοπορίας της εργατικής τάξης και καθοδηγεί την ανατρέπουσα πράξη;

Από τη Μεταφυσική στη Διαλεχτική

Το βασικό χαρακτηριστικό της μεταφυσικής σκέψης είναι ο χωρισμός των αντιθέτων κι έτσι η ακινητοποίηση, η απονέκρωση τους. Δεν μπορεί να δει το πώς τα αντίθετα μπορούν να είναι ταυτόσημα, πώς συμβαίνει να είναι ταυτόσημα, πώς γίνονται ταυτόσημα, κάτω από ποιες συνθήκες, μεταμορφώνονται το ένα στο άλλο. Γι' αυτό και η μεταφυσική –κι εδώ συμπεριλαμβάνουμε και τον προμαρξιστικό υλισμό και τον έσχατο μεταφυσικό και οξύτατο κριτικό της μεταφυσικής, τον Καντ– αδυνατεί να αναπτύξει μια διαλεχτική θεωρία της αντανάκλασης του Είναι στη Συνείδηση. Το ξεπέραςμα των ορίων της μεταφυσικής και της τυπικής λογικής μέσα από μια διαλεχτική θεωρία της γνώσης περιγράφεται στο απόσπασμα του «Προλόγου» που παραθέτει αμέσως παρακάτω ο Λένιν:

«“Η Κατανόηση (Verstand) κάνει προσδιορισμούς” (bestimmt). Ο Λόγος (Vernunft) είναι αρνητικός και διαλεχτικός, επειδή διαλύει στο τίποτα (“in Nichts auflöst”) τους προσδιορισμούς της Κατανόησης. Ο συνδυασμός αυτών των δύο: “ο Λόγος που κατανοεί ή η Κατανόηση που λογίζεται” = το θετικό».

Στον Καντ χρωστάμε τη θεμελιακή διάκριση ανάμεσα σε Κατανόηση και Λόγο, ανάμεσα σε εμπειρική γνώση και αφηρημένη-θεωρητική γνώση. Όσο κι αν οι εμπειριστές αρνούνται τη διάκριση, χωρίς αυτή δεν μπορεί να υπάρξει επιστήμη.

Για τον Καντ, αντικείμενο της Κατανόησης είναι το Πεπερασμένο, το μερικό, τα επιμέρους εμπειρικά δεδομένα, ενώ αντικείμενο του Λόγου είναι το Άπειρο, το καθολικό. Σ' αυτή τη διάκριση κι αντίφαση ανάμεσα σε Πεπερασμένο και Άπειρο βασίζεται η διάκριση κι η αντίφαση ανάμεσα στην Κατανόηση και στο Λόγο. Παγιδευμένος, όμως, στη μεταφυσική σκέψη, που κριτίκαρε αλύπητα, ο Καντ χώριζε τα αντίθετα, το Πεπερασμένο και το Άπειρο. Έτσι, η αντίφαση ανάμεσα σε Κατανόηση και Λόγο δεν λυνόταν αλλά εκφυλιζόταν σε αντινομία, οδηγώντας στο σκεπτικισμό. Τα πεπερασμένα αισθήματα γίνονταν φραγμός ανάμεσα στη Συνείδηση και στο Πράγμα Καθεαυτό έξω από τη συνείδηση. Το τελευταίο, έτσι, έμενε παντοτεινά ασύλληπτο.

Ο Καντ χωρίζει το Υποκείμενο από το Αντικείμενο, το Πεπερασμένο από το Άπειρο, το Σχετικό από το Απόλυτο. Δεν μπορεί να τα δει σαν

ενότητα αντιθέτων. Όπως θα τονίσει, πολύ αργότερα, ο Λένιν στο Δοκίμιο του πάνω στη Διαλεκτική:

*«Η διάκριση ανάμεσα στον υποκειμενισμό (σκεπτικισμός, σοφιστεία κλπ.) και τη διαλεκτική, μεταξύ άλλων είναι ότι στην (αντικειμενική) διαλεκτική η διαφορά ανάμεσα στο σχετικό και το απόλυτο είναι η ίδια σχετική. Για την αντικειμενική διαλεκτική **υπάρχει** ένα απόλυτο **μέσα** στο σχετικό. Για τον υποκειμενισμό και τη σοφιστεία, το σχετικό είναι μόνο σχετικό και αποκλείει το απόλυτο», (Φιλοσοφικά Τετράδια, όπ.π., σελ. 136).*

Ο Καντ δεν συλλαμβάνει **μέσα** στις πεπερασμένες μορφές της Κατανόησης το άπειρο περιεχόμενο του Πράγματος Καθεαυτού. Το πεπερασμένο υπάρχει μόνο στη σχέση του με το άπειρο και αντίστροφα. Η άπειρη κίνηση του υλικού Είναι, που υπάρχει ανεξάρτητα από τη Συνείδηση, παίρνει διαρκώς άλλες πεπερασμένες μορφές που μας δίνονται στις αισθήσεις και γνωρίζονται στη σκέψη μας. Το Άπειρο, όμως, δεν εξαφανίζεται στη μετάβαση του στο Πεπερασμένο, ούτε είναι απλώς η άπειρη διαδοχή και επανάληψη πεπερασμένων μορφών (αυτό που ο Χέγκελ ονόμασε «*κακό άπειρο*»). Στη μετάβαση από το Άπειρο Είναι στην πεπερασμένη μορφή υπάρχει ξεπέραςμα αλλά και ενσωμάτωση και διατήρηση του Άπειρου (Aufhebung). Το απροσδιόριστο καθολικό Είναι σε διαρκή κίνηση και αλλαγή διαμεσοποιείται σε στιγμές του Άμεσου Είναι που αντανακλώνται στον εγκέφαλό μας.

Η **στιγμή**, εδώ, δεν πρέπει να θεωρείται μηχανικά σαν στοιχειώδης συστατική μονάδα του χρόνου, αλλά σαν το όριό του, «*η ένταση ανάμεσα στο Είναι και το Μη-Είναι*» (Χέγκελ). Πεπερασμένο είναι ό,τι κινείται προς ένα όριο που το προσδιορίζει και πέρα από το οποίο μετατρέπεται στο άλλο του, στο αντίθετο του. Η στιγμή Είναι το Aufhebung του Γίνεσθαι, της ενότητας του Είναι και του Μη-Είναι.

Μέσα από τη στιγμή του Άμεσου Είναι, ο εξωτερικός υλικός κόσμος διεγείρει τα αισθητήρια μας όργανα και γεννά το **αίσθημα**. Το αίσθημα είναι η σύνδεση ανάμεσα στον ερεθισμό της εξωτερικής ενέργειας και στο γεγονός της συνείδησης (Βλ. τον *Υλισμό και Εμπειριοκριτικισμό*).

Το αίσθημα δεν είναι η αντικειμενική πραγματικότητα, όπως ισχυρίζονται οι υποκειμενικοί ιδεαλιστές, αλλά η εικόνα της, το άλλο τού Είναι.

Μέσα από μια πρώτη άρνηση, ο ερεθισμός της εξωτερικής ενέργειας της υλικής πηγής, μέσω του αισθήματος, μετατρέπεται σε μια πρώτη αξεκαθάριστη ακόμα νοητική εικόνα. Οι πρώτες αυτές έννοιες που σχηματίζονται στο εμπειρικό στάδιο της γνώσης, **δεν** είναι ακόμα επιστημονικές έννοιες. Στην αναγκαία φάση της εμπειρικής Κατανόησης δεν μπορούμε ακόμα να αποκτήσουμε μια επιστημονική εικόνα του κόσμου που αντανακλάται στη συνείδηση μας. Η εμπειρική

Κατανόηση μπορεί να συλλάβει τα κοινά χαρακτηριστικά αυτών των πρώτων νοητικών εικόνων, την αφηρημένη τους ταυτότητα. Κάνει προσδιορισμούς. Αλλά δεν μπορεί να αποκαλύψει, σ' αυτό το επίπεδο, το άπειρο μέσα στο πεπερασμένο, το περιεχόμενο μέσα στη μορφή, την ενυπάρχουσα αλλά απροσδιόριστη ακόμα σχέση του Καθολικού με το Ατομικό. Βλέπει ακόμα τη σχέση του Καθολικού με το Ατομικό σαν **εξωτερική** σχέση. Με άλλα λόγια, το Καθολικό είναι ακόμα για τη συνείδηση ένα αρνητικό αφηρημένο Καθολικό. Για να γίνει ένα **συγκεκριμένο Καθολικό**, για να εμφανιστεί η ουσία των μελετώμενων φαινομένων, πρέπει να υπάρξει μια δεύτερη άρνηση, άρνηση της εμπειρικής Κατανόησης μέσα στον θεωρητικό-επιστημονικό Λόγο.

Η εμπειρική Κατανόηση έρχεται σε **αντίφαση** με τον επιστημονικό Λόγο που βάζει σε κριτική τους προσδιορισμούς της, τους κλονίζει. *«Διαλύει στο τίποτα ("in Nichts auflöst") τους προσδιορισμούς της Κατανόησης».*

Ο σύγχρονος σκεπτικισμός βλέπει στον κλονισμό αυτό των εμπειρικών προσδιορισμών, στην επιστημονική κριτική των δεδομένων της Κατανόησης, το ναυάγιο της αλήθειας. Για τον σκεπτικιστή η άρνηση είναι στείρα, μηδενιστική. Στην πραγματικότητα, όμως, η άρνηση είναι η στιγμή της **σύνδεσης**, της μετάβασης. Η εμπειρική Κατανόηση, **μέσα από άρνηση, μέσα από αντίφαση**, έρχεται σε σύνδεση, σε **Σύνθεση** με τον επιστημονικό-θεωρητικό Λόγο. Μέσα από αυτή τη σύνδεση η Κατανόηση διεισδύει μέσα στο Λόγο, γίνεται *«Κατανόηση που λογίζεται»* κι ο Λόγος διεισδύει μέσα στην Κατανόηση, γίνεται *«Λόγος που κατανοεί»*.

Μέσα από την **αλληλο-διείσδυση** κι **αλληλ-επίδραση** της εμπειρικής με την αφηρημένη γνώση, της εμπειρικής Κατανόησης των ζωντανών εξελίξεων με την επιστημονική θεωρία της γνώσης μας, οι αντιφάσεις ξετυλίγονται, οξύνονται, οδηγούνται σε λύση. Η ουσία των μελετώμενων φαινομένων έρχεται σε ύπαρξη μέσα στη συνείδηση και γίνεται τελικά καταφανής. *«Ο συνδυασμός αυτών των δύο: "ο Λόγος που κατανοεί ή η Κατανόηση που λογίζεται" = το θετικό».*

Το «θετικό» αυτό είναι το προϊόν της άρνησης της άρνησης. Αποτελεί φαινομενική επιστροφή στο αρχικό θετικό Είναι που αντανάκλαστηκε σε αρνητική νοητική εικόνα. Δεν έχουμε πια ένα αφηρημένο Καθολικό, αλλά ένα συγκεκριμένο Καθολικό, το Καθολικό μ' όλο τον πλούτο του μερικού, το «θετικό».

Ξεκινήσαμε από την απλή απροσδιοριστία του Είναι, χωρίς να επιβάλλουμε προκατασκευασμένες εικόνες. Μετά, είχαμε:

«Άρνηση του απλού»... «Κίνηση του Πνεύματος»... Μέσα απ' αυτή την κίνηση της γνώσης που αρνείται την απροσδιοριστία ξαναεπιστρέψαμε στο «απλό» απόχτώντας τον πλούτο των προσδιορισμών του. Όπως τονίζει ο Χέγκελ και παραθέτει ο Λένιν:

«Μόνο μέσα απ' αυτό το μονοπάτι που αυτο-κατασκευάζεται μπορεί η φιλοσοφία να γίνει αντικειμενική αποδεικτική επιστήμη».

Κι ο Λένιν διαβάσει υλιστικά:

*(«“Το μονοπάτι που αυτο-κατασκευάζεται” = το **μονοπάτι** (αυτό είναι η καρδιά του ζητήματος κατά τη γνώμη μου) της πραγματικής γνώσης, του προτσές του γνωρίζειν, της κίνησης από την άγνοια στη γνώση»).*

Θεωρία της Γνώσης

Η φιλοσοφία μπορεί να γίνει αντικειμενική αποδεικτική επιστήμη μονάχα μέσα από το ιστορικό μονοπάτι που χαράζει ο άνθρωπος αναπτύσσοντας τη γνώση του στην πάλη του να αλλάξει τον κόσμο. Αυτό σημαίνει, σήμερα, ότι η φιλοσοφική μέθοδος μπορεί να αναπτυχτεί επιστημονικά μόνο σαν η λογική και η **θεωρία της γνώσης** του Μαρξισμού.

Η θεωρία της γνώσης είναι ακριβώς η επιστήμη που μελετάει την ιστορική κίνηση από την άγνοια στη γνώση, από το χαμηλότερο στο ψηλότερο επίπεδο. Η παρατήρηση του Λένιν, που μόλις παραθέσαμε παραπάνω, επαναλαμβάνει, σε ένα ανώτερο επίπεδο ό,τι τόνιζε στον Υλισμό και Εμπειριοκριτικισμό:

*«Στη θεωρία της γνώσης, όπως και σε κάθε άλλη σφαίρα της επιστήμης, πρέπει να σκεπτόμαστε διαλεκτικά, δηλαδή δεν πρέπει να θεωρούμε τη γνώση μας σαν τελειωμένη και αναλλοίωτη, αλλά πρέπει να ανακαλύπτουμε πώς η **γνώση** ξεπηδά από την άγνοια, πώς η ατελής, ανακριβής γνώση γίνεται συνεχώς πληρέστερη και ακριβέστερη».* (Λένιν: Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός, σελ. 104).

Η θεωρία της γνώσης, το προτσές του γνωρίζειν, **είναι η καρδιά του ζητήματος**, όπως τονίζει ο Λένιν στις «Σημειώσεις» του στον «Πρόλογο». Δεν είναι μια οποιαδήποτε, έστω και σημαντική αλλά πάντως επιμέρους, πλευρά του Μαρξισμού. Είναι η καρδιά του. Χωρίς αυτήν, ο Μαρξισμός είναι ένα άψυχο σώμα ετοιμοπαράδοτων κενών σχημάτων, που οδηγεί στο βάλτο του ιδεαλισμού, στην υποταγή στην καπιταλιστική τάξη πραγμάτων και στα γραφειοκρατικά της πραχτορεία.

Καθόλου τυχαία, αυτή «η καρδιά του ζητήματος» βρισκόταν και βρίσκεται στο κέντρο της πάλης ανάμεσα στον Μαρξισμό και τον ρεβιζιονισμό, από τον καιρό του εκφυλισμού της Δεύτερης Διεθνούς μέχρι τις μέρες μας.

Ο Λένιν παρατηρούσε για τον θεωρητικό της σοσιαλδημοκρατίας και του μενσεβικισμού, τον Πλεχάνοφ, και για κάθε επίγονό του:

«Ο Πλεχάνοφ έγραψε για τη φιλοσοφία (τη διαλεκτική) πιθανόν γύρω στις 1.000 σελίδες (ο Μπελτόφ + ενάντια στον Μπογδόνοφ + ενάντια

στους Καντιανούς + βασικά ζητήματα κλπ., κλπ.). Ανάμεσά τους, **για τη μεγάλη Λογική, σε σύνδεση μαζί της, τη σκέψη της**, (δηλ., την **καθαυτό** διαλεχτική σαν φιλοσοφική επιστήμη) *nil, τίποτα!!*».

Το ίδιο ζήτημα βρέθηκε στο κέντρο της πάλης του Τρότσκι ενάντια στην εκπόρνευση του Μαρξισμού από τον Στάλιν και τη γραφειοκρατία του κι ενάντια στο μικροαστικό σκεπτικισμό του Μπάρναμ και του Σάχτμαν. Μεταπολεμικά, την ιστορική συνέχεια της ίδιας πάλης για τη μέθοδο ανέπτυξε σε καινούργια ύψη, η Διεθνής Επιτροπή της Τέταρτης Διεθνούς.

Όπως επισημαίνει, στην παραπάνω παρατήρηση, ο Λένιν, ο διαλεχτικός υλισμός, η μαρξιστική φιλοσοφία, μπορεί να αναπτυχτεί μονάχα **σε σύνδεση με την Επιστήμη της Λογικής του Χέγκελ**, σαν η **λογική και η θεωρία της γνώσης** του επαναστατικού προλεταριακού κινήματος.

Σ' αυτή τη διαλεχτική σύνδεση (**μέσα από αντίφαση**) με την Επιστήμη της Λογικής του Χέγκελ, ο διαλεχτικός ιδεαλισμός του αλληλοδιεισδύει με την υλιστική θεωρία της γνώσης και ανατρέπεται. Μεταμορφώνεται στο αντίθετό του, τον διαλεχτικό υλισμό.

Υλιστική Ανατροπή του Χέγκελ

Σ' αυτή την υλιστική ανατροπή συμπυκνώνονται και καταλήγουν οι «Σημειώσεις» του Λένιν στον «Πρόλογο στην Πρώτη Έκδοση». Παραθέτει τον Χέγκελ:

«*Η κίνηση της συνείδησης, “όπως η ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής”, στηρίζεται “στη φύση των καθαρών ουσιαστικότητων (Natur der reinen Wesenheiten) που αποτελούν το περιεχόμενο της Λογικής*».

«*Αυτό είναι χαρακτηριστικό!*»

Και αμέσως, χαράζει τη φιλοσοφική γραμμή του:

«*Να αντιστραφεί: Η Λογική και η θεωρία της γνώσης πρέπει να συνάγονται από “την ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής”*».

Για τον ιδεαλιστή Χέγκελ, η ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής δεν είναι παρά η εξωτερίκευση, η αποξένωση, η αλλοτρίωση της Ιδέας και η άρση αυτής της εξωτερίκευσης, αποξένωσης, αλλοτρίωσης, η άρση της αντικειμενικότητας και η επιστροφή της Ιδέας στον εαυτό της σαν Απόλυτο Πνεύμα. Οι λογικές κατηγορίες, οι «καθαρές ουσιαστικότητες», στην κίνηση τους, δεν είναι παρά

«καθαρές σκέψεις, πνεύμα που σκέφτεται την ίδια του την ουσιαστική φύση» (Επιστήμη της Λογικής, «Πρόλογος στην Πρώτη Έκδοση», εκδ. G. Allen, σελ. 28). Είναι αφαιρέσεις από αφαιρέσεις, σκέψη που ερμηνεύει σκέψη, μορφές κενές. Γι' αυτό και η άρση της αλλοτρίωσης στον Χέγκελ είναι, όπως παρατήρησε ο Μαρξ στα *Χειρόγραφα του 1844* ψεύτικη άρση και αντιδραστική επαναβεβαίωση της αλλοτρίωσης.

Το πραγματικό ξεπέραςμα της αλλοτρίωσης της συνείδησης του κοινωνικού ανθρώπου μέσα στην ταξική κοινωνία και την αποκορύφωση της, τον καπιταλισμό, απαιτεί την πραχτική-επαναστατική κατάργηση της αλλοτρίωσης της ίδιας της κοινωνικής εργασίας, την κατάργηση της καπιταλιστικής ιδιοκτησίας των μεσών παραγωγής και τη νίκη του κομμουνισμού. Μέσα απ' αυτή την επαναστατική υλιστική οπτική, η Διαλεκτική, η διαλεκτική λογική και η θεωρία της γνώσης του Μαρξισμού **εξάγουν** τις επιστημονικές έννοιες και κατηγορίες τους από την ανάπτυξη κάθε φυσικής και πνευματικής ζωής. Οι έννοιες και κατηγορίες δεν είναι αφαιρέσεις που σκέφτονται αφαιρέσεις αλλά εκφράσεις των ουσιαστικών αλληλο-συνδέσεων, των νόμων κίνησης της Φύσης και της κοινωνίας.

Ο Έγκελς το υπογράμμισε με σπάνια σαφήνεια στη *Διαλεκτική της Φύσης*.

«Συνεπώς είναι από την ιστορία της Φύσης και της ανθρώπινης κοινωνίας που οι νόμοι της διαλεκτικής πρέπει να αφαιρεθούν... Το λάθος του Χέγκελ βρίσκεται στο γεγονός ότι αυτοί οι νόμοι επιβάλλονται πάνω στη Φύση και την Ιστορία σαν νόμοι της σκέψης και δεν αφαιρούνται απ' αυτή», (Φρ. Έγκελς: *Η Διαλεκτική της Φύσης*, σελ. 44, μτφρ. Μπιτσάκη).

Με την ιδεαλιστική-μυστικιστική της μορφή –και με την ακόμα χυδαιότερη μορφή του Diamat του Στάλιν και του Αντοράτσκι ή του Ρόζενταλ– η διαλεκτική είναι άχρηστη. Κι ακόμα χειρότερο: είναι μια προκρούστεια κλίνη που πετσοκόβει και παραμορφώνει την πραγματικότητα, οδηγώντας, μέσα από καταστροφές κι εγκλήματα, στην υποταγή στον ιμπεριαλισμό.

Με την υλιστική μεταμόρφωση της, όμως, η διαλεκτική του Χέγκελ γίνεται ο αναντικατάστατος οδηγός στη σοσιαλιστική επανάσταση. Άφθαρτη ιστορική απόδειξη, τα ίδια τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* του Λένιν.

<http://www.marxistbooks.gr/filotetr-a.htm>

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΦΕΝΕΙΟ

<http://politikokafeneio.com>